

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΛΙΟΥ

Συνταξιούχου ΟΓΑ

Δ' Δημοτικού

Γεννηθείς το έτος 1904

ΙΣΤΟΡΙΚΑ – ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΑΓ. ΚΟΣΜΑ ΓΡΕΒΕΝΩΝ

1992

Copyright: Αθανάσιος Τόλιος, Άγιος Κοσμάς Γρεβενών

Εκτύπωση:

Παλαιοχωρινός Φώτης, Κατσιμίδου 50, Τηλ. 928.592 Θεσσαλονίκη

Αφιέρωμα στους απανταχού
Αγιοκοσμίτες
Στη μνήμη των γονιών μου
και στους κατοίκους Υψηλάντου
Λεβαδειάς που τους έκανα 160
σπίτια καμένα από Γερμανούς

Οι εισπράξεις θα διατεθούν για την αιογράφηση της εκκλησίας Αγ. Κοσμά του
Αιτωλού

«Μάνα δε βρίσκεται λέξη καμία να 'χει στον ήχο της τόση αρμονία».

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Από μικρός μόλις 6 ετών ήμουν πολύ περίεργος να παρακολουθώ και να αφογκράζομαι τους ηλικιωμένους και να μαθαίνω ιστορίες που συζητούν και στοίβαζα στο μυαλό μου όλα όσα άκουγα, μα σαν αγράμματος, Δ' Δημοτικού, δεν μπορούσα να αξιοποιήσω και με κατείχε μεγάλη πικρία έως όταν διορίστηκε δάσκαλος στο χωριό μου ο Τσάμης Κωνσταντίνος από τα Ρονσαιίκα Αγγρινίου, που διψούσε για ιστορίες. Ρώτησε εδώ στο χωριό τι ξέρουν και του είπαν μόνο ο Θανάσης Τόλιος ξέρει από ιστορία και σε μια συνάντηση με ρώτησε και είπαμε μερικά για το παλαιό μας χωριό καταστραφέν από τους άτακτους Τουρκαλβανούς, που ελέγετο Μεληδόνιστα.

Ψάχνοντας σε μια εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος, το βρήκε και το είδε πολυάνθρωπον χωριόν, επαρχίας Ανασελίτσης.

Οι κάτοικοι από την καταστροφή διασκορπίστηκαν εδώ και εκεί και λίγοι που έμειναν ήρθαν και έκαναν καλύβες στο σημερινό χωριό, μία δε ομάδα μετοίκησε και έκανε χωριό αντίκρυ της Νεαπόλεως πέραν του Αλιάκμονος και το ονόμασαν Μεληδόνη

Ιστορικά ντοκουμέντα δεν υπάρχουν παρά μόνο μερικά μνημεία στα εξωκλήσια Αγ. Παρασκευής και Αι Νικόλα διότι τα σπίτια ήταν πρόχειρα, αχυροκαλύβες και οι κάτοικοι ήταν φυγάδες από την Ήπειρο, γύρω από τον ποταμό Καλαμά. Όσα γνωρίζω τα έμαθα από τους παππούδες και πατεράδες και όσα συγκράτησε η μνήμη μου από διάφορες διηγήσεις.

Συνεχίζω με το δάσκαλο έλεγα και έγραφε (ο Σωκράτης έλεγε ο Πλάτων έγραφε) μέχρι 43 σελίδες, οπότε ο δάσκαλος έφυγε στην Αθήνα και πήραμε ο καθένας από ένα αντίγραφο το 1980 αν θυμάμαι καλά. Εγώ συνέχισα να γράφω μέχρι το 1986 «τέλος ευθυμήματα» και έφθασα στις 85 σελίδες με πολλά γεγονότα γιατί τόσοι διανοούμενοι στο χωριό δεν θέλησαν να γράψουν την ιστορία μας να βλέπουν οι μεταγενέστεροι τι τραβούσαν οι πατεράδες μας και παππούδες μας στα σκοτεινά χρόνια της επάρατης σκλαβιάς από τους Τούρκους. Σαν δεν είναι τέλεια ζητώ συγγνώμη, αλλά από το να μην υπάρχει καθόλου νομίζω συμπλήρωσα ένα κενό.

Οι διαβάζοντες ας με κρίνουν επιεικώς, τόσα ήξερα, τόσα έγραψα, εύχομαι άλλος να γράψει καλλίτερα.

«... ίσως εσείς οι μεταγενέστεροι, σαν ιδείτε την αρετή μας, θα είστε 'λικρινώτεροι δια την πατρίδα. Γλυκώτερον πράγμα δεν είναι άλλο από την πατρίδα και θρησκεία. Όταν δι' αυτά τον άνθρωπον δεν τον τύπτει η συνείδηση του, αλλά τα δουλεύει ως τίμιος και τα προσκυνεί, είναι ο πλέον ευτυχής και ο πλέον πλούσιος».

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Κύριοι

Εάν σώσουμε τη Μακεδονία

η Μακεδονία θα μας σώσει

Ιωαν. Δραγούμης

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ - ΙΣΤΟΡΙΚΑ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ο Άγιος Κοσμάς είναι μικρό άγονο μα όμορφο χωριό, είκοσι τρία χιλιόμετρα βορειοδυτικά από την πόλη των Γρεβενών. Έχει υψόμετρο 950 μέτρα και κλίμα ξερό με ψυχρό χειμώνα και δροσερό καλοκαίρι.

Πήρε το όνομα του από τον απόστολο Άγιο Κοσμά που δίδαξε σ' αυτό το 1777, καρφώνοντας μάλιστα πάνω σ' ένα τσέρο και ένα σιδερένιο σταυρό που έφτιαξε ο γύφτος του χωριού. Ο Σταυρός παρά τα τόσα χρόνια παραμένει ανοξείδωτος. Τον σταυρό έδωσε στον παπά του χωριού, γιά φύλαξη. Ο Αθ. Παπαβασιλείου προφήτευσε ότι ο σταυρός θα κάνει το χωριό γνωστό σ' όλο τον κόσμο.

Επί τουρκοκρατίας το χωριό άκουε στο όνομα Τσιράκι, λέξη τουρκική που σημαίνει τον μαθητευόμενο υπάλληλο, τον ψυχογιό.

Το αρχικό όνομα του χωριού ήταν Μελιδόνστα. Κτίστηκε πιθανότατα το 21-25 μ.χ Ανήκει και αυτό στα TASTRA STATTA, τις κατασκηνώσεις αυτές που αργότερα έγιναν χωριά και που τις ίδρυσαν τα στρατεύματα του αυτοκράτορα Οκτάβιου στον αγώνα εναντίον του Αντωνίου. Τα σπίτια της Μελιδόνστας, 300 χιλιάδες και πλέον ήταν κλαδοσκεπασμένα. Οι κάτοικοι στην αρχή ήταν κτηνοτρόφοι με γιδοπρόβατα και εκατοντάδες βόδια. Οι αλλεπάλληλες όμως λεηλασίες που δέχονταν από τους τουρκαλβανούς στα χρόνια της τουρκοκρατίας συντέλεσαν στο να γίνουν οι περισσότεροι κτίστες.

Κατά τον 17ο αιώνα η Μελιδόνστα έπαθε μεγάλη καταστροφή. Μια ομάδα τουρκαλβανών είχε έρθει τότε για πλιάτσικο στο χωριό. Την μέρα εκείνη γινόταν και γάμος. Με την απειλή των όπλων έσυραν πρώτοι το χορό και άρχισαν να πειράζουν τις γυναίκες μπρος στα μάτια των συζύγων αδερφών και πατεράδων. Το πολύ κρασί τους μέθυσε και το

βράδυ, καθώς κοιμόνταν το βαρύ του μεθυσμένου ύπνο, οι κάτοικοι εκδικούμενοι με μαχαίρια, τσεκούρια και ρόπαλα τους σκότωσαν όλους, εκτός από έναν που κατόρθωσε να διαφυγή και ν' αναγγείλει το γεγονός σε ισχυρότερες δυνάμεις, οι οποίες σε δυο-τρεις μέρες έφθασαν στο χωριό. Το κύκλωσαν, έβαλαν φωτιά και έφεραν το όλεθρο και την καταστροφή.

Από τις τριακόσιες οικογένειες μόνο έντεκα απέμειναν, οι οποίες κατασκεύασαν νοτιότερα αγροικίες και ίδρυσαν ένα συνοικισμό που πήρε το όνομα Τσιράκι. Οι Τσιρακιώτες ζούσαν κρυφά από τον κόσμο, αλλά και πάλι τους ενοχλούσαν οι τουρκαλβανοί και πιο πολύ στα-μαύρα του παιδομαζώματος χρόνια. Έτσι αναγκάζονταν να ζητήσουν την προστασία ενός ισχυρού Αλβανού, του Ομέρ Μπέη με τη συμφωνία αυτός να τους προστατεύσει και αυτοί να του δίδουν το 1/3 από τα προϊόντα τους. Δηλαδή έγινε τσιφλίκι το χωριό τους. Πήγαν και στο "χουμικέτι" (δικαστήριο) που έκαμαν γραπτά όλα τα παραπάνω.

Έτσι εγκαταστάθηκε ο μπέης στο χωριό. Την κούλια (κατοικία) την έχτισαν οι χωριανοί στην τοποθεσία που είναι σήμερα το ηρώο. Η κούλια ήταν δίπατο γερό σπίτι με αποθήκες. Ο μπέης όμως σιγά - σιγά από προστάτης γίνεται τύραννος. Πολλοί τότε αγαναχτισμένοι έπαιρναν τις οικογένειες τους

και έφευγαν. Και όσο το χωριό λιγότευε τόσο και πιο σκληρός και αδίστακτος γίνονταν ο προστάτης τύραννος. Ωστόσο το 1750 ο Γεώργιος Μελτσάκος, ένας κοντός και άσχημος αλλά έξυπνος άνδρας που εργαζόταν στην Πόλη σ' ένα βεζίρη, κατόρθωσε ν' αποσπάσει φερμάνι " γεσκερέ " (έγγραφο) από την Υψηλή Πύλη που διέταζε τον Ομέρ Μπέη μέσα σ' ένα εξάμηνο να έρθει σε συμφωνίες με τους κατοίκους και να τους δόση τα κτήματα, πράγμα που έγινε.

Το 1906 ο Καπετάν Λίτσας (αξιωματικός Αντώνιος Βλαχάκης από το Γύθειο) στρατοπέδευσε στο χωριό μας. Επίσης στο χωριό μας έμεινε τραυματισμένος μία νύχτα ο Καπετάν Λούκας ή Κόκκινος που πέθανε αμέσως μετά την απελευθέρωση των Γρεβενών. Η λαϊκή μούσα τον τραγούδησε με τους παρακάτω στίχους.

Τι ήθελες, τι γύρευες στου Λέχοβου τη ράχη;

Καλά 'σουν, Λούκαμ' στα βουνά και στα Καστανοχώρια.

Το χωριό απελευθερώθηκε το 1912 παρά τη λυσσώδη αντίσταση των βαλαάδων (εξισλαμισθέντων Ελλήνων). Λέγεται ότι η ευκαιρία να πάρουμε το ελληνικό Μοναστήρι χάθηκε, καθώς ο Ισάτ με 25 άνδρες φανατισμένους αιφνιδίασε την νύχτα την μεραρχία του Ματθιοπούλου κοντά στο Αμύνταιο, σε τέτοιο βαθμό που τη διέλυσαν εντελώς και μέχρι να ξανασυνταχθεί ήταν αργά.

Το 1917-18 π.Χ βρισκόμαστε υπό την κατοχή των Γάλλων, το 1926 το Τσιράκι πήρε το όνομα Άγιος Κοσμάς. Στον ελληνοϊταλικό πόλεμο όσοι άντρες δεν είχαν επιστρατευτεί στον τακτικό στρατό επιστρατεύθηκαν πολιτικώς για να επιδιορθώσουν το δρόμο από Καστελάνο μέχρι Δοτσικό να περνούν τα πυροβόλα. Οι γυναίκες από 20-60 ετών με αδύνατα ζώα και γαϊδουράκια (τα μουλάρια και τα γερά ζώα είχαν επιστρατευτεί) φορτώνανε από τον εφοδιασμό της Βουχωρίνας και φθάνανε μέχρι το μέτωπο. Βάδιζαν ξυπόλητες πάνω στα χιόνια ολονυχτίς. Κοιμότανε έξω. Η Δέσπω Παπαβασιλείου απέβαλε στο δρόμο δίδυμα νεκρά. Οι γριές και οι κάτω από είκοσι ετών έπλεκαν μάλλινα. Ο παπάς κάθε Κυριακή μάζευε τα μάλλινα και ό,τιδήποτε άλλο και με το "καραβάνι" των γυναικών τα 'στελνε στο μέτωπο. Μετά ήρθε η κατοχή και ο ανταρτοπόλεμος. Υποφέραμε πολύ και 'μεις όσο όλοι οι Έλληνες, ίσως και περισσότερο.

ΤΑ ΕΓΚΑΙΝΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Στο τρίγωνο που βρίσκεται καθώς μπαίνουμε στο χωριό, απέναντι από το εξωκλήσι Άγιος Κοσμάς, και που σχηματίζεται από τους τρεις χωματόδρομους που οδηγούν ο ένας στο χωριό, ο άλλος στα Γρεβενά και ο τρίτος στην τοποθεσία " Αμπέλια " βρίσκονται τα εγκαίνια του χωριού.

Εκεί έχουν σκάψει μεγάλο λάκκο και έχουν θάψει μία αγελάδα και μία κλωσσαριά με τα πουλιά .Άλλοι λένε πως έχουν θάψει και μία γουρούνα με επτά γουρουνόπουλα. Όλα αυτά τα έχουν σκεπασμένα με μεγάλες πλάκες. Όλοι οι μεγαλύτεροι ξέρουν με ακρίβεια την τοποθεσία αυτή και τη λένε "εγκαίνια του χωριού " και έχουν θάψει όλα αυτά για να φύγουν από το χωριό πονηρά πνεύματα.

ΠΑΛΙΕΣ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΦΑΡΕΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Οι οικογένειες που απέμειναν από το παλιοχώρι (παλιό χωριό) "Μελιδόνστα" ήταν οι Ευαγγελάδες, σημερινοί Λαλέοι. Οι Τζηκέοι, στους οποίους υπάγονται

και οι σημερινοί Κουτσουνικέοι, και οι Κεδρέοι, από τους οποίους προέρχονται οι σημερινοί Κουμπουρέοι.

Σημερινές φάρες είναι: Οι Μπαζακέοι, Λαζέοι, Παπαβασιλείου, Σβολιαντοπουλέοι, Νατσιοπουλέοι, Μελτσακέοι, Ζηκέοι, Λιοντέοι, Τολιέοι, Βραγκέοι, Νουκέοι, Χρυσοχόοι, Σιωμέοι, Κυρατσέοι, όλοι σχεδόν συγγενείς μεταξύ τους.

Οι περισσότεροι είναι κτίστες. Πήραν την τέχνη αυτή από τους πατεράδες τους που παλιά μ' ένα μουλάρι, ένα ψυχογιό με το σφυρί και με το ζύγι έφθαναν μέχρι τη Ρούμελη και το Μωριά, κτίζοντας και κάνοντας χρόνια μερικές φορές να επιστρέψουν στο χωριό τους, στα σπίτια τους. Γι' αυτούς η Ρούμελη και ο Μωριάς ήταν μαύρη ξενιτιά.

ΠΡΟΦΗΤΕΙΕΣ ΤΟΥ ΙΣΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΟΣΜΑ

Στο χωριό μας ο Άγιος Κοσμάς ήρθε στα 1777 και φιλοξενήθηκε στο σπίτι του γύφτου (σιδερά) που προσφέρθηκε να φτιάξει το σιδερένιο σταυρό, τον οποίο την άλλη μέρα μετά την διδασκαλία ο Άγιος Κοσμάς έμπηξε στον τσέρο κάτω από τον οποίο μιλούσε. Από τους παππούδες αναφέρεται πως ο Ισαπόστολος μετά το κήρυγμα έκαμε μερικές προφητείες όπως:

« Αυτός ο κλώνος του τσέρου όταν θα πέσει θ' αρχίσουν τα δεινά της πατρίδος μας. Κατά το μέρος που θα πέσει από κει θ' αρχίσει ο πόλεμος».

Πράγματι ο κλώνος έπεσε το 1939 μ.Χ και προς το μέρος της Αλβανίας.

«Όταν θα πέσει ο τσέρος θα 'ρθουν ακόμη δεινότερα κακά για τη χώρα».

Ο τσέρος έπεσε το 1945 μ.Χ.

Άλλες προφητείες: «Καλότυχα τα βουνά γιατί θα σώσουν κόσμο».

«Νά 'χετε ψωμί κι αλάτι στον ντροβά κρεμασμένο στην πόρτα για να τα πάρετε που θα φύγετε ξαφνικά στα βουνά». «Νά 'χετε τα παιδιά σας ποδεμένα στον ύπνο γιατί θα ξυπνήσετε και θα φύγετε μακριά » (Σιδερένια πουλιά θα πετούνε στις φωτιές)

Στη θέση του τσέρου βρίσκεται σήμερα η εκκλησία προς τιμήν του Αγίου. Κτίσθηκε κατόπιν ενεργειών του Πάτερ-Αυγουστίνου, μητροπολίτη Φλώρινας, Πρεσπών και Εορδαίας.

ΘΡΥΛΟΙ ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΠΕΗ

Μου έχει διηγηθεί ο παππούς μου Απόστολος Σβολιαντόπουλος, μου είπε ο Θανάσης Τόλιος ότι το κονάκι του Μπέη είχε προεξοχή με ξύλα γερά στο πάνω πάτωμα και είχε το αποχωρητήριο προς την εκκλησία. Έκανε δε ο Μπέης ένα σωρό αισχρά πράγματα την ώρα που εμείς προσευχόμασταν.

μία φορά φώναξε την γυναίκα του Κουτσονίκου να στείλει την όμορφη νύφη για καθαριότητα στο κονάκι (στη κούλα) Η νύφη δεν πήγε και για να τον αποφυγή έφυγε και πήγε στο (Λούντζι) Καλλονή, στον πατέρα της. Όταν κτίζανε την εκκλησία Άγιος Αθανάσιος περί το 1760 μ.Χ ήρθε ο μουδιρές (ειρηνοδίκης) να ζητήσει (τεσκερέ) άδεια, καβάλα στ' άλογο, γιατί χωρίς άδεια δεν επιτρέπεται να κτίζουν εκκλησιές. Κατέβηκε κάθισε σταυροπόδι στην Αγια Τράπεζα και

τραβούσε την τσιμπούκα του κάνοντας και άλλες ασχήμιες μέχρι να του φέρουν την άδεια. Αφού του είδε την άδεια έφυγε. Στην τοποθεσία όμως Κρύον τον έριξε το άλογο και έσπασε το πόδι του σε τρεις μεριές. Έμεινε μετά στο χωριό μετανιωμένος 15 μέρες.

Την Κούλια (κονάκι - σπίτι του Μπέη) τη χαλάσανε οι χωριανοί και με τις πέτρες έκτισαν την εκκλησία, με διαταγή του Θόδωρου Ζιάκα, (Φαληρέας) Μακεδονομάχου.

Ξεσήκωμα για την απελευθέρωση στο ΤΣΙΡΑΚΙ

Στην τοποθεσία «Τζαφέρι» οι τσιρακιώτες σκοτώνουν τούρκο φοροεισπράκτορα της δεκάτης και του κεφαλικού φόρου. Στην τοποθεσία «Μπαριαμόπκο» σκοτώνουν τούρκο ονόματι «Μπάριαμ» (Κασιδιάρης). Το 1850 οι κλέφτες τσιρακιώτες, τραυμάτισαν σοβαρά στην τοποθεσία «Σιόποτο» (σύνορα Μπισιόβου (Κυπαρισσιού) και (Τσιρακιού) ένα Σπάχη δεκάτης, λεγόμενο Ζηνίλη εκ Τσοτυλίου. Δεν τον αποτελείωσαν όμως, τον λυπήθηκαν τον έφεραν στο σπίτι του Αποστόλου Σβολιαντόπουλου με τις πρώτες βοήθειες συνήλθε και μετά έγινε καλά. Οι Τσοτυλκοτες τούρκοι μαθαίνοντας το γεγονός, με όπλα, με τσεκούρια και δρεπάνια ξεκίνησαν να καταστρέψουν το χωριό μας. Ο τραυματίας όμως μία και σώθηκε δεν τους άφησε να κάνουν κακό.

Την εποχή αυτή 1908 ή 1910 μ.Χ περίπου βρίσκονταν στην περιοχή τρεις κλέφτες, ένας από αυτούς ήταν ο χωριανός μας Γεώργιος Χρυσοχόος. Είχαν καταντήσει γερή μάστιγα για τα γύρω χωριά χαρατσώνοντας και λεηλατώντας τους κατήγγελλαν στο (καρακόλι) σταθμό χωρ/κής στη Ροδιά. Ειδοποιήθηκαν τα χωριά Ροδοσίιστα (Μέγαρο) Τσιράκι (Άγιος Κοσμάς) Μπίσιοβο (Κυπαρίσσι) Λούντζι (Καλλονή) Τρισκό (Τρίκορφο) Μεραλί (Χρυσανγή) και οι (Ζαντερμάδες) χωροφύλακες τους κύκλωσαν, τους συνέλαβαν και τους σκότωσαν. 1908.

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΩΝ

Στο χωριό ζούσε τα χρόνια του Μακεδονικού αγώνος, ένας ονόματι Χύτας. Αυτός πρόδινε στο караκόλι (Αστυνομία Ροδιάς) στους τούρκους τις κινήσεις των ανταρτών. Ο μακεδονομάχος Ν. Γκάρας τον συνέλαβε κρυφά, τον οδήγησε στην τοποθεσία (Λιτιβός) και τον έσφαξε ως προδότη. Άλλοι πάλι λένε πως τον κρέμασε και μετά τον έκαψε. Η τοποθεσία που τιμωρήθηκε λέγεται «καψόλακκος του Χύτα».

Ο ΚΑΠΕΤΑΝ ΛΙΤΣΑΣ

Το 1906 έφτασε στο χωριό μας ο Καπετάν Λίτσας επικεφαλής εκατόν τριάντα ανδρών ανταρτών μακεδονομάχων. Από κάθε γωνία της γης, κρητικοί με βράκες και μακεδόνες με μαύρες λερέ φουστάνελες. Ο καπετάν Λίτσας έπαιρνε διαταγές από τον Καπετάν Βάρδα. Στρατοπέδευσε στα ακρινά σπίτια του χωριού και κατέλυσε στο σπίτι του Θανάση Τόλιου.

Την άλλη μέρα έψησαν δεκατρία αρνιά με την βοήθεια του Νικολάου Παπαβασιλείου στην τοποθεσία «Τρεβελι αλώνι». Μετά τα μοιράστηκαν εξ ίσου όλοι και αφού πλήρωσε ο ταμίας του στρατού έφυγαν.

ΝΙΚ. ΓΚΑΡΑΣ - ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΟΓΗΡΟΣ

Ο Νικόλαος Γκάρας και ο Ιωάννης Καλόγηρος ήταν μακεδονομάχοι. Ο Καλόγηρος ήταν αυτός που άρχισε την εισαγωγή όπλων από την απελευθερωμένη τότε Ελλάδα. Τα όπλα τα εισήγαγε κρυφά και τα αγόραζαν όλοι. Ήταν κοντά γράδες και τους χρειαζόνταν να 'ναι οπλισμένοι για να μπορούν έτσι ν' αγωνισθούν πιο δραστικά για την απελευθέρωση των.

Σ' ένα απ' αυτά τα ταξίδια ξεφόρτωσαν όπλα στο Γαμβρό του Στέργιου Σιώμου. Την άλλη μέρα θα τα μοίραζαν. μία λίρα είχε ένα όπλο με εκατό φυσίγγια. Κάποιος όμως τους πρόδωσε και οι τούρκοι έστειλαν απόσπασμα από τριάντα άνδρες με επικεφαλής ένα ομπάση (λοχία) να μπλοκάρει το χωριό. Ευτυχώς ο ομπάσης ήταν έλληνας εκτουρκισθείς από το χωριό Βατόλακο Γρεβενών και τον φώναζαν «Κούκο». Αυτός ειδοποίησε κρυφά τους κατοίκους να κρύψουν τα όπλα.

Η Βασίλω Λάμπρου στην έρευνα δεν πρόλαβε να κρύψει τα φυσίγγια και τα έβαλε κάτω από τα φουστάνια της. Ο Κούκος την κατάλαβε και της είπε στ' αυτή να μη κουνηθεί και θα της πέσουν. Το απόσπασμα έπιασε το Στέργιο Σιώμο και άρχισε να τον κτυπά για να μαρτυρήσει που είχε τα όπλα. Ο κούκος όμως του είχε πει να μη βγάλει μιλιά. Όμως καθώς κτυπούσαν το Σιώμο οι γυναίκες με μανία άρχισαν να πετροβολούν τους τούρκους. Οι τούρκοι αναγκάστηκαν να απολύσουν τον Στέργιο Σιώμο. Διότι αλήθεια - ψέματα λένε πως ο νόμος τους απαγόρευε να συλλαμβάνουν γυναίκες και έφυγαν άπρακτοι.

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

Την απελευθέρωση την μάθαμε από το Κώστα Σβολιαντόπουλο και τον Γεράσιμο Τόλιο που στείλαμε στα Γρεβενά. Αυτοί επιστρέφοντας μας ανήγγειλαν το ευχάριστο γεγονός από μακριά με αναρίθμητες τουφεκιές. Μετά μαζευτήκαμε όλοι στο Μεσοχώρι. Το τι έγινε δεν περιγράφεται. Τουφεκιές - Γλέντι, χορός. Την άλλη μέρα ήρθαν και είκοσι άνδρες στρατού. Οι κάτοικοι τους καταφιλούσαν κλαίγοντας από χαρά. Την επόμενη έγιναν και βαπτίσις. Ο λοχίας του στρατού βάπτισε το γιο του Χρήστου Δ. Λάζου που είχε γεννηθεί την μέρα της απελευθέρωσης και τον ονόμασε Ελευθέριο προς τιμήν της Λευτεριάς που ανέτειλε στο χωριό μας.

ΟΙ ΓΑΛΛΟΙ

Το 1917-18 κατά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο είχε έρθει στο Χωριό μας ένας λόχος από αραπάδες. Ήταν μισθοφόροι των Γάλλων και είχαν φυλάκιο στου Παπατάτσιου, το νερόμυλο, στο ρέμα μεταξύ Μπίσοβο και Τσιρακίου. Διαταγή του ήταν τα βράδια τέλεια συσκότιση. Τυχαία σώθηκε ο Απόστολος Τόλιος και η γυναίκα του που το βράδυ εκείνο. Με δαδιά έψαχναν να βρουν τα χαμένα βόδια τους. Διερμηνέα οι Γάλλοι είχαν τον Βασίλη Τζάμο απ' το χωριό μας που συνετέλεσε να μη πάθει τίποτε το χωριό μας από τους Γάλλους.

Θύματα Μικρασιατική καταστροφής.

Στο Μικρασιατικό αγώνα είχαμε τα παρακάτω θύματα.

- 1) Νικόλαος Σβολιαντόπουλος. Σκοτώθηκε στην τελευταία μάχη στα υψώματα της Προύσας.

- 2) Παπαβασιλείου Ανδρέας. Πέθανε βαριά άρρωστος στην Πέργαμο της Μ. Ασίας.
- 3) Τζιαμπίρης Κώστας. Εξαφανίσθηκε στην οπισθοχώρηση της Άγκυρας.
- 4) Σβολιαντόπουλος Ευθύμιος. Έβγαλε το μάτι του.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΑΠΟ ΤΟ 1940 - 50

Ενθυμούμαι λέγει ο Αθανάσιος Τόλιος ότι όταν κάποτε ο στρατός έβαλε με οβίδες από τον Πεντάλοφο το χωριό μας (δεδομένου ότι εδώ ήταν οι αντάρτες) ένα βλήμα κτύπησε την γλυκόχη καμπάνα της εκκλησίας μας και την αχρήστευσε. Κάνοντας οι Γερμανοί μία εκκαθάριση ήρθαν στο χωριό μας αφού διέλυσαν την ενάτη Μεραρχία στα βίλα - κάλτα της Πίνδου. Οι κάτοικοι κατέφυγαν στα δάση με τις οικογένειες τους να κρυφτούν. Οι Γερμανοί πήραν ότι ζώα βρήκαν. Ανάμεσα σ' αυτά ήταν και ολόκληρο το κοπάδι του Νικολάου Δ. Μπαζάκα. Τα πήγαν στις Κυδωνιές που ήταν η προσωρινή τους έδρα. Ο Νικόλαος Μπαζάκας πήγε να τους παρακαλέσει να τους δώσουν τουλάχιστον δέκα πρόβατα για να ζήσει μ' αυτά τη φαμελιά του. Στις Κυδωνιές όμως του έκαναν έρευνα και του βρήκαν στη τσέπη του μαλιότου (κάπα κοντή) ένα φυσίγγι. Αυτό ήταν αμέσως του έδεσαν με' σχοινί γερά πίσω τα χέρια και μαζί με έναν ακόμη από την Κορυφή, δύο Γερμανοί οπλοφόροι τους οδήγησαν προς το μέρος του χωριού για εκτέλεση. Ο Μπάρμπα Νικόλας λασκάρισε το σχοινί κάτω απ' το μαλιότο του. Ελευθέρωσε τα χέρια του και στην κατάλληλη στιγμή το έβαλε στα πόδια. Του ρίχνουν οι Γερμανοί, αλλά μόνο μία σφαίρα τον τρύπησε με τραύμα διαμπερές στο χέρι. Έτσι γλίτωσε ο μπάρμπα Νικόλας που ζει και μας διηγείται ο ίδιος την ιστορία του. Τον άλλον τον σκότωσαν.

Οι αντάρτες του δευτέρου γύρου είχαν επιστράτευση κοπέλες βιαίως. Ανάμεσα σ' αυτές ήταν και η Βικτόρια Ντόγκα η οποία απέδρασε οι αντάρτες ήρθαν εξοργισμένοι στο χωριό και για αντίποινα πήραν τη μητέρα της Φωτεινής για εκτέλεση. Την πήγαν συνοδεία στο Κυπαρίσσι. Το βράδυ έμειναν στο σπίτι κάποιου και την επομένη θα την πήγαιναν στο Ανταρτοδικείο. Το βραδύ ο σκοπός κοιμήθηκε και αυτή αποφασίζει. Πηδά από το παράθυρο 4 μέτρα ύψος χωρίς να πάθει τίποτε. Περνά αθόρυβα τα στενά δρομάκια. Έρχεται στα σύνορα Αγίου Κοσμά και από εκεί ολονυκτίς πήγε στην Κορυφή όχι από το δρόμο αλλά από τα δάση να μη την συναντήσει κανείς. Στην Κορυφή ήταν διλοχία στρατού έτσι εκεί ήταν ασφαλισμένη.

Κάποτε οι αντάρτες μαζέψανε γυναίκες πολλές για να θερίσουν σιτάρια Δυτικά από το χωριό μας. «θα του βάλουν σ' αποθήκες έλεγε «να το 'χουν για τον αγώνα». Ανάμεσα στις γυναίκες ήταν και η Σταυρούλα Μελιτσάκου, την οποία οι αντάρτες εξετέλεσαν εν ψυχρώ.

Στο συνοικισμό Εκκλησίες το 1945 ημέρα του Αγίου Δημητρίου οι αδελφοί Αδ. Γιωργολαίοι, δεξιοί αντάρτες μεταμφιεσμένοι σκότωσαν εν ψυχρώ τον Ευάγγελον Γαβριήλ, Δ. Στούπα, 18 ετών και δύο ακόμη άτομα, παιδιά 17 χρονών, Γιάννη Καλόγηρο και Λάμπρο Κολέτσο.

Κατά το πρώτο ανταρτικό συνελήφθηκαν από την πολιτοφυλακή (αστυνομία του ΕΛΛΑΣ) σαν υπαίτιοι κλοπής και εδάρθησαν ανηλεώς οι Αθανάσιος Λάζος, Οδυσσεύς Λάζος, Ανδρέας Μπαζάκας, Νικόλαος Μπαζάκας, Σεραφείμ Νατσιόπουλος.

Τελικά αποδείχθηκε ότι δεν έκαμαν καμιά κλοπή.

Οι Γερμανοί στα σύνορα του χωριού μας με τις κυδωνιές εξετέλεσαν τον παπαδάσκαλο Τότσκα Αθανάσιο.

Θύματα Γερμανών:

- 1) Γεώργιος Γερ. Τόλιος. Σκοτώθηκε στη θέση Νταούλι Βερμίου, από τους Γερμανούς.
- 2) Σεραφείμ Νατσιόπουλος σκοτώθηκε στο ύψωμα Καραντίζ Κοζάνης από τους Γερμανούς.
- 3) Στέργιος Τζήμος, σκοτώθηκε στην εκκαθάριση στην τοποθεσία Βίλα-Κάλτα από τους Γερμανούς.
- 4) Αρετή Μιλτσάκου. Οκτάχρονο κοριτσάκι. Σκοτώθηκε από νάρκη στην τοποθεσία Αγία Τριάδα.
- 5) Ευγενία Δ. Μπαζάκα 17 ετών, Πολυξένη Κυράτσου 18ετών, επιστρατεύθηκαν βιαίως και σκοτώθηκαν.
- 6) Λάζαρος Λάζος και Λουκάς Τόλιος. Σκοτώθηκαν στα Ζαγόρια από τους Γερμανούς.
- 7) Η Βαγγέλαινα Γαβριήλ και η κόρη της 18 ετών Ευδοκία στην τοποθεσία Λιντιβός από πολυβολισμό αεροπλάνων.

Αυτά και ίσως και μερικά άλλα είναι τα θύματα που όλοι μας θυμούμαστε, γιατί όλοι μας γίναμε αδέρφια τις δύσκολες εκείνες στιγμές. Τώρα αν δε θέλει να δει ο ένας τον άλλον τι να γίνει.

α) Το εξωκλήσι «Άγιος Αθανάσιος».

Είναι ένας μικρός ναός που βρίσκεται τριακόσια μέτρα νότια της μεγάλης ομωνύμου εκκλησίας ρυθμού Βασιλικής.

Μπαίνοντας μέσα αισθάνεσαι κάτι σαν δέος κάτι σαν οραματισμό στα δύσκολα εκείνα χρόνια της τουρκοκρατίας, παπαδάσκαλο, κλεφτόπουλα, οκτώηχο κ.λ.π.

Έχει ηλικία 600 και πλέον χρόνια. Συγκεκριμένα αναφέρεται πως ήταν εξωκλήσι την εποχή που το χωριό ονομαζόταν «Μελιδόνστα». Το τέμπλο είναι τελείως φθαρμένο, γι' αυτό η αγιογράφηση έγινε εκ νέου στο Ιερό όμως έχεις να θαυμάσεις τις αριστουργηματικές εικόνες ηλικίας όση και ο ἴαός. Η αγιογράφηση με την εις θόλου αποτύπωση της Αποκαθήλωσης του Κ.Η.Ι.Χ.

Πάνω είναι ο Άγιος Παρμένας δίπλα ο Άγιος Στέφανος. Ακολουθεί η Πλατυτέρα πάνω από την οποία είναι ζωγραφισμένοι οι Αρχάγγελοι και δίπλα τους τα σύμβολα Α.Γ λ ι ΟΝ . Κατόπιν η αγιογράφηση των Μεγάλων Πατέρων της εκκλησίας. Οι εικόνες προκαλούν θαυμασμό και έκπληξη και κοσμούν τον ζωγράφο με απaráμιλλον φαντασίαν και εκπληκτική δεξιοτεχνία. Η αυστηρότητα στην εκφραστικότητα των Προσώπων. Ο πόνος και Θεϊκή μελαγχολία που χρειάζεται, προσδίδουν κάτι το αριστουργηματικό. Η φυσικότητα και η απλότητα των χρωμάτων (καθ' ότι αυτά καθ' αυτά τα χρώματα είναι φυσικά) προσθέτουν κάτι επί πλέον, στην αξία των. Άξιο να τονισθεί και η

αρχαιολογική των αξία, προερχομένη από την ηλικία των.

Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν:

1) Η αποκαθήλωση του Κ.Η.Ι.Χ. όπου η αναπαράσταση του Θείου προσώπου είναι αριστουργηματική και

2) Η Πλατυτέρα.

Εδώ βρισκόταν και η θαυματουργή εικόνα του "Αγίου Αθανασίου την οποία προσπαθούσαν να μεταφέρουν από τον μικρό ναό στον μεγάλο αλλά την άλλη μέρα η εικόνα βρισκόταν ξανά στην θέση της. Το δυσάρεστο στο εξωκλήσι είναι ότι οι κόγχες των ματιών των εικόνων έχουν αποξεθεί πιθανώς από τους τούρκους. Μερικοί όμως από τους γεροντότερους ανέφεραν και άλλο λόγο ότι έχουν αποξεθεί από τις τότε κακές γερόντισσες για μαγικού λόγους.

β) Ο Ναός « Άγιος Αθανάσιος»

Ο μεγάλος ναός του χωριού, ρυθμού Βασιλικής, κτίστηκε το 1745 μ.Χ πάνω στο ναό ίδιου ρυθμού. Κατ' άλλους ο παλαιότερος ναός ήταν υπόγειος. Ανακαινίσθηκε εκ νέου το 1940 έως 1950 και τώρα μπορούμε να πούμε πως βρίσκεται σε καλή κατάσταση. Τίποτε όπως στο εσωτερικό δεν υπάρχει από τον παλιό ναό. Υπάρχουν όμως στα αρχαία βιβλία τυπωμένα το 1740 μ.Χ τα βιβλία αυτά είναι οκτώηχοι, Ευαγγέλια, παρακλητικά και άλλα. Η γραφή τους είναι δυσανάγνωστη για τους σημερινούς ιερείς.

Στον περίβολο του ναού είναι και η πλατεία του χωριού που δέχεται κόσμο πολύ σε χαρές και σε λύπες. Εδώ στην πλατεία παλιά πριν κτισθεί ο ναός υπήρχε και μία λιμνούλα στην οποία ερχόταν το δειλί τα άφθονα τότε γελάδια και πίνανε νερό. Ανατολικά και πολύ κοντά στο ιερό υπάρχει ένας μεγάλος τσέρος διαμέτρου 2 μέτρων και ηλικίας εκατοντάδων ετών.

γ) το εξωκλήσι «Αγία Παρασκευή»

Είναι ένα μικρό εκκλησάκι που βρίσκεται στα βόρεια του χωριού. Προκαλεί στον επισκέπτη ένα αλλόκοτο συναίσθημα κάτι σαν δέος σαν φόβο και κάποιο φτερουγίσμα της φαντασίας στα δύσκολα και σκληρά εκείνα χρόνια της τουρκοκρατίας. Εδώ άγνωστοι πριν λίγα χρόνια έσκαψαν το εσωτερικό και βρήκαν θησαυρό.

δ) Το εξωκλήσι «Άγιος Νικόλαος»

Είναι μικρό και μοιάζει με το εξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής.

ε) Το εξωκλήσι « Άγιος Κοσμάς»

Κτίστηκε το 1967 μ.Χ. Κατόπιν ενεργειών του Μητροπολίτου Καντιώτη προς τιμήν του Ισαποστόλου Αγίου Κοσμά. Είναι ρυθμού Βυζαντινού και βρίσκεται στην είσοδο του χωριού. Εδώ φυλάσσεται ο σιδερένιος Σταυρός του Αγίου Κοσμά..

στ) Το εξωκλήσι «Άγιος Ιωάννης»

Κτίστηκε το 1972 από τους αδελφούς Λάζου, που έχουν τον Κυλινδρόμυλο στα Γρεβενά. Είναι ρυθμού Βασιλικής και βρίσκεται στο νεκροταφείο του χωριού.

Εκκλησιαστική επιτήρηση

Το χωριό μας ανήκει από παλιά στη Μητρόπολη Σιατίστης. Ενώ ο συνοικισμός που βρίσκεται μισό χιλιόμετρο νότια του χωριού μας στην Μητρόπολη Γρεβενών. Τούτο συμβαίνει καθώς ισχυρίζονται οι γεροντότεροι διότι στον Άγιο Κοσμά ερχόταν ο επίσκοπος Σιατίστης και στις Εκκλησιές ο επίσκοπος Γρεβενών και αντάμωναν στο χωριό μας δια να ρυθμίσουν θέματα σχετικά με την θρησκεία και την παιδεία και γιατί όχι και για τον κλεφτοπόλεμο ενάντια στους Τούρκους.

ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ ΠΑΛΙΟΜΑΝΑΣΤΕΡΟ

Ανατολικά του σημερινού νεκροταφείου και σε απόσταση 200 μέτρα, υπάρχει ένας φυσικός τεπέξ ύψωμα στρογγυλό. Εδώ υπάρχουν κομμάτια κεραμιδιών ογγίδια σκουριά και κομμάτια από κατεργασμένο σίδηρο.

«Παλιά εδώ ήταν μοναστήρι» διηγούνται οι περισσότεροι από τους γεροντότερους. Στη γύρω περιοχή μέχρι το σημερινό νεκροταφείο υπάρχουν πολλοί τάφοι. Οι τάφοι αυτοί προκαλούν έκπληξη με τα μακριά και γερά κόκαλά τους.

Το Σχολείο

Παλιά το Σχολείο μας ήταν στη θέση που σήμερα είναι το ηρώο. Ήταν μονοθέσιο και αριθμούσε συνολικά 90 και πλέον μαθητές. Στο σχολείο αυτό πηγαίναμε τις τέσσερες πρώτες τάξεις, στις δύο ανώτερες τάξεις πηγαίναμε σ' άλλο σχολείο με πιο σπουδαγμένο δάσκαλο στις Κυδωνιές (Βαντσκό). Στο χωριό αυτό σώζεται ακόμη το παλιό σχολείο. Κατά το 1920-23 το σχολείο γκρεμίσθηκε. Κάναμε μάθημα στο σπίτι της Ασπασίας. Κατά το 1937 στην τοποθεσία που είναι σήμερα το σχολείο κτίσθηκε άλλο με δύο αίθουσες, το 1944 οι Γερμανοί εκδικούμενοι το θάνατο ενός Γερμανού το βομβάρδισαν και το έκαψαν, για να κτισθεί στη θέση του το σημερινό μονοθέσιο με την ενέργεια του τότε προέδρου Δ. Σβολιαντόπουλου.

Σήμερα το σχολείο μας έχει μεγάλο γήπεδο και αριθμεί τους 14 μαθητές.

ΠΗΓΕΣ - ΞΩΝΕΡΙΑ

Στο χωριό μας υπάρχουν δύο βρύσες και καλό πόσιμο νερό. μία στην τοποθεσία Σκαφίδα και λέγεται τρανό πηγάδι. Με σωλήνες από την πηγή το νερό το φέρνουν στο Μεσοχώρι (στο μέσον του χωριού).

Η άλλη βρύση βρίσκεται στην τοποθεσία Αμπέλια, σ' αυτή έχει γίνει πρόχειρη καλλιέργεια. Έτσι στερεύει νωρίς και "θγά αναβλύζει. Βέβαια υπάρχουν και άλλες βρύσες και πηγές όπως στην τοποθεσία Λεπτοκαριά «Μέγας» κ.λ.π αλλά είναι μακριά από το χωριό, απ' αυτές μόνο η βρύση Μέγα έχει όλο το χρόνο νερό.

Έξω από το χωριό και σε (ορισμένες τοποθεσίες αναβλύζουν χειμώνα καλοκαίρι κάτι νερά που αναδίζουν μία δυσάρεστη μυρωδιά. Σε πολλές περιπτώσεις η μυρωδιά του προδίνει την εμφάνιση στην σύσταση του μεγάλης ποσότητας θείου και άλλων συστατικών ίσως ιαματικών. Σπάνια τα νερά αυτά είναι καθαρά. Τέτοια νερά υπάρχουν στις τοποθεσίες «χαρτολάκκος» «Μικρή δέση» και στο «Κούφαλο».

Τα νερά αυτά τα λέμε ξωνέρια επειδή βρίσκονται έξω από το χωριό. Τα γνωρίζουμε όλοι και τους δίνουμε θαυματουργικές ικανότητες. Όταν κάποιος

αρρωστήσει χωρίς λόγο τάζει κάτι στα νερά ένας της οικογένειας και νύκτα πηγαίνει σ' αυτά έχοντας και το τάζιμο. Συνήθως τα ταξίματα είναι κουταλοπίρουνα, χρήματα, βασιλικού κλωνάρια, ακόμη και χρυσαφικά. Γεμίζει μία μπουκάλα νερό, και επιστρέφει. Στην διαδρομή το στόμα το έχει «ραμμένο». Δεν μιλά οποιονδήποτε και αν συνάντηση στο δρόμο αν μιλήσει το νερό χάνει τις ικανότητες και ο κόπος του πήγε χαμένος. για να το αποφυγή αυτό πηγαίνει τα μεσάνυχτα τότε που I όλοι κοιμούνται. Αν επισκεφθείς τα νερά θα δεις κάτω! άφθονα κουταλοπίρουνα, χρήματα, κλωνάρια βασιλικού! ακόμη και χρυσαφικά. Τα ταξίματα κανείς δεν τολμά να τα] πάρει γιατί θα του συμβεί μεγάλο κακό.

Όταν επιστρέφεις με την μπουκάλα γεμάτη νερό αν βάζοντας το αντί σου στο στόμιο της μπουκάλας, ακούσης τραγούδια μέσα από το νερό τότε ο ασθενής σου θα γίνει καλά.] Πάρα πολλοί είναι αυτοί που λένε πως άκουσαν ομιλίες και τραγούδια μέσα από το νερό. Με το νερό αυτό αλείφουν και σταυρώνουν τον άρρωστο τρεις μέρες συνέχεια από τρεις φορές την ημέρα. Πολλοί αναφέρουν πως έχουν γίνει] καλά απ' αυτά τα νερά. Υπάρχουν και μερικοί που τα ζωνέρια τα λένε αγιονέρια.

ΦΗΜΙΣΜΕΝΟΙ ΤΕΧΝΙΤΕΣ

Το χωριό μας φημιζόταν το 1900 -1950 για τους καλύτερους οικοδόμους τεχνίτες. Τα έργα των προξενούν ακόμη και σήμερα θαυμασμό και έκπληξη. Ανάμεσα σ' αυτούς πρέπει να ξεχωρίσουμε το Γεώργιο Βράγγα και τον Γεώργιο Μεσίκα

Έργα του Γεωργίου Βράγγα είναι: Οι εκκλησιές Λούβρης Βοΐου, Κορυφής και Κονάτσι Ελασσόνας. Τα καμπαναριά των εκκλησιών Κυπαρισσιού και Δασυλίου προπύλαια σχολείων και άλλα. Ο Γεώργιος Βράγγας είχε το χάρισμα και την επιδεξιότητα να χαράσσει πάνω σε πέτρες διάφορα σχέδια και σχήματα, διαφορά ζώα και πτηνά με λεπτομέρεια και παραστατικότητα, Επίσης με τη σμίλη τον έπαιρνε την ακατέργαστη και δυσκοπελέκετη πέτρα και την μεταμόρφωνε σε κάτι το έμψυχο. Μεγάλης αξίας θεωρείται το αυτοσχέδιο πέτρινο λιοντάρι που έσπασε αλλά σώζεται ακόμη στο Κυπαρίσσι. Αν ο Βράγγας εργάζονταν πάνω στο μάρμαρο θα' ταν άφταστος. Πάντως ήταν απονήρευτος άνθρωπος και εργάζονταν για ένα κομμάτι ψωμί.

Έξυπνος δραστήριος και επιδέξιος ο εργολάβος Γεώργιος Μεσίκας.

Έργα του είναι το οικοτροφείο του Γυμνασίου Τσοτυλίου. Η εκκλησιά Κυδωνιών η εκκλησία του συνοικισμού και πολλά σχολεία του νομού Γρεβενών.

Σαν πρόεδρος στο χωριό την εποχή 1925 - 30 πολλά προσέφερε ο Σεραφείμ Νατσιόπουλος. Δεν υπήρχε εξυπνότερος άνδρας στην γύρω περιοχή λένε οι μεγαλύτεροι. Κατόπιν ενεργειών του η κοινότητα πήρε την θέση Ανήλιο. Πολλά επίσης προσέφερε και η προεδρίνα Ευδοξία Μπαζάκα.

ΤΟ ΚΑΨΑΛΙΣΜΑ (Η Αναχώρηση) ΤΩΝ ΜΑΣΤΟΡΩΝ

Οι μαστόροι παλιά έφευγαν από το χωριό ομάδες - ομάδες με τα ζά τους.

Όλοι οι χωριανοί τους ξεπροβόδιζαν μέχρι το εκκλησάκι Αγία Τριάδα.

Εκεί υπήρχε και ένα μεγάλο δέντρο, το «κλαψόδεντρο».

Οι γυναίκες των ξενιτεμένων επιστρέφοντας έκοβαν κλαριά και τα μπήγανε

μπροστά στις αυλόπορτες και στις πόρτες. Γιατί έτσι ήταν καλά γι' αυτούς που έφευγαν.

Όταν κάποιος θα 'φευγε για τα ξένα, το βράδυ μαζεύονταν όλοι οι συγγενείς με μπουγάτσες (καλοζυμωμένα ψωμιά), στρώνανε όλοι μαζί τραπέζι στο πατρικό και ακολουθούσε γλέντι. Την άλλη μέρα αυτός που θα' φεύγε, αφού έκανε το σταυρό του στο εικονοστάσι του σπιτιού, φιλούσε τ^ο χέρι του πατέρα και της μάνας και ξεκινούσε. Όλοι οι Χωριανοί τον ξεπροβόδιζαν. Τους χαιρετούσε έναν έναν όλους.

ΤΑ ΜΑΣΤΟΡΙΚΑ

Οι μάστοροι (κτίστες) για να συνεννοούνται χωρίς να το καταλαβαίνουν τ' αφεντικά τους μιλούσαν μια άλλη γλώσσα τα μαστορικά. Θρυλείται ότι η διάλεκτος αυτή έχει την καταγωγή της πολύ παλιά. Από την εποχή του σοφού Σολομώντα την μιλούσαν κάπως διαφορετικά ασφαλώς, οι κτίστες του ναού του Σολομώντα για να μπορούν να συνεννοηθούν χωρίς να το καταλαβαίνει ο αυτοκράτορας που διαρκώς ήταν πάνω από τα κεφάλια τους.

Έτσι αναφέρεται στο θρύλο πως δημιουργήθηκαν τα μαστόρικα και που μ' αυτά συνεννοούνται ακόμη και σήμερα οι μάστοροι.

Παρακάτω μερικές από τις λέξεις που χρησιμοποιούν:

μάνο = ψωμί,

οξιά = νερό,

τσέτσο = κρέας,

μοχός = άνδρας,

μοχούσες = γυναίκες,

αγγίδες = τα κορίτσια

τραχάλα = η εργασία,

κούφιος = το σπίτι,

δικρανάς = ο δάσκαλος,

κούρκουλας = ο παπάς

και μια πρόταση: Θα μαςπραχαλίσ' η αγγίδα ζούμπινα= θα μας φτιάξει η κοπέλα πίτα.

ΚΥΡΑΤΖΗΔΕΣ

Οι Κυρατζήδες ήταν οι караβανιάριδες οι οποίοι άλογα και μουλάρια διέσχιζαν όλη την Βαλκανική Χερσόνησο. Ακολουθούσαν ειδικά το δρόμο: Δουράτσο-Ιωάννινα - Θεσσαλονίκη - Κωνσταντινούπολη. Αυτοί έκαναν και το ταχυδρόμο στο χωριό μας στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Γιατί πολλοί από μας εργάζονταν τότε στην Πόλη, όπως (Γ. Μελτσάκος, Χ. Κουτσονίκος, Κουμπούρας, Χριστόδουλος Τόλιος, Παναγιώτης Κουτσονίκος και άλλοι.

Οι κυρατζήδες ήταν κάτι σαν πλανόδιοι, έμποροι, ήτα έξυπνοι, γενναίοι, επιδέξιοι, διπλωμάτες και ήξεραν να ιππεύουν. Οι περισσότεροι πλούτισαν. Το χωριό Περιβόλι το νομού Γρεβενών καυχείται για τους καλούς κυρατζήδες ανάμεσα σ' αυτούς ο πιο φημισμένος ήταν ο αρχικυρατζής Γκόνκος Μίσις. Φυσικά όταν στέλναμε με τους κυρατζήδες ή όταν μας έφερναν γραφή τους δίναμε και παράδες χρήματα. Σχεδόν πάντα είχαν δικαιοδοσία από τους δικούς μας που εργάζονταν στην πόλη να μας δανείσουν και χρήματα. Μας υποχρέωναν όμως να υπογράψουμε ένα χαρτί με βούλα (σφραγίδα). Επειδή οι περισσότερες

γυναίκες δεν ξέρανε γραφή στα χαρτιά υπήρχε και η φράση «Αντί υπογραφής ιδού ο δάκτυλος μου» και τύπωναν το δάκτυλο μας. Τα χαρτιά αυτά τα λέγανε ομόλογα και τα χρήματα που παίρνανε πόλσα. Τα χρήματα τα έπαιρναν από τους δικούς μας όταν πήγαιναν στην Πόλη δείχνοντας τα ομόλογα.

Ιδιωματισμοί - Λέξεις Ξένες

- 8) Μπούκλα και φτσέλα= ξύλινα δοχεία χρήσιμα για τη μεταφορά νερού.
- 9) Τσότρα = πιο επίσημο ξύλινο δοχείο που χρησιμοποιούσαν να βάζουν κρασί και να καλούν του ντόπιους και τους ξένους στις χαρές.
- 10) Πόντζια= πήλινο ταψί το κατασκεύαζαν από κόκκινο χώμα και το ζύμωναν αφού πρόσθεταν κόπρανα βοδιών και γιδόμαλλο. Τη χρησιμοποιούσαν για να ψήνουν τις μπουγάτσες και τις λαγγίτες.
- 11) Τσκάλι = πήλινο δοχείο κατασκευασμένο όπως και η πόντζια.
- 12) Λαένι = πήλινο δοχείο, το χρησιμοποιούσαν να βάζουν και να διατηρούν τα τουρσιά κυρίως από λάχανο.
- 13) Ψάθα την έστρωναν κάτω και κάθονταν γύρω – γύρω από ένα χαμηλό τραιέλι και έτρωγαν και κοιμώντουσαν.
- 14) Μισούρες= τα πήλινα παλιά πιάτα.
- 15) Τέντσερ= η κατσαρόλα.
- 16) Τσάσκα= η κούπα
- 17) Ξυλάλετρο = Ξύλινο αλέτρι κατασκευασμένο από τους ίδιους τους χωρικούς. Μ' αυτό οργώνουν τα χωράφια τους.
- 18) Δικέλι = έχει δυό προεξοχές και χρησιμεύει για να σκάβουν αμπέλια και κήπους.
- 19) Μπέλι = Γεωργικό εργαλείο. Είδος φτιαριού που σκάβουν.
- 20) Καρπολότι = Γεωργικό εργαλείο που τους χρησίμευε να εξανεμίζουν το σιτάρι και τα άλλα δημητριακά. Αλλά και τώρα τους χρησιμεύει γιατί το αλώνισμα των σιταριών γίνεται με άλογα ακόμη και σήμερα. Μόλις τελειώσει ο θέρος αλείφουν με λάσπη από χώμα και κόπρανα βοδιών το αλώνι Μπήζουν ένα ξύλο γερά στη μέση κουβαλούν μετά τα δεμάτια του σιταριού και το αλώνισμα αρχίζει.
- 21) Σύνεργα = Όλα μαζί τα γεωργικά εργαλεία.
- 22) Γιαμάκ = Χάλκινο μικροδοχείο σ' αυτό έβαζαν τροφές για τα βρέφη.
- 23) Μαλιότο = κοντή μάλλινη κάπα.
- 24) Ταγάρ = ξύλινο ελαφρό δοχείο μετρούσαν τα σιτάρια, χωρούσε 10-11 οκάδες.
- 25) Ζαβόρτσια = Η εξώπορτα ή η πόρτα η ξύλινη ενός παγκσέ (κήπου).
- 26) Μαγειριά = Η κουζίνα.

- 27) Κατόϊ = Όλα τα παλιά τα σπίτια έχουν αναγκαστικά κατόϊ ,εκεί διατηρούσαν τα τυριά και τα βούτυρα.
- 28) Αχούρ = Το μέρος που έβαζαν τον χειμώνα τα ζώα.
- 29) Μαντρότο = Ο πέτρινος περίβολος που έχουν αναγκαστικά όλα τα σπίτια. Για να μην μπορεί να μπει το χειμώνα ο λύκος και να μην φαίνονται τα ζώα, απ' έξω και ματιάζονται.
- 30) Κλαδαριές = θυμωνιές από κλαρί για να τρώνε το χειμώνα τα ζώα.
- 31) Ντραγκάλα = Μακρύ ξύλο για να δένουν τα κλαρί όταν η κλαδαριά είναι ψηλή.
- 32) Λέλεκας = Δρεπάνι με μακρυνά λαβή.
- 33) Παλαμαριά = χρησιμεύει στον θερισμό. Βάζουν τις οπές στα δάκτυλα του αριστερού χεριού και μαζεύουν την χεριά.
- 34) Φεγγίτης = τρίποδας που στην κορυφή του βάζα ν δαδιά και φώτιζε τότε που δεν υπήρχε πετρέλαιο και το λάδι ήταν δυσεύρετο.
- 35) Οντάς = το καλύτερο δωμάτιο του σπιτιού. Βρίσκονταν στο πάνω πάτωμα.
- 36) Σουμαλνάει = κάνει θόρυβο.
- 37) Μπακαλνάει = Μπουσουλνάει.
- 38) Κουρί = δάσος πυκνό με πανύψηλα δέντρα.
- 39) Κολτιμέρι = σίδερο γυριστό που αμπαρώνει (ασφαλίζει) από μέσα την εξώπορτα.
- 40) Να ντεκνήσετε = Να σημάσετε. Να δώσετε παράδες αν θέλετε να σας πω κάτι.
- 41) Τα ίτσια = είδος λουλουδιών που ανθίζουν τον Απρίλη, είναι τουφωτά και έχουν διάφορα χρώματα τα πηγαίνουν στον επιτάφιο.
- 42) Κόχη = Η γωνία του τζακιού, εκεί κάθονται τα γερόντια και σε γάμο και σε γιορτή. Βάζουν τους επισήμους.
- 43) Αναβατό = είδος τυριού. Δεν είναι στερεό μοιάζει με φρέσκη μηζύθρα, αλλά έχει διαφορετική γεύση αλλιώς λέγεται και καλό τυρί.
- 44) Ούρδα = Η μηζύθρα.
- 45) Μπάτζιος = είδος τυριού. Είναι ξηρό και πολύ αλατισμένο, τηγανιτός τραβάει μπόλικο κρασί.
- 46) Σαρμάντσα = κούνια ξύλινη μωρού.
- 47) Παράδες = τα χρήματα.
- 48) Τζιτζιβές = το μπρίκι που φτιάχνουν καφέ.
- 49) Κάκτες = καρύδια.
- 50) Καφάλιασμα= Η αναχώρηση, το φευγικό.

- 51) Καμόδεντρο= Σημαδιακό δέντρο κάπου στην Αγία Τριάδα κοντά στο δρόμο που πηγαίνει στα Γρεβενά. Μέχρι εκεί προβάδιζαν αυτούς που ξενητευόταν.Κάθονταν κάτω από το δένδρο και έκλαιγαν για τον αποχωρισμό , εκεί έλεγαν και τραγούδια της ξενιτιάς.
- 52) Πόλσα = Προκαταβολή χρημάτων. Την προκαταβολή αυτήν την έπαιρναν οι γυναίκες αυτών που δούλευαν στην πόλη από τους Κυρατζήδες.
- 53) Πισνίκ = το τελευταίο καρβέλι(φάγαμε και το πισνίκ) το τελευταίο καρβέλι.
- 54) Φλέγκα = Μιά φέτα ψωμί.
- 55) Κουνίνια = δέρματα ζώων.Ελάτε να κολατσίσουμε = κολατσιό.
- 56) Κόσα = πλεξούδα Πλήκος = ο χαρτοφάκελος.
- 57) Τσιράκι = Ο μαθητευόμενος, ο υπάλληλος το ξιφλίπ. Από την λέξη αυτή πήρε το όνομα το χωριό μας παλιά. Μιας] και είχαν μείνει μόνο ένδεκα οικογένειες και εξαρτώνται | από τα γύρω χ<οριά ή επειδή ήταν τσιφλίκι του Ομέρ Μπέη.
- 58) Αυτός που έκανε κουμάντο στην χαρά Μπράτιμος ή βλάμης.
- 59) Μπνάρι = πηγάδι.
- 60) Βλάι στούρα = Σφραγίδα που σφράγιζαν τις λειτουργιές.
- 61) Φουρλέτσκο = Βουρτσόξυλο μ' αυτό χτυπούν μέσα σε ξύλινο λαένι το γάλα και βγάζουν το βούτυρο.
- 62) Γκιλπίρι = Ξυθάλι. Μ'αυτό μαζεύουν τα κάρβουνα από τον φούρνο για να ρίξουν τα καρβέλια.
- 63) Κόσιες = τα έντερα των ζώων.
- 64) Φουκάλ = Η σκούπα.
- 65) Ποδάριτκα = τα μαστορικά. Οι μαστορες (κτίστες) για. να συνενοούνται είχαν δική τους διάλεκτο.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

Στη συνέχεια θ' ασχοληθώ με τις συνήθειες του χωριού στη γέννηση στη Βάπτιση στον αρραβώνα στο γάμο και στο θάνατο. Οι συνήθειες αυτές στους νεότερους έχουν ξεφτίσει με αποτέλεσμα να απομακρύνεται όλο και περισσότερο ο άνθρωπος από τον άνθρωπο.

A. Η ΓΕΝΝΗΣΗ

1. Η εγκυμοσύνη.

Η εγκυμοσύνη είναι η πιό δύσκολη περίοδος της γυναίκας. Βρίσκεται «με τόνα πόδι στο λάκκο» και όλοι της εύχονται «καλή λευτεριά». Την προσέχουν πολύ άνδρας και πεθερικά. Η αποβολή όταν η εγκυμοσύνη της βρίσκεται σε ζυγό ριθμό μηνών θεωρείται θάνατος. Όταν η έγκυος μη στο Μ-ηνα της τότε την προσέχουν όλοι τους περισσότερο. Ετοιμάζουν τα σπάργανα και τις φασκιές. Η φασκιά με δύο χρώματα μαύρο και άσπρο. Χρησιμοποιούν αυτά τα χρώματα για να μη καλοκαρδίσουν τον Χριστό ούτε τον διάβολο.

2. Ο τοκετός

Μόλις άρχιζαν οι πόνοι αμέσως η πεθερά ή ο άνδρας ή κάποια γειτόνισσα έτρεχαν να ειδοποιήσουν την παπαδιά την Πανάγιω και τη Δέσπω που θα βοηθούσαν πολύ στη γέννα. Μόλις γεννιόταν το παιδί του έδεναν τον αφαλό (αφαλόκοβαν) με καρούλι (κλωστή λεπτή) και του έρριχναν άλας σ' όλο το σώμα για να γίνη γερό. Ύστερα άπλυτο καθώς ήταν το φάσκιωναν και τον τύλιγαν με μιά φασκιά πλεκτή με δύο χρώματα άσπρο και μαύρο και που στην άκρη είχε ένα φλουρί. Ακολουθούσαν οι ευχές «Να ζήση» «Και σε άλλα με γεια», «με κόρη».

3. Μοίρες

Μετά τρεις μέρες έρχονται οι μοίρες στη σαρμάνιτσα (κούνια) του μωρού και του δίνουν τις χάρες. Για να τις υποδεχθή του βάζουν ένα στέμμα στο κεφάλι. Το στέμμα γίνεται από μιά μαύρη κορδέλλα, πάνω στην οποία τοποθετούν τρία χρυσαφικά. Το ίδιο βράδυ η μητέρα πλύνεται και αλλάζει.

4. Το λούσιμο - το πλύσιμο των ρούχων

Το μωρό το πλένουν μετά από οκτώ μέρες σ' όλο του τ^ σώμα. Προσέχουν πού θα χύσουν το νερό. Το χύνουν σε μέ ρος πούναι αδύνατον να πατήσει ανθρώπινο πόδι. Τα ρου χαλάκια του μωρού τα πλένουν καθαρά. Τα απλώνουν κα προσέχουν να μη βασιλέψουν. Πρέπει δηλαδή να τα μάσου¹ πριν από τη δύση του ήλιου.

5. Οι προφυλάξεις της λεχώνας.

Η λεχώνα έπρεπε τρεις μέρες να μείνη άπλυτη κι ανάλαγη. Πλυνοταν μόνο και άλλαζε το βράδυ που θα επισκεπτόταν οι μοίρες το μωρό. Όταν δεν είχε γάλα έρχονταν μιά άλλη γυναίκα που τύχαινε να θηλάζη εκείνη την εποχή και θήλαζε το βρέφος. Αυτή λεγόταν παραμάννα.

Η λεχώνα σαράντα μέρες έπρεπε να μείνει κλεισμένη στο σπίτι όχι όμως μόνη της. Στη περίπτωση που θάμενε μόνη της θα της έβαζαν στο δωμάτιο μιά σκούπα για συντροφιά. Κάτω από το προσκέφαλο της τοποθετούν «τ' αρμενία» δηλαδή χαμομήλι, που το μαζεύουν στα γενέθλια του Ιιοάννου του Προδρόμου και θυμιάμα. Η λεχώνα για να μη φέρη απότομα γάλα δεν έτρωγε κρέας. Για να έρθη φυσιολογικά το γάλα της έδιναν κρεμμύδι και ψωμί.

Εάν συναντηθούν δύο ασαράντιστες για να τους ζήσουν τα μωρά πρέπει να αλλάξουν σημάδια (δακτυλίδια ή καλτσοδέτες). Τα σημάδια θα τα κρατήσουν έως ότου διαβαστούν. Η λεχώνα δεν πρέπει να μιλάη πολύ. Κάθε βράδυ πριν κοιμηθή θυμιατίζει γύροο στο δωμάτιο. Δεν επιτρέπονται στην περίοδο αυτήν οι επισκέψεις. Οι επισκέψεις γίνονται μόνο τη μέρα. Η γυναίκα που επισκέπτεται για πρώτη φορά το σπίτι της λεχώνας της φέρνει μπουγάτσα (καλοζυμωμένο ψωμί) λαγγίτες ρύζι και μερικές φορές κότα και κρασί.

Όταν πιά σαραντήση θ' ασπρίση το σπίτι, θα πλυθή κι θ' αλλάξη. Όταν σημάνη εσπερινός με μιά γειτόνισα που κρατά το βρέφος πηγαίνει στην εκκλησία. Μετά την ευλογία γυρίζει στο σπίτι ακούγοντας στο δρόμο τις ευχές των άλλων γυναικών και η ζωή συνεχίζεται όπως πριν.

ΤΟ ΒΡΕΦΟΣ

Η μητέρα θηλάζει το βρέφος περισσότερο από ένα χρόνο.

Σε πολλές περιπτώσεις μέχρι να ξαναμείνη έγκυος. Για να αποκόψουν το θήλασμα αλείφουν το στήθος με κόκκινο πιπέρι ή με μπογιές προσπαθώντας να προκαλέσουν τον αποτροπιασμό του βρέφους. Πριν πάρη αυτή την απόφαση η μητέρα πρέπει απαραίτητως να πάη στην εκκλησία και να παρακάλεση την Παναγία να βοηθήση «να μη κλαίει τώρα που δεν θα το θηλάξει».

α) Μέτρημα.

Όταν το παιδί είναι κομμένο το μετρούν. Διαπιστώνουν αν είναι κομμένο μετρώντας με πιθαμές και τα δύο χέρι. Το μέτρημα το κάνουν συνήθως οι γερόντισσες/Επειτα το τρίβουν στη μέση το τοποθετούν μπρούμυτα παίρνουν το δεξί πόδι και το αριστερό χέρι και προσπαθούν να τα πλησιάσουν. Το ίδιο κάνουν με το αριστερό πόδι και το δεξί χέρι. Όλα αυτά επαναλαμβάνονται τρεις φορές. Βάζουν με τη μηΗ τέρα ν' αλείφη με γάλα τη μέση και ρίχνουν πάνω και στάχτη. Το ίδιο επαναλαμβάνεται επί τρεις συνέχεια μέρες. Τη\ τρίτη μέρα το παιδί θάναι «περδίκι».

β) Ξεματίασμα

Όταν το βρέφος αδιαθετήση απότομα χωρίς καμμιά ο(γανική πάθηση λένε ότι έχει ματιασθή. Το ξεμματιάζουν με κάρβουνο νερό και λάδι ή και με αλάτι. Το κάρβουνο που θα βουλιάξη δείχνει πως το βρέφος είναι ματιασμένο καθώς και το λάδι που θα χαθή στο νερό.

γ) Ξεϊσκίωμα

Επίσης όταν το μωρό κλαίει χωρίς λόγο το ξεϊσκιώνουν. Για να γίνη το ξεϊσκίωμα πρέπει να φέρουν μιά κούπα νες -που θα το πάρουν από τα «ζωνέρια» του χωριού και θα φέρουν στο σπίτι χωρίς να μιλήσουν καθόλου στο δρόμο.

Μιά γερόντισσα λέει μερικά λόγια (δυστυχώς δεν τα αποκαλύπτουν γιατί μετά δεν πιάνει). Πάνω απ' την κούπα με το νερό και το ξεϊσκίωμα έχει γίνει.

δ) Το ξέτλιγμα

Το ξέτλιγμα γίνεται όταν φύγει από τη θέση του ο οφθαλμός του μωρού. Τρίβουν τότε την κοιλιά με λάδι και φέρνουν πάλι σιγά - σιγά τον αφαλό στη θέση του. Το δένουν στη μέση με πήδογλο (χοντρή μάλλινη τριχιά): τελειώνοντας η «μπάμπου» λέει «Γιά το τέκνο σου» και τις δίνουν παράδες.

ε) Το γύρισμα της καρδιάς

Όταν το παιδί είναι ανήσυχο του γέρνουν την καρδιά. Βάζουν το παιδί της κοιλιάς στο κεφάλι και το φέρνουν γύρω τρεις φορές, λένε και μερικά λόγια και το γύρισμα της καρδιάς έγινε.

Τέλος δεν κόβουν τα μαλλιά και τα νύχια του μωρού πριν χροιάση.

στ) Νανουρίσματα.

1.

Έλα ύπνε απ' τα αμπέλια παρ' τη μπέπα απ' τα λέλια
εύρ' την πέρα στα μαντρούλια να κοιμάται με τ' αρνούλια
Να ξυπνά με τα κασκούλια
Έλα ύπνε ύπνωσε το Παναγιά αποκοίμισε το.

2.

Νάνι Νάνι· νάνι του ώσπου νά' ρθη η μάννα του να του φέρη
λουλούδια λουλούδια τριαντάφυλλα και μοσχογαρύφαλλα.

B. Η ΒΑΠΤΙΣΗ

Η Βάπτιση δεν παρουσιάζει κάτι το ξεχωριστό στο χωριό μας. Το μεγάλο αυτό μυστήριο τελείται όπως σε όλα τα χωριά και τις πόλεις της χώρας μας. Παλιά ο νουνός έδινε από μόνος του το όνομα χωρίς να ρωτά τους γονείς. Τί νουνός θάταν αν το όνομα του το έλεγαν οι γονείς. Πολλές είναι οι παρεξηγήσεις· αναφέρονται μεταξύ μητέρας του παιδιού και νουνού για τ' όνομα που δεν άρεσε στην κουμπάρα. Πάντα όμως οι συγγενείς τους συμφιλιώναν.

Πριν φύγει από την εκκλησία ο νουνός την ώρα που τελειώνει η Βάπτιση στέκεται στην είσοδο και κερνά παράδες (5 δρχ., 10 δρχ.) όλους αυτούς που παρευρίσκονταν στο μυστήριο και που με τη σειρά τους του εύχονται «Να σου ζήση», «πάντα ψυχικά».

Το μεσημέρι ή το βράδυ ανάλογα γίνεται τρικούβεργο γλέντι. Στο γλέντι καλούν τον παπά, τον νουνό και τους άλλους συγγενείς με «μπουγάτσα» τις τρεις επόμενες Κυριακές πρέπει απαραίτητως ο νέος Χριστιανός να πάη στην εκκλησία και να κοινωνήσει, καίγοντας και τη μεγάλη άσπρη λαμπάδα και που την τρίτη Κυριακή αφήνει στην εκκλησία.

Γ. ΤΑ ΠΡΟΞΕΝΗΜΑΤΑ (Αρρεβωνιάσματα)

Ο γάμος γινόταν παλιά με προξενιό, χωρίς να ερωτηθούν καθόλου οι ενδιαφερόμενοι. Ό,τι αποφάσιζαν οι γονείς τους ήταν υποχρεωμένοι να το σεβαστούν. Τα αρρεβωνιάσματα γινόταν στο σπίτι της νύφης με γλέντια και τραγούδια πάντα την νύχτα. Οι γονείς τ' αδέρφια και οι συγγενείς έδεναν σε ένα μπουκέτο ξηρό βασιλικό τα σημάδια (κό! τι φλωριά και ένα ζευγάρι κάλτσες

μάλλινες) και τα αλλάι ζανε. Έπειτα χαιρετιόταν μεταξύ τους με φιλήματα κι έλειγαν «Στεργιομένα», «Να μας ζήσουν». Τρεις ή πέντε ή επτά πυροβολισμοί διαλαλούσαν στο χωριό το χαρμόσυνο γεγονός μιας και μέχρι κείνη τη στιγμή υπήρχε μνεγάλη μυστικότητα.

Ύστερα ερχόταν στο δωμάτιο η μέλλουσα νύφη και δώριζε μάλλινες κάλτσες, στους άνδρες συγγενείς του γαμβρού και μάλλινα μαντήλια στις γυναίκες. Μετά, αρχίζοντας από τον πεθερό της περνούσε απ' τον καθένα μπροστά έκανε υποκλίσεις και τους φιλούσε το χέρι και αυτοί την κερνούσαν παράδες. Ο πεθερός., η πεθερά και ο γαμβρός την κερνούσαν από μία λίρα χρυσή. Ακολουθούσαν τραγούδια του προξενιού και τις προκνές ώρες διαλυόταν. Ο γαμβρός μόνο μετά από τρεις μέρες είχε το δικαίωμα να ρθη στο σπίτι της νύφης. Ποτέ όμως δεν έμεναν μόνοι τους οι δύο νέοι. Στις συναντήσεις των ήταν πάντα μπροστά και οι γονείς του κοριτσιού. Οι γονείς κανόνιζαν πότε θα γινόντουσαν τα στέφανα.

1) Το κόψιμο της προίκας

Το βράδυ των αρραβώνων «έκοβαν και τα προικιά». Πόσες κάπες, με κεντητά, μάλλινα εγχώρια, γελέκια με κόκκινα σιρίτια, μάλλινα φουστάνια, στόφες, πουκάμισα., κάλτσες, ποδιές, μαξιλάρια θα' δίνε η νύφη. Επίσης συζητούσαν και τα δα>ρα που θα' κάνε στους συγγενείς του γαμπρού. Στο κόψιμο της προίκας γινόταν πραγματική μάχη, με την απειλή να χαλάσει το προξενιό αν δεν συμφωνούσαν. Γι' αυτό αργότερα τα αρραβωνιάσματα άρχιζαν πάντα από το κόψιμο της προίκας. Μετά τη συμφωνία (γιά σκουτιά «ρούχα» και όχι για λίρες) ο πατέρας της νύφης δεχόταν το κέρασμα του γαμβρού που ήταν μια λίρα χρυσή.

Οταν ο γαμβρός επισκεπτόταν τη νύφη η πεθερά του έκανε «λαγγίτες» τηγανίτες. Συναγωνιζόνταν μάλιστα ποια πεθερά θα' κάνε τις καλύτερες «λαγγίτες».

2) Τα τραγούδια των αρραβώνων

Στα τραγούδια των αρραβώνων διαφαίνεται ένας καθάριος και άφθονος λυρισμός συνοδευόμενος από μιά λεπτή φυσιολατρεία και έναν άδολο συμβολισμό.

1.

Εύπνα περδικομένα μου· ν' ήρθα στη γειτονιά σου.
Χρυσή κορδέλα σου 'φερα να πλέξεις τα μαλλιά σου.
Ηψές προψές απέρασα από το μαχαλά σου
κι άκουσα που σε μάλωνε η δόλια η μαμά σου.
Αν σου μαλών 'για φαν για πχί (πιοτί) πέσ' μου να τα πληρώσω.
Κι αν σου μαλών' από 'ρχομαι πες μου να μη ξανάρθω.
Ρίξη νερό στη πόρτα σου να διάβω να λυστήσω.
Να βρω αφορμή στη μάννα σου, να ρθω να σου φιλήσω.

2.

Κάτω στα δασιά πλατάνια στις κρυόβρυσες
κάθονταν δυο παλληκάργια και μιά λυγερή
κάθοντα και τρων' και πίναν και την 'ξέταζαν.
-Κόρημ' τίσαι τέτια μαύρη τέτοια μελανή

Μήναν ίσκιος σε πατάη - μήναν φάντασμα
ούτε ίσκιος με πατάει μήτε φάντασμα.
Με πατούσε ο Γιαννάκης το Χατζόπουλο.

3.

Ανάθεμα ποιος ζήλεψε αμπέλια και χωράφια.
Δεν ζήλευε μια λυγερή ξανθή και μαυρομάτα
που έχει τα χείλη κόκκινο το μάγουλο βαμμένο
το φρύδι της τσιγγιλωτό το μάτι γαριδένιο
να την ζηλέψουν τα παιδιά να την κοιτούν οι νέοι.

4.

-Που' σαν περιστερούλα μου τόσο καιρό χαμένη;
-Στους κάμπους 'μουν πο' βοσκά στα πλάγια κελαηδούσα.
Και τώρα το φθινόπωρο κοντά στο Αη Δημήτρη
βγήκα να μάσω κάστανα με τ' άλλα τα κορίτσια
κι ο Γιάννος μας αγνάτευε από ψηλή ραχούλα.
-Κορίτσια μαυρομάτικα ελάτε παρακάτω
έχω δυό λόγια να σας πω και δυό να σας ρωτήσω.
Μην ήρθαν κλέφτες στο βουνό μην ήρθαν Αρβανίτες.
-Εμείς Γιάννομ δεν ξέρουμε δεν έχουμε χαμπέρι.

5.

Εψές περδίκαν έπιασα και σήμερα τρυγόνα
πάησα (πήγα) και τη μαγείρεψα σ' αρχοντικό τραπέζι
και κάλεσα τις όμορφες να ρθούν να τις φιλέσω.
Όλες πηγαίνουν κ' έρχονται όλες με την αράδα
Να μιά ψηλή και μιά λυχνή δεν φάνηκε να γ' έρθη
και μούπαν πως αρρώστησε

6.

Ο νιος από τα Γιάννινα η κόρη απ' την πόλη
Σαν πάησαν και ανταμώθηκαν σε ξένο περιβόλι
-Ξένεμ και σαν πεινάσουμε το τί ψωμί θα φάμε;
-Τα χείλη σου τα χείλη μου αυτό ψωμί θα φάμε.
-Ξένεμ και σαν διψάσουμε το τί νερό θα πιούμε;
-Το δάκρυ σου το δάκρυ μου αυτό νερό θα πιούμε.
-Ξένεμ και σαν κρώσουμε με τί θα σκεπαστούμε
-Την κάπα σου την κάπα μου μ' αυτή θα σκεπαστούμε.

7.

Βασιλικός με μύρισε κοιτάτε ποιος διαβαίνει.
Η αγάπη μου εδιάβανε στην εκκλησιά πηγαίνει
-Κόρημ σαν πας στην εκκλησία προσκυνά και για μένα
να σχωρεθούν τα κρίματα πούχουμε καμωμένα.

8.

Πέντε χρόνους περπατούσα τη στεργιά στεργιά
κι' άλλους πέντε μον' γυρνούσα το γυαλό - γυαλό.
Για να βρω καλή γυναίκα να την παντρευτώ

Γιέμ σαν πάσσα και την γ' ηύρα μεσ' τον γιούλ παχτσέ
ρίχνω μάλαμ ρίχνω ασήμι χαμογέλασε

9.

Ηψές πως δεν κοιμήθηκα και σήμερα νυστάζω
Για δυό ματάκια παρδαλά για δύο φρύδια γραμμένα
θελ' να τα κλέψω μια βραδιά νύκτα με το φεγγάρι.
Να τ' ανεβάσω σε βουνό ψηλά σε κορφοβούνι.

10.

Ηψές το βράδυ κοντά το δειλινό
Μας πέρασ' ένας νέος σαν τον αυγερινό.
Μάννα μου σαν τον είδα σιβυταλίστηκα
στη κάμαρα μου μπήκα και μέσα κλείστηκα.
Να τα φιλώ μεσάνυκτα να τα φιλώ το τάχυ
και όντας χαλάη η πέρδικα.

11.

Το μάθατε τί έγινε αυτήν την εβδομάδα
χριστόδουλος αγάπησε κόρη οβραιοπούλα
οβραιοπούλα έλεγε οβραιοπούλα λέγει.
-Χριστόδουλημ καν' μ' αγαπάς κι' αν θέλεις να μου πάρης

Για κίνα κι' έλα μιά βραδιά ένα Σαββάτο βράδυ.
Να' χουν οι Οβραίοι τη γιορτή στη χάβρα μαζεμένοι
Χριστόδουλος δεν άκουσε πάσηε την Πέμπτη το βράδυ
Σαν το σκυλί τον πιάσανε στα χέρια τον κρατούσαν.
Χίλιοι πηγαίνουν αμπροστά και δυό χιλιάδες πίσω.
Χριστόδουλος στη μέση πήαινε σα μήλο μαραμένο
η βραιοπούλα φώναζε ψηλά απ' το παραθύρι
-Σύρη - Σύρε Χριστόδολιμ σύρε και μη φοβάσαι
Χίλια φλουργιά έχω στο λαιμό και χίλια στο κεφάλι,
αν δεν μου φτάσουνε κι' αυτά *πουλώ* και ζουνάρι.

12.

Σε περιβόλι μπαίνω μεσ' τον γιούλ παχτσέ
και σάστισε ο νους μου από τις μυρουδιές.
Εδίψασ' η καρδούλαμ για μιά σταλιά νερό.
Πάω ο μαύρος στη βρύση να πω κρυό νερό
Βρίσκω τη Βάγγιω πλένει πλένει και σιγοτραγουδεί.
Της τάχω κολωνάκια βενετικά φλουργιά.
Δεν θέλω κολωνάκια βενετικά φλουργιά.
Μον' θέλω παλληκάρι να 'ρθη στην αγκαλιά.

13.

Μάννα και γιος εμάλωνε για μιά Βουλγαροπούλα.
Μάννα μου ας την πάρουμε τη Βουλγαρούλα νύφη.
Εσύ σα γιε μου γραμματικός βουργάρα δεν σου πρέπει.
Σαν πάησαν και την έφεραν εικόνα στολισμένη.
Η πεθερά μαέρευε κα αντραδερφή ζυμώνη

φτιάνουν το νόφχιο (φίδι) με το ψαρ' (ψάρι)
Μπογάτσια μ' φαρμάκι.
Πάρε νύφη πο το ζωμί πάρε και πο το ψάρι.

14.

Αθανθημά τις πόλεις που βγάζουν τις μποές
και βάφουν τα κορίτσια τις παρδαλές ποδγιές.

15.

Απόπαν 'που τη βλαχιά κάτι βαιν' ένας πασιάς
Γράφουν ντάφ φερμάνια του να παντρεύονται οι γρηές
και να παίρνουν άπου δυό ένα γέρου και ένα νιό.

16.

Ψηλό μου Κυπαρίσσι λυγά η κορφάδα σου
το χχοιός θα σου φιλήση την ομορφάδα σου.

Δ. Ο ΓΑΜΟΣ

1) Τερζήδες (ραφτάδες)

Δέκα πέντε μέρες πριν γίνη ο γάμος καλούσαν στο σπίτι της νύφης τερζήδες ραφτάδες ειδικούς για κάπες και γιλέκια. Τα έραβαν και τα κέντραγαν με το χέρι. Όσο πιό πλούσια ήταν η νύφη τόσο και πιό νωρίς ερχόταν οι τερζήδες.

Οι γονείς της νύφης πήγαιναν στα εμπορικά και συμπλήρωναν τα προικιά, τα φουστάνια, τις ποδιές και τ' άλλα μάλλινα. Τέτοιο εμπορικό ήταν τα χρόνια κείνα στο χωριό Καλλονή. Πολλούς τερζήδες είχε η Ήπειρος.

2) Το κάλεσμα.

Από την πέμπτη παραμονή του γάμου αρχίζουν να ζυμώνουν τα κορίτσια κουλούρες για να καλέσουν μ' αυτές τους συγγενείς. Τους άλλους χωριανούς περνώντας από το σπίτι του καθένα χωριστά με μιά τσότρα γεμάτη κρασί και στολισμένη με βασιλικό και τριαντάφυλλα. Έδιναν στο σπιτονοικοκύρη να πιη. Ο σπιτονοικοκύρης έπινε έλεγε ευχές και ήταν καλεσμένος στο γάμο αυτός και η οικογένεια του. Τον παπά και το νουνό τους καλούσαν με μπουγάτσες (καλοζυμιομένα ψωμιά) τους στενούς συγγενείς με «κουλούρες». Τον παπά τον νουνό και τους στενούς συγγενείς από την Πέμπτη το απόγευμα. Τους χωριανούς από το Σάββατο το πρωί.

Την Πέμπτη επίσης έβαζαν «ύκνα» (μια ουσία για να γυαλίζουν τα μαλλιά

3) Οι μπράτμοι ή βλάμηδες.

Μια βδομάδα πριν το γάμο ο γαμπρός διαλέγει ανάμεσα στους φίλους δυό τρία ή και περισσότερα άτομα, ανάλογα τα οποία δουλειά θ' χουν να υπηρετούν το γάμο να φροντίζουν για όλα. Να προσπαθούν να περάσουν όλοι καλά και να γίνουν όλα τα έθιμα όπως πρέπει. Την Παρασκευή οι μπράτμοι η βλάμηδες πηγαίνουν και βάζουν το «μπαριάκι» ή «φλάμπουρο» (σημαία) στο σπίτι της νύφης.

Το μπαράκι ή φλάμπουρο είναι ένα κόκκινο πανί πάνω σ ένα κοντάρι με σταυρό, από λουλούδια ή χόρτα και τρία μήλα καρφωμένα. Οι μπράτμοι το

στήνουν στη στέγη ενώ ταυτόχρονα πέφτουν και μερικές τουφεκιές.

Το Σάββατο οι μπράτμοι περιμένουν τα όργανα στην άκρη του χωριού και τα συνοδεύουν χορεύοντας στο σπίτι του γαμβρού.

4) Το Σαββατόβραδο

Το Σαββατόβραδο όλοι οι συγγενείς μαζεύονται στο σπίτι του γαμβρού της νύφης ανάλογα. Πρώτα αρχίζουν να πίνουν κρασί με σειρά όλα από την γεμάτη και στολισμένη με τριαντάφυλλα και βασιλικό τσότρα λέγοντας και ευχές. Όταν μαζευτούν όλοι οι συγγενείς οι μπράτμοι (βλάμηδες) με το γαμβρό και τα όργανα πηγαίνουν να φέρουν το νουνό. Το φέρνουν στο σπίτι του γαμβρού λαλώντας τα όργανα και χορεύοντας. Μόλις φθάσουν στο σπίτι στρώνουν τραπέζια χαμηλά και κάθονται όλοι σε μαξιλάρια μάλλινα σταυροπόδι. Ο γαμβρός δίνει το σύνθημα για φαγοπότι. Το φαγοπότι το συνοδεύουν πάντα αστεία και λογοπαίγνια. Μετά το φαγοπότι, λένε τρία τουλάχιστον τραγούδια και καλούν τους οργανοπαίκτες «γύφτους» που όρθιοι λένε το «νουμπέτι» την όλη διασκέδαση διευθύνουν οι «μπράτμοι και ο νουνός και φροντίζουν να μη μείνει κανείς παραπονιμένος. Στη νύφη το ίδιο τραπέζι. Το Σαββατόβραδο πριν αρχίσει το γλέντι πηγαίνουν με τα όργανα στη βρύση του χωριού να πάρουν νερό να λούσουν τον γαμβρό. Τον γαμβρό τον λούζει η νουνά και τον ξυρίζει ο νουνός.

5) Την Κυριακή.

Κυριακή πρωί πάλι τα όργανα φέρνουν τον νουνό σπίτι του γαμβρού. Οι συγγενείς καταφθάνουν πάλι με άλογα και με μουλάρια στολισμένα με κόκκινες βελόντζε Με τραγούδια ετοιμάζουν και τ' άλογα που θα καβαλικέ¹¹ η νύφη και ο γαμβρός. Αφού ετοιμαστούνε ο γαμβρός : γαίνει πρώτα στην εκκλησία ασπάζεται τις άγιες εικόλε Γυρίζει στο σπίτι και όλοι μαζί ξεκινούν για το σπίτι νύφης., Μπροστά πάει το «μπαριάκι» ή «φλάμπουρο» ή «λάβαρο» που με ταξίματα οι μπράτμοι έχουν πάρει. Μετά ο γαμβρός ο νουνός οι συγγενείς και ακολουθούν οι άλλοι.

6) Στο σπίτι της νύφης

Φθάνουν με τα ζώα όλα στο σπίτι της νύφης. Κάνουν «λεγόμενα να «τσαλιμάκια» (επιδείξεις). Μπαίνουν μέσ' στην αυλή της νύφης και φωνάζουν «κρασιά συμπεθέροι». Αρχίζει κει το κέρασμα και το γλέντι. Ακολουθεί το πλέξιμο, το κτένισμα της νύφης από την νουνά που την έχει βαπτίση. Τον καθρέπτη τον έχει φέρη ο γαμβρός. Ύστερα χορεύει πρώτα η νουνά μετά η νύφη και άλλα κορίτσια συγγενικά της νύφης. Κατόπιν χορεύουν οι άλλοι καλεσμένοι. Ο νουνός με το γαμβρό και τον παπά πηγαίνουν στο δωμάτιο της νύφης και αλλάζουν τα δακτυλίδια. Μετά το άλλαγμα μεσ' το δωμάτιο της νύφης οι τρεις τους τρώνε, ένα ψάρι μεγάλο, παγοπό ή γιαούρτη και μπουγάτσα με μέλι.

7) Το ξεκίνημα για την εκκλησία.

Ετοιμάζονται. Ανεβαίνουν στα ζώα. Ανεβαίνει και η νύφη. Αφού πρώτα χαιρετήση όλους τους συγγενείς. Στο ανέβασμα πατάει πάνω σε ένα «ταγάρ» (ξύλινο δοχείο που χωρά δέκα οκάδες) το άλογο της νύφης είναι λευκό του γαμβρού κόκκινο.

Πριν φύγει της δίνουν ένα ποτήρι κρασί, πίνει λίγο και το άλλο το χύνει πίσω της. Το ίδιο κάνει και ο γαμβρός πριν φυγή από το σπίτι τους τη στιγμή που η

νύφη χύνει πίσω της το κρασί ο γαμβρός πετά κουφέτα μήλα πορτοκάλια και άλλα. Τέλος ξεκινάει για την εκκλησία με τραγούδια.

Ποιο γρήγορα φεύγουν «οι σκαριάτες» του γαμβρού και ης νύφης. Ένας καβαλάρης και ένας πεζός με τις τσόντρες πάντοτε γεμάτες κρασί. Αλλάζουν στο δρόμο τις τσόντρες και ξαναγυρίζουν για να συνεχίσουν μαζί με τους άλλους. Μόλις φθάσουν στην εκκλησία φέρνουν γύρω τρεις φορές και μποστά στην είσοδο ο πεθερός κατεβάζει τη νύφη. Η νύφη πριν κατεβή χαιρετάει ένα συγγενικό παιδάκι που νάχει μάνα και πατέρα και του δωρίζει ένα ζευγάρι κάλτσες και ένα πορτοκάλι ή μήλο. Μετά όλοι μαζί μπαίνουν στο ναό και αρχίζει το μυστήριο.

8) Στην πλατεία του χωριού.

Τελειώνοντας το μυστήριο μαζεύονται όλοι στην πλατεία του χωριού και αρχίζουν το χορό. Πρώτοι χορεύουν οι βλάμηδες με το μπαριάκι. Μετά αφού στήσουν στη μέση το φλο μπουρο ο νουνός, η νουνά, οι νιόπαντροι, οι συγγενείς και όλοι οι παρευρισκόμενοι στην τελετή. Στο χορό κάνουν δύο μεγάλους ομόκεντρους κύκλους στο εσωτερικό χορεύουν γυναίκες στο εξωτερικό οι άνδρες. Ο χορός διαρκεί πολλ: ώρες για να χορέψουν όλοι οι χωριανοί.

Μετά το χορό εκεί στην πλατεία η νύφη κάνει δώρα στον νουνό στη νουνά και στους στενούς συγγενείς. Επακολουθούν χειροφιλήματα και κεράσματα.

9) Στο σπίτι του γαμβρού.

Ξεκινούν για το σπίτι του γαμβρού. Η πεθερά περιμέλ στην πόρτα μ' ένα καρβέλι ψωμί ένα πιάτο με μέλι και μ| ντουλάπα μαλλί. Οι νιόπαντροι αφού χαιρετήσουν παίρνουν με το δάκτυλο τους μέλι και προσπαθούν ποιος θα χαράξει τη γραμμή υψηλότερα στο πριβάζι της πόρτας. Ύστερα αφού δρασκελίσουν το καρβέλι το μαλλί και το πιάτο με το μέλι παίνουν μέσα και οι δύο μαζί πατώντας στο δε^ πόδι. Ακολουθεί τραπέζι. Ο νουνός φέρνει ολόκληρο αρνί, το τεμαχίζει και δίνει σ' όλους από ένα μεζέ. Μετά αρχίζει ο χορός και το γλέντι συνεχίζεται ως το πρωί.

10) Δευτέρα πρωί.

Το πρωί με τα όργανα πάνε τη νύφη στη βρύση του χωριού να πάρη νερό σ' ένα ειδικό πήλινο ή τσίγγινο «λαένι» γυρίζουν και ο γάμος διαλύεται αφού πρώτα ο γαμβρός η νύφη οι μπράτμοι και τα όργανα πάνε στο σπίτι του νουνού. Εκεί διασκεδάζουν για λίγο πάλι. Μετά εύχονται στο νουνό «ψυχικό και με το λάδι» και φεύγουν για τα σπίτια τους.

11) Τα πιστρόφια.

Τη τρίτη μέρα μετά το γάμο πάνε οι νιόπαντροι στο σπίτι της νύφης με συντροφιά και άλλους συγγενείς. Τρώνε. Διασκεδάζουν και τραγουδάνε. Παίρνουν και διάφορα αντικείμενα έτσι για «γούστο». Αυτή η επιστροφή στο σπίτι της νύφης λέγεται «πιστρόφια». Δεν παραλείπει η μάνα της νύφης να ρωτήσει την κόρη της «πώς τα πέρασε με το γαμβρό».

Μετά τα πιστρόφια αρχίζουν να φιλεύουν του νιόπαντρους τ' αδέρφια, οι συγγενείς και οι μπράτμοι, δίνοντας στη νύφη και ένα αντικείμενο ή μιά κότα. Την πρώτη Κυριακή μετά το γάμο ντυμένη πάλι το νυφικό πηγαίνει πρωί -πρωί στην εκκλησία με την πρώτη καμπάνα και κάθεται μέχρι να σχολάση.

12) Τραγούδια.

Τα πió γνωστά τραγούδια του γάμου γεμάτα λυρισμό και | αυτά είναι:

1. (Επιτραπέζιο)

Πέντε πλατάνια τα πένα αράδα – αράδα
και ένας μοναχός. Χαρά στον ίσκιο πο 'χει.
Στην καρδούλα του Σταυρόν μαλαματένιο
Στα κλωνάρια του ντουφέκια. Κρεμασμένα
κι' στον ίσκιο του Ληβέντης ξαπλωμένος Στη ρίζα του ο Γρίβας του δεμένος.
Μόνο λιανοπατεί και ψιλοχλιμιτράει. Σήκω αφέντη μου και μη βαριά κοιμάσαι
δρόμον έχουμε και εν βαρύ ποτάμι.

2. (Επιτραπέζιο)

Ο Δίπλας κάνει τη χαρά, χαρά στον πρώτο γιο του
και κάλεσε τους φίλους του κι' όλους τους συγγενείς του.
Και κάλισε τα Γιάννινα και το μισό Ζαγόρι
Και κάλεσε την Κληφτουργιά όλους τους τσιλνικάδες
όλοι πηγαίνουν κέρασμα πρόβατα με κουδούνια
ο Δίπλας πάηνε κέρασμα ελάφι στολισμένο.

3. (Επιτραπέζιο) (παραλλαγή ίσως του νεκρού αδελφού)

Μιά μάνα καλομάνα πο τις καλές τις μάνες
απ' χητούς εννιά τους γιους και τις οκτώ τις νύφες
πόχη την ευδ' μοναχή θυγατέρα
την Εύδο μας την γύρισαν πολύ μακρά στα ξένα.
Όλα τα αδέλφια δεν την δίνει και ο Κωνσταντας την δίνει
Η μάνα του τον έλεγε και η μάνα του τον λέγει.
Κώσταν και σαν την δώσουμε πχοιός πάη να μας τη φέρει;
Εγώ την φέρνω μάννα μου επτά φορές τον χρόνο
πέντε φορές την Ανοιξη και τέσσερις το χειμώνα.

4. (Επιτραπέζιο)

Μέσα σε τούτο τον σοφρά σι τούτο το σουμπέτι
τρεις μαυρομάτες μας κερνούν και τρεις καλές κοπέλες
Η μια κερνά με το γυαλί η άλλη με την κούπα
κι ' η τρίτη η μικρότερη με μαστραπά ασημένιο.

5. (Επιτραπέζιο)

Πχοιός είναι αυτός που τραγουδεί τώρα το βράδυ βράδυ
που ξύπνησε τα εννιά χωριά τα δέκα βιλαέτια
που ξύπνησε μιά καλογρηά μέσα από το κελί της
που βάσταζε τα χέργια της χαρτί και καλαμάρι
το καλαμάρι έγραφε και το χαρτί μελούσε
Σταύρεμ σύρε στην εκκλησιά σύρε σε μοναστήρι
εγώ σταυρέμ παντρεύομαι
θα πάρω αυτό που τραγουδεί τώρα το βράδυ βράδυ.

6. (Επιτραπέζιο)

Λάμπει ο ήλιος το ταχύ. Λάμπει το μεσημέρι

Έτσι λάμπει και η Διάκενα στη μέση απ' το παζάρι
κι' ο τούρκος την αγνάντεψε και θέλει να την πάρη
Διάκενα δεν παντρεύεσαι τούρκο άνδρα να πάρης
Κάλλιο το αίμα μου να δώσ' την γη να κοκκινίζει
παρά τη πίστη μου να 'δω τούρκος να με φιλήσει

7. (Επιτραπέζιο)

Τρικαλινή μου πέρδικα και Λαρσινή τρυγόνα.
Σ' όλον τον κόσμο ήμερη σ' όλα τα παληκάρια
Σε μένα το παλλήκαρο σε μένα στέκεις άγρα
Ρίξε την αγροσύνη σου κι έλα κοντά μου, κάτσε
Δεν έρχομαι λιβέντη μου σιμά σου για να κάτσω
Ταχιά θα βγης να παινεθής σ' όλα τα παληκάρια
εψές κοράσιο φίλησα στα μάτια και στα φρύδια.

8 (Επιτραπέζιο)

Ένας νιούτσικος και ένας καλός λεβέντης
μαύρον τάιζε και μαύρον τιμαρεύει.
Στα ψηλά βουνά στις κρύες βρύσες
τρώες μαύρε μου τα δροσερά χορτάρια
κι' αύριο το πρωί και αύριο το μεσημέρι
δρόμον έχουμε και ένα βαρύ ποτάμι.

9 (Επιτραπέζιο)

Ο Ζήδρος κάνει τη χαρά στο πρώτο γιο του
και κάλεσε τους φίλους του και όλους τους συγγενείς του
Το Λάπα δεν εκάλεσε τον πρώτο ψυχογιό του
όλοι πηγαίνουν. Κέρασμα, κριάρια σουβλισμένα
κι' ο Λάπας πάη σε κέρασμα ελάφι στολισμένο
Καλημεριά σου Ζήδρο μου
καλώς τον ψυχογιό μου
Ζήδρο μ' που βάντσ' ξ' ακάθεστους
και που ξα καλσμένους.
Στην κόχη (γωνιά τιμητική θέση) βαξ ξ' ακάλεστους.

10. (Επιτραπέζιο)

Τριγύρω - γύρω άρχοντες στη μέση παληκάρια
Στη κόχη κάθεσαι ο νουνός
Τρώουνε και πίνουνε και εύχονται στους κουμπάρου
Να ζήσουν να προκόψουν.
Να ζήσουν χρόνια εκατό και εξάμηνα διακόσια

11. (Επιτραπέζιο)

Τι χάλευες τι γύρευες κυρ-Δημητράνη στο έρημο Γαρδίκι;
Πήγα να δώ τους φίλους μου, να δω τους συγγενείς μου,
είχα και μια σεβαστιακιά τρεις χρόνους σεβασμένη
πήγα κι ο μαύρος να τη δώ, να την καλωρωτήσω.

12. (Το τραγουδούν οι τερζήδες)

Τι να κάμω η κακομοίρα πώς να ζήσω με τον ξένο.

Το προσκέφαλο έχει αγκάθια και στη μέση από το στρώμα είναι μια χοντρή βελόνα.

13. (Χορευτικό)

Πέρδικα είχα στο κλουβί την είχα κλειδωμένη
την τάιζα την πότιζα μόνον και καργιοφίλι.
κι' από το μόνον το πολύ και από το καργιοφίλι
εσκανταλίσκει το κλουβί και φεύγει η πέρδικα.
Χίλιοι πεζά την κυνηγούν και χίλιοι καβαλαριά
και μάνα της από κοντά με το κλουβί στα χέρια
Γύρνα περδίκασπίτι μας γύρνα και στο κλουβί σου
Να σου ταΐζω ζάχαρη να σου ταΐσω, μέλι.

14. (Χορευτικό).

Μαράθηκαν τα κλαδιά Ρίνα Ρινούλα μου, μωρέ και πέσανε τα φύλλα
Για της Ρινούλας τον καημό για της Ρίνας τα κάλη
πόχη αρραβιασμένης δώδεκα δαχλύδια δεκαπέντε
την προξενούν στα Γιάννινα την προξενούν στην Άρτα
Ρίνα δεν θέλ' στα Γιάννινα
χίλιοι πεζά την κυνηγούν και χίλιοι καβαλαριά
και μάνα της από κοντά με το κλουβί στα χέρια.
Γύρνα περδίκασπίτι μας γύρνα και στο κλουβί σου
Να σου ταΐζω ζάχαρη να σου, μέλι.

14. (Χορευτικό.)

Μαράθηκαν τα κλαδιά Ρίνα Ρινούλα μου, μωρέ και πέσανε τα φύλλα
Για της Ρινούλας τον καημό για της Ρίνας τα κάλη
πόχη αραβώνις δώδεκα δαχλύδια δεκαπέντε
την προξενούν στα Γιάννινα την προξενούν στην Άρτα
Ρίνα δεν θέλ' στα Γιάννινα Ρίνα δεν θέλ' στην Άρτα
Ρίνα μου θέλει στην Πρέβιζα στον όμορφο τον τόπο

15. (Τραγουδιέται πρίν φύγη η νύφη για την εκκλησία)

Μέσα σε τούτην την αυλή πέρδικα στέκει και λαλεί
Ακούτε σεις αδέρφια μου και σεις πρώτα ξαδέρφια
την Κυριακήτσα το πρωί όλοι εδώ ναλάχιτι.
Κι όλοι τουφέκια να ρίξετε να μη μα δράξ, ο σταυραητός.

16. (Τραγουδιέται όταν φεύγει η νύφη για την εκκλησία)]

Όλοι με διώχνουν κι' όλοι μου λένε φεύγα
κι η μάνα μου κι αυτή μου λέει να φύγω.
Αφήνω γεια τη μάνα μου κι όλους τους ιδικούς μου
Φάτε το ψωμί μου, πιέτε το κρασί μου, καθίστε στο θρονί μου.

17. (Τραγουδιέται όταν λούζεται ο γαμβρός).

Λούζεται το αρχοντόπουλο σ' ένα χρυσό λεγένι.
Η πάπια φέρνει το νερό και η χήνα το σαπουνί
και η αδερφή η γρήγορη φέρνει χρυσό μαντήλι.

18. (Τραγουδιέται και χορεύεται στην πλατεία).

Κόρημ τι μάνα σ' έκανε κι 'σαι άσπρη σαν το γάλα
Η μάναμ' ήταν Πέρδικα κι ο αφέντης μου σαΐνι
κι' εγώ ήμου περδικόπουλο στα πλαγία κελαηδούσα.

19. (Στην πλατεία)

Οσ' άστρα από τον ουρανό και φύλλα από τα δέντρα
τόσο φλωρακια ξώδιασα κόρη μου για τα σένα.
Δεν το ξέρα λιβέντη μου ξοδιάζεις για τα μένα
να γίνω **γης** να με πατάς γιοφύρι να περάσεις.

20. (Στην πλατεία)

Μιά κόρη που' δα σήμερα στον αργαλειό να φαίνη
είχε ασημένιο αργαλειό και φιλιτσένιο χτένι
και τη σαΐτα που' ρίχνε όλο μαργαριτάρι.

21. (Στην πλατεία)

Στο Σερβιότικο τον κάμπο περπατεί μια περιστέρα
μετάξια με τα γαλάζια με τον φερεντζέ στον ώμο.
Να' μουν κλέφτης να την κλέψω γελαντζής να τη γελάσω.

22. (Στην πλατεία).

Πέρα στις δίπλες το χορό να δώ την νύφη που έρχεται
το πώς την έχ η μάνα της.
Με τα ματάκια τσ χαμηλά με τα χεράκια τσ' σταυρωτά.

24. (Στην πλατεία).

Κόρη Αρβανιτοπούλα τ' Αρβανίτη θυγατέρα
που την έχεις τόση ασπράδα και άλλη τόση κοκκινάδα.

25. (Τραγουδιέται όταν ξεκινά η νύφη για την εκκλησία)

Μάνα μου τα λουλούδια μου συχνά να τα ποτίζης
να τα ποτίζης με νερό να μην τα μαραγγιάσης.
Αφήνω γεια στη μάνα μου και στο καλό πατέρα.
Αφήνω γεια τ' αδέρφια μου και αδέρφια και ξαδέρφια.
Σας αφήνω γεια.

Ε. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

«Για βρέχει σ' όλο το χωριό
για σ' όλο κάνει ξέρα».

Θάνατος αρχή και τέλος. Το τέλος της ζωής και η αρχή της αιωνιότητας. Η ψυχή του ανθρώπου όπως πιστεύο ■ στο χωριό κινείται γύρω στ' αγαπημένα αντικείμενα η πράγματα και φανερώνεται στ' αγαπημένα πρόσωπα. ' ν παύει κάθε άνθρωπος να πιστεύη πως οι ψυχές έρχον ι κάθε βράδυ ως τις σαράντα και πως χαίρονται την ζωή του χωριού την Πεντηκοστή. Καθένας παρακαλεί το Θεό να μη στείλη την ψυχή του νεκρού στην κόλαση. Τους νεκρού» πάντα τους φροντίζουν οι ζωντανοί «θα πάω στην εκκλησιά ν' ανάψω ένα κηρί στα πεθαμένα μου». Αυτές τις φροντίδες των ζωντανών στους νεκρούς συγγενείς τους από το ξεψύχισμα ως το ξεχωμάτισμα θα περιγράψω παρακάτω.

1. ΠΡΟΜΥΝΗΜΑΤΑ.

Από το όνειρο πολλές φορές προμαντεύουν οι άνθρωπο του χωριού το τέλος ενός αρρώστου. Κακό είναι να δής όργανα στον ύπνο σου. Στο σπίτι που παίζουν όργανα παραμονεύει και ο χάροντας. Δεν είναι καλό να δεις να σταθμεύουν στην πόρτα του σπιτιού σου άμαξες ή αυτοκίνητα. Κακό είναι να βλέπεις πως χορεύεις πως γίνεσαι γαμβρός ή νύφη πως βουλιάζεις σε θολό νερό πως σου βγάζουν τα δόντια (όταν στο βγάλσιμο πονά πολύ στενός συγγενής θα πεθάνει και θα λυπηθείς πολύ αν λίγο μακρυνός συγγενής.) Υπάρχουν και σημάδια που προμηνύουν τον θάνατο. Το ούρλιασμα.. Το κράξιμο του κόρακα. Το λάλημα της κότας.

2. Τι θέλει ο μελλοθάνατος.

Συνήθως πριν πεθάνει ο άρρωστος ζητάει συγχώρεση από εχθρούς και φίλους. Ζητάει να διόρθωση μια αδική μοιρασιά και δίνη τις συνηθισμένες ευχές στα παιδιά του. Η κατάρα των παραπονεμένων γονειών είναι πολύ σπάνια «Να μην προκόψ' ότ' μου' κάνε να το τραβήξ». Είναι βαρύ πράμα η κατάρα γι' αυτό προσπαθούν να την αποφύγουν «τον τάδε τον καταράστηκαν οι γονείς του γι' αυτό δεν έκανε προκοπή. Τα παιδιά δίνουν συγχώρεση στον ετοιμοθάνατο. Όταν φθάσει στις τελευταίες στιγμές ειδοποιείται ο παπάς να τον μεταλάβη. Ο παπάς μ' ένα παιδί του σχολείου που κρατάει φανάρι αναμμένο, πηγαίνει αμίλητος στον ετοιμοθάνατο. Στο αντίκρισμα όλοι λοξοδρομούν. Όταν συμβεί να μη προλάβουν να τον κοινωνήσουν τότε πιστεύουν πως θα τον κοινωνήσουν, οι άγγελοι. Όταν ο άρρωστος γυρίζει προς τον θάνατο οι σπιτικοί τον συντροφεύουν όλη την νύκτα, τον ξευχτούν όχι μόνον αυτοί αλλά και όλοι οι άλλοι συγγενείς. Στο ξεψύχισμα χρειάζεται ν' ανάψουν λαμπάδα και δεν επιτρέπονται φωνές και κλάματα «Μή φωνάζετε να μη γυρίσ' η ψυχή πίσω» «κίνησε στράτα του Θεού».

Στο χωριό πιστεύεται πως όταν ξεψυχάει ο άρρωστος βλέπει το χάρο και τις ψυχές των νεκρών συγγενών. Στο ξεψύχισμα ο ετοιμοθάνατος πρέπει να βλέπει προς την Ανατολή. Δίπλα του τοποθετείται μια εικόνα από το εικονοστάσι. Όταν αργεί να ξεψυχήσει πιστεύουν πως οι αμαρτίες του τον κάνουν να παιδεύεται. Στην περίπτωση που αργεί να βγει η ψυχή του ο παπάς διαβάζει ελευθεροχάρτι. Επάνω τοποθετούν ένα ρούχο για να μη βρεθεί γυμνός στον άλλο κόσμο και στις τσέπες του βάζουν λεφτά για ναύλα και για τα τυχόν απλήρωτα βερεσέδια του.

3. Ο Νεκρός.

Μόλις ξεψυχήσει αρχίζουν οι φροντίδες του νεκρού. Θ' αλλάξουν το νεκρό με τα γιορτινά του καλά ρούχα και θα ^{ov} δέσουν τα χέρια τα πόδια και τα σαγόνια όσο είναι ζεστός. Θα βάλουν θυμίαμα στο στόμα στην μύτη και στ' αυτιά. Επάνω σε μία βελέντζα που θα στρώσουν ένα σινδόνι βάζουν τον νεκρό. Με το σάβανο όσο είναι νύκτα σκεπάζουν τον νεκρό. Την μέρα τον ξεσκεπάζουν για να τον μοιρολογούν. Μετά το άλλαγμα πλένουν το πρόσωπο του νεκρού με λίγο βαμβάκι βρεγμένο στο κρασί. Ο στολισμός εὔ ναι ανάλογος της ηλικίας. Στους ανύπαντρους ο νουνός θα φέρει στεφάνι. Πολύ πρωί εφ' όσον ο νεκρός ξεψυχήσει το βράδυ θα κτυπήσει η καμπάνα πένθιμα για να αναγγείλει το θάνατο. Στο άκουσμα της θα φτάσουν οι συγγενείς και πιο μπροστά όλες οι χαροκαμένες για να μοιρολογήσουν το νεκρό και να παρηγορήσουν τους σπιτικούς. Τον νεκρό το τοποθετούν σε επίσημο ευρύχωρο δωμάτιο στη μέση και γύρω - γύρω μαζεύονται οι μοιρολογίστρες γυναίκες με τη σειρά. Οι πίο συγγενείς μένουν κοντά στο κεφάλι του νεκρού. Σαν φτάσουν εδώ τα πράγματα χρειάζεται πέτρινη καρδιά για να μείνεις ασυγκίνητος. Γιατί αρχίζουν οι κραυγές και το μοιρολόγι δεν έχει τέλος. Όλες οι χαροκαμένες Γ φέρουν λουλούδια, βασιλικό, μήλα, καρύδια τα τοποθετούν πάνω στον νεκρό τα πάει χαιρετίσματα στους δικούς των.

4. Το μοιρολόγι

Όταν μοιρολογούν οι γυναίκες η φωνή τους είναι λυπητερή. Ώρες-ώρες ξεσπούν σε αναστεναγμούς που σε πληγώνουν μέσ' στην καρδιά. Φωνάζουν το όνομα του νεκρού χωρίς τον τόνο αυτό το μοιρολόγι θάταν ένα εύθυμο τραγούδι Πάντως στα μοιρολόγια διαφαίνεται ο συναισθηματισμός, η ευαισθησία και η ψυχολογία του ανθρώπου του χωριού.

5. Η εκφορά του νεκρού.

Πλησίασε η ώρα να σηκώσουν τον νεκρό. Το «κουτί» το νεκρού όπως λέγουν το φέρετρο είναι έτοιμο. Ο παπάς ειδοποιήθηκε προσκαλώντας όσους θέλουν να ξεπροβοδίσουν τον νεκρό στην τελευταία κατοικία. Μέσα οι κλαυθμοί και τα μοιρολόγια σου σπαράζουν την καρδιά. Έρχεται ο παπάς. Σταματούν. Λέει την ευχή μετά την ευχή ακούγονται θρήνοι και ο νεκρός σηκώνεται, φεύγει για πάντα από το σπίτι. Στη θέση του νεκρού σπάζουν μια κεραμίδα μ' ένα καρφί «καρφώνουν μ' αυτό το χάρο». Τέσσερις άνδρες πιάνουν τα άκρα της βελέντζας που «ήταν τοποθετημένος ο νεκρός» Στην αυλή θα τον τοποθετήσουν στο φέρετρο που πρόχειρα γίνεται τη μέρα εκείνη από σανίδες. Στο μεταξύ σχηματίζεται η νεκρική πομπή. Μπροστά πηγαίνουν τρία αγόρια φορεμένα με τα ιερά της εκκλησίας ενδύματα κρατούν τα εξαπτέρυγα πάνω στα οποία κρεμούν κάλτσες ή τσουράπια. Ακολουθεί ο Σταυρός του νεκρού. Ο παπάς ο νεκρός. Μετά τον νεκρό οι άνδρες και πίο πίσω οι γυναίκες. Φθάνουν στην εκκλησία, γίνεται στο κοιμητήρι στην θέση «Άγιος Κοσμάς» και «Ασπρόχωμα» γίνεται στάση και ο παπάς διαβάζει ευχή ανάπαυσης.

6. Η Ταφή.

Το άνοιγμα του τάφου γίνεται από ένα φτωχό του χωριού. Αν δεν βρεθεί τέτοιος τον σκάβουν οι συγγενείς του νεκρού. Η κατασκευή του τάφου είναι πρόχειρη. Είναι ένας λάκκος μέσα στο χώμα. Εδώ θα τοποθετήσουν τον νεκρό αφού του λύσουν τα χέρια και τα πόδια. Επίσης ξεκουμπώνουν και σχίζουν το σάβανο σε σχήμα Σταυρού και τον σκεπάζουν Ύστερα ο παπάς με μια κούπα ρίχνει λάδι και κρασί- στο λείψανο. Την άδεια κούπα ρίχνει στον τάφο. Πρώτα θα ρίξει χώμα στον τάφο ο παπάς και μετά όλοι όσοι βρίσκονται εκεί. Αφού

σκεπάσουν τον τάφο με χώμα πάνω στο κε<Ράλι μπήγουν έναν ξύλινο Σταυρό. Στην εξώθυρα του νεκροταφείου δύο γυναίκες μοιράζουν μικρά κομματάκια ψωμιού και βρασμένο σιτάρι βρασμένο για να συγχωρέσουν τον νεκρό. Οι νοικοκυρές μετά την ταφή θα πάν στην βρύση για φρέσκο νερό, γιατί στο παλιό πιστεύουν ότι "έφτυσε" ο πεθαμένος.

7. Μετά την ταφή.

Μετά την ταφή πρέπει όλοι να επιστρέψουν στο σπίτι του νεκρού. Μπαίνοντας στην αυλή του σπιτιού μια γυναίκα ρίχνει νερό σ' όλους να πλύνουν τα χέρια τους. Το νερό; πέφτει πάνω σε μια κεραμίδα με φωτιά και θυμίαμα. Όλοι θα μπουν στο δωμάτιο που ήταν ο νεκρός και θα περιμένουν τον παπά να διαβάσει ευχές για την ανάπαυση της ψυχής του νεκρού.

Για το σκοπό αυτό πάνω στο τραπέζι θα τοποθετήσου ένα καρβέλι ψωμί ένα πιάτο με φαγητό, ένα με ελιές, ένα σιτάρι βρασμένο και ένα ποτήρι κρασί. Προσέχουν πάντα τα τοποθετημένα στο τραπέζι να' ναι τρία ή πέντε. Στο πιάτο με το σιτάρι βάζουν τρία κεριά αναμμένα. Μετά την ευχή θα περάσουν το αναμμένο κεριά ανάμεσα από τα δύο δάκτυλα.

Στο τέλος ετοιμάζουν τραπέζια με φαγητά. Την ίδια μέρα έχουν ζυμώσει τρία ψωμιά της μακαριάς κάνουν και τρία μεγάλα ταψιά ψωμί που θα το κάνουν σε μικρά κομμάτια. Το πρώτο από τα τρία ψωμιά που έχουν ζυμώσει θα το σπάσει αυτή που το ζύμωσε πάνω στο νεκρό και θα το μοιράσει στις μοιρολογίστρες. Το δεύτερο μοιράζεται στην κηδεία και το τρίτο κρατείται για τις τρεις που γίνεται το μνημόσυνο.

Στο τραπέζι εξετάζουν και πάλι το φαγητό που θα προσφέρουν να είναι τρία. Δύο είδη φαγητά και ελιές συνήθως. Ακόμη και σήμερα για την μακαρία σφάζουν τα καλύτερα σφαχτά. Μέχρι τις σαράντα όλοι συγγενείς και γνωστοί με την σειρά πηγαίνουν το βράδυ στους πενθούντες έτοιμα φαγητά και αυτοί προσέχουν να είναι τρία τα φαγητά που έχουν ετοιμάσει.

8. Τα μνημόσυνα.

Μεγάλη σημασία για τη μνήμη του νεκρού έχει το μνημόσυνο.

α) Στις τρεις: Το πρώτο μνημόσυνο θα γίνει στις τρεις. Τη μέρα αυτή οι συγγενείς επισκέπτονται το μνήμα του νεκρού φέρνουν μαζί τους μία πίτα, στάρι, ψωμιά, άνθη, κηριά και θυμίαμα. Οι συγγενείς ετοιμάζουν διάφορα γλυκά, (μελαχροινό, σαραγλί,) και λουκούμια. Εδώ θα μοιρολογήσουν πάλι το νεκρό.

β) Στις εννιά: Γίνεται μνημόσυνο στην Εκκλησία. Μετά την λειτουργία μοιράζουν στάρι βρασμένο γλυκίσματα, ποτά (ούζο, ρακί) ακόμη και φρούτα της εποχής καρπούζια, πεπόνια κ.τ.λ.

γ) Στις είκοσι: Θα πάνε στην εκκλησία μια λειτουργία και ένα πιάτο σιτάρι βρασμένο.

δ) Στις σαράντα: γίνεται το ίδιο ότι και στις εννιά.

ε) Του εξαμήνου,

στ) Του χρόνου

ζ) Στα τρία χρόνια.

Στο χωριό πιστεύουν στις σαράντα πρώτες μέρες η ψυχή του νεκρού γυρίζει με τον άγγελο όλα τα μέρη που επισκέφθηκε νεκρός, όταν ζούσε. Όπου έκανε καλά η ψυχή του χαίρεται, οπού κακό λυπάται.

9. Το πένθος.

Το πένθος στο χωριό φανερώνεται με πολλούς τρόπους. Το κλάμα μαλακώνει τον πόνο. Οι γυναίκες φορούν μαύρα ρούχα και μαύρα μαντήλια. Οι άνδρες δεν κουρεύονται και δεν ξυρίζονται ως τις σαράντα. Δεν κάνουν ούτε δέχονται επισκέψεις. Σε τυχόν επισκέψεις προσφέρουν αντί γλυκό κονιάκ ή καφέ. Αποφεύγουν τις διασκεδάσεις. Η νέα πενθούσα σύζυγος πηγαίνει στην εκκλησία περισσότερο από ένα χρόνο. Δεν χορεύει και δεν διασκεδάζει σ' όλην της την ζωή. Πιο παλιά οι πενθούσες δεν καθάριζαν ούτε ασβέστωνα τα σπίτια τους. Τις χρονιάρες μέρες τα Χριστούγεννα και το νέο έτος μοίραζαν για τους αχρόνιστους νεκρούς στην εκκλησία γλυκά και πίτες και το Πάσχα αυγά κόκκινα.

10. Το ξεχωμάτισμα.

Μετά από τρία ή πέντε χρόνια γίνεται το ξεχωμάτισμα του νεκρού. Οι συγγενείς θα επισκεφθούν το μνήμα του νεκρού ημέρα Κυριακή μετά την Θεία Λειτουργία. Φέρνουν πίτα, γλυκά, και ψωμί. Μια ειδική φτωγή γυναίκα σκάβει το μνήμα, ενώ οι άλλες μοιρολογούν. Αφού ξεθάψουν τα οστά του νεκρού συγκεντρώνουν σε ειδικό κουτί και τα τοποθετούν στο ίδιο μέρος. Γίνεται ή διανομή της πίτας κ.λ.π. για να συγχωρέσουν την ψυχή του. Μετά την διανομή ο παπάς θα ρίξει τρισάγια. Πιστεύει πως όταν ο νεκρός βρεθεί αχάλαστος έχει αμαρτίες.

Τότε ξαναθάπτουν πάλι τα οστά και παρακαλούν το Δεσπότη να διαβάσει συγχωρητική ευχή.

Μετά το ξεσταύρωμα ή ξεχωμάτισμα θα γίνει και μνημόσυνο και τελειώνουν έτσι οι φροντίδες των γυναικίων για τους νεκρούς, που έχουν αρχίσει ίσως μια άλλη ζωή ιδεατή.

11. Τα μοιρολόγια.

Τα μοιρολόγια είναι απλά γεμάτα λυρισμό πόνο και υπερβολή. Σ' αυτά πονεμένα τραγουδιέται η ζωή, τα χαρίσματα και οι δυνάμεις αυτού που τώρα βρίσκεται νεκρός· καθώς και η συμφορά που βρήκε τους δικούς του.

Παρακάτω παραθέτω μερικά μοιρολόγια.

1.

Τι στέκεστε γειτόνισσες και δεν μοιρολογάτε.
Όλες καμούδια έχητε κι όλες καρδιά καμένη.
Πχιά χασέ μικρό παιδί χασέ το γλέντημα της
πχιά χασέ τρανό παιδί χάσε το ψωμί της.
Πχιά χασέ τον άνδρα της χάσε και την τιμή της.

2.

Κόρην και τι στολίζεσαι κι έβαλες τα καλά σου.

Μηνάν σε γάμο κάλεσαν μηνάν σε πανηγύρι.
Ουδέ σε γάμο με κάλησαν ουδέ σε πανηγύρι.
Με κάλεσε ο Χάροντας να πάω να μου φιλέψη
το πως να πάω ντρέπομαι και μοναχή φοβούμαι.

3.

Γεφύρι είχα στην θάλασσα και σκάλα μέσ' τον Άδη.
Ανέβηκα κατέβηκα το Χάρο χαιρετούσα.
Δείξε μας Χαρεμ δείξε μας το πότε θα πεθάνω.
Δεν σου το δείχνω κόρη μου μαραίνεται η καρδιά σου.
Αν έχεις ρούχα φόρα τα φλουριά μην τα λυπάσαι.
Αν έχεις και μονόγροσα δώστα για την ψυχή σου.

4.

Φίλοι μ' καλώς ορίσατε φίλοι και συγγενείς μου.
Για φάτε πχιέτε φίλοι μου χαρήτε να χαρούμε
τούτον τον χρόνο τον καλό τον άλλο πχιοις το ξέρει.
Για ζούμε για πεθαίνουμε για σ' άλλο τόπο πάμε.
Για σ' άλλο μαύρο σύνορο.

5.

Τρία πουλάκια κάθονταν στην ράχ' της Ραχωβίτσας
το' να κοιτάει' κά το Μουργγιά τ' άλλο κατά το Σμόλκα.
Το τρίτο το καλύτερο μοιρολογά και λέγει.
Εσείς πεύκα του Σμόλκα οξιές της Λυπινίτσας
φέτος να μην ανθήσετε αυτό το καλοκαίρι
γιατί μας πήραν τη μικρή Αγγελικούλα.

ΟΙ ΓΙΟΡΤΕΣ

Πιο κάτω θ' ασχοληθώ με το πως γιορτάζονται στο χωριό οι μεγάλες γιορτές.

Μια βδομάδα πριν από τα Χριστούγεννα αρχίζουν οι σφαχτηδες να σφάζουν τα γουρούνια. Οι σφαχτάδες τρο'νε νησιτίσιμα και παίρνουν το μερτικό τους τα Χριστούγεννα σε κρέας. Παραμονή Χριστουγέννων λένε τα κάλαντα. Νέοι μέχρι 17 ετών ετοιμάζονται να πάνε στις δώδεκα τα μεσάνυχτα στα κάλαντα. Συγκεντρώνονται στην πλατεία με μια μεγάλη φωτιά και φωνάζουν κάλαντα, κάλαντα κτυπώντας συνέχεια και την καμπάνα. Από πριν έχουν εφοδιαστεί με ράβδους που μπροστά έχουν εξογκώματα σαν γροθιά και λέγονται «τσοπανίκες». Ξεκινώντας τα κόλιντα στις δώδεκα τα μεσάνυχτα. Αρχίζουν από το σπίτι του παπά. Τους μοιράζουν κουλούρες Τους ρίχνουν στο ντροβά κάστανα και καρύδια. Μερικές φορές αρπάζουν από τους σπιτονοικοκυραίους και κανένα λουκάνικο. Οι κυράδες τους λένε κάτσε να κάτσουν και οι κλώσσεσ.

1. Τα κάλαντα

Τα κάλαντα που τραγουδάνε είναι:

Χριστούγεννα Πρωτούγεννα πρώτη γιορτή του Κόσμου
Χριστός γεννάται σήμερα εν Βηθλεέμ τη πόλει.
Γεννιέται και ανατρέφεται στο μέλι και στο γάλα
το μέλι τρών' οι άρχοντες το γάλα οι αφεντάδες.

Αν στο σπίτι υπάρχει και καμιά όμορφη κόρη συμπληρωματικά λένε και το παρακάτω τραγούδι.

Μέσα σε τούτο το σπίτι σε τούτο τ' αρχοντικό
είναι μια κόρη όμορφη και μια γλυκοφρυδούσα.
Η μάνα της την έλουζε και την κρυφομιλούσε
κόρη σ' αρραβωνιάσαμε στο πρώτο παλικάρι
εγώ μάναμ δεν παντρεύομαι δεν παίρνω τέτοιο άνδρα.

Ανάλογα σε μερικά σπίτια λένε και διάφορα σκωπτικά τραγούδια με σκοπό να πειράζουν τον αφέντη του σπιτιού.

Αφέντη μου στη κάπα σου σαράντα τσβάλια ψείρες.

2. Τα Χριστούγεννα το βράδυ.

Το βράδυ τα Χριστούγεννα νύκτα κτυπά η καμπάνα για ν' αναγγείλει το σωτήριο μήνυμα. Όλοι τότε με τα φαναράκια και τις τσοπανίκες ή κλούτσες πηγαίνουμε στην εκκλησία. Ακούμε τη θεία λειτουργία και επιστρέφοντας το ρίχνουμε στην διασκέδαση. Τις Χριστουγεννιάτικες μέρες τις περνούμε με διασκεδάσεις και γλέντια τρικούβερτα, μιας και δεν έχουμε καμιά δουλειά τότε. Το χωριό μας φημίζεται σαν το πιο γλεντζέδικο.

Με χιόνι ως το γόνα πολλές φορές πηγαίναμε να φέρουμε οργανοπαίχτες βιολετζή ή άλλον από τα γύρω χωριά. Μια φορά μάλιστα για να εξαναγκάσουμε κάποιον να έρθει του κλέψαμε τις γαλότσες (λαστιχένιες μπότες). Οι σουβλημάδες τις μέρες αυτές και το κρασί το ντόπιο, το δικός μας οινουν και παίρνουν. Τους σουβλημάδες τους κάνουμε ως εξής:

Κόβουμε μικρά κομμάτια το χοιρινό κρέας. Το αλατίζουμε του βάζουμε πιπέρι ρίγανι και περνούμε τα κομμάτια σε Κερένια ή ξύλινη σούβλα. Κάνουμε κατόπι θρακιά από ξύλα βαλανιδιάς. Βάζουμε την σούβλα στα τουμπούλια (πήλινα φτιαγμένα από κοκκινόχρωμα για να σταματούν πάνω οι σούβλες και να γυρίζουν). Γυρίζουμε τις σούβλες μέχρι να ροδοκοκκινίσει το σουβλη μας.. Τον βγάζουμε. Μετά το ρίχνουμε στο πιoto και στο γλέντι..

3. Χριστουγεννιάτικα τραγούδια

Και τα Χριστούγεννα έχουν τα δικά τους όλο λυρισμό και συμβολισμό τραγούδια.

1.

Παίρνω το τουφεκάκι μου μ' έβρεχε με χιονίζε.
Αϊ ντε και πάω να κυνηγήσω και ας βρέχη και ας χιονίζει.
Βρίσκω λαγό λημέριαζε μ' έβρεχε με χιονίζε.
Αϊ ντε πέρδικα να φουλιάζει κι ας βρέχει και ας χιονίζει.
Ρίχνω σκοτώνω το λαγό μ' έβρεχε με χιονίζε.
Αϊ ντε λαβών την πέρδικα κι ας βρέχη κι ας χιονίζει.

2.

Αυτά τα μάτια Δήμουμ τα' μορφα τα παρδαλογραμμένα
αυτά σε κάνουν Δήμουμ κι αρρωστάς σε κάνουν και πεθαίνεις
για πάρε Δήμουμ το τουφέκι σου σήρε να κυνηγήσεις.
Γεια σ' αγάπημ γειασ' (επαναλαμβάνεται).

Αν βρείς Δήμομ' λάφια σκότωστα λαγόν κυνήγησε τον
κι αν βρείς Δήμομ την αγάπη μου ρίξε και σκότωσε την
και μάσε Δήμομ και το γ' αίμα της σε μάλλινο μαντίλι
και σύρτο Δήμομ σε εννιά χωριά σε δέκα βιλαέτια.

3.

Κάτω στα εξ αλώνια και στά μάρμαρα
παίζουν παλληαράκια παίζουν χαίρονται
και ρίχνουν τα σπαθάκια τον ανήφορο
και γυρίζει ένα σπαθί και ένα γυμνό σπαθί
και λάβωσεν το Γιάννη τον αρματωλό
Τούρκοι τον τριφυρίζουν και Ρωμιοί τον κλαιν
Γιάννη μου να' χες γυναίκα να' ρθει να σε δει.
Νά και η μάνα πο' ρχεται να και η αδερφή.
Να και η καλή γυναίκα κι ήρθε να με δει.

4.

Μ' αυτό το τραγούδι εξυμνούσαν τις δασωμένες και στοιχειωμένες
κορυφογραμμές της Πίνδου. Η Πίνδος κατά την μυθολογία ήταν ο μικρότερος
γιος του Μακεδόνα γιου του Δία. Σε πολλές μεριές στην Πίνδο λένε οι παποί
(γέροντες) πως υπάρχουν στοιχειά.

Στης Σαμαρίνας τα βουνά στις Εροιβιάς τους τόπους
εκεί που πέντε δεν πατούν και δέκα δεν διαβαίνουν
εγώ μονάχος πέρασα πεζός και αρματωμένος
με τριμίδες (φλουριά) στό σπαθί και φούντες στο ντουφέκι
εξήντα δράκους σκότωσα κι εξήντα έχω λαβώσει
και πέτυχα και το στοιχειό σε μιά ψηλή ραχούλα
που' χε Σταυρό στα κέρατα, φεγγάρι στα καμπούλια.
Σειέται και σειούνται τα βουνά, σειέται και σειούνται οι κάμποι.
Ταράζει το ποδάρι του και δέντρα ξεριζώνει.
Στριγγιά φωνή εφώναξε, βογγούν βουνά και ράχες
εδώ που πέντε δεν πατούν και δέκα δεν διαβαίνουν
τι γύρευες μονάχος σου πεζός κι αρματωμένος.

5.

Βγήκα ψηλά στον Όλυμπο κι αγνάντεψα τριγύρω
βλέπω κομμάτι μάλαμα, βλέπω κομμάτι ασήμι
Αυτό δεν είναι μάλαμα, αυτό δεν είναι ασήμι
Μον είν' η κόρη του παπά που ρχεται απ' τ' αμπέλια
ποχει τα μήλα στην ποδιά τα κίτρα στο μαντήλι
δύο μήλα της εγύρισα και αυτή μου δώσε πέντε.

6.

Ασπρο τριαντάφυλλο φορώ βουλιούμαι να το βάψω
κι αν το πετύχω στη βαφή πολλές καρδιές θα κάψω
θα κάψω νιους θα κάψω νιές θα κάψω παλληκάργια
θα κάψω και να νιό παπά να χασ' το πετραχήλι
θα κάψω και να δάσκαλο να χασ' τα γράμματα του
θα κάψω και τον άνδρα μου που θέλ να με χωρίσει.

7.

Απ' την Αθήνα ο Δήμος κίνησε στην Αρβαντχιά να πάη
πέντε πασιάδες τον έλεγαν και δεκαοχτώ ραγιάδες
για φορά Δήμομ τα χρυσά για βάλη τ' αρματά σου
να φοβηθή η Αρβαντχια να κάτσουν στα χίοργιά τους
και μάνα του τον έλεγε κρυφά τον κουβεντιάζει
Δήμομ σαν πάς στην Αρβαντχια σαν πάς στους Αρβανίτες
Δήμο μου κάτσε φρόνιμα κάτσι ταπεινωμένα
μη σου χαλάσ' η Αρβαντχια του πάρουν το κιφάλι.

4) Τραγούδια της ξενιτειάς.

1.

Κίνησαν τα καράβια τα Ζαγουργιανά
κίνησε και ο καλός μου να πάη στην ξινητειά
δώδεκα χρόνους κάνει και έξη ξάμηνα
ουδέ γραφή μου στέλνη κι ουδέ αντιλιγιά
μου στέλη ένα μαντήλι με δώδεκα φλουργιά
στην άκρη απ' το μαντήλι μου γράφη αντιλογιά
θέλεις κόρημ πατρ' ψου θέλεις καλογρηά
θέλης τα μάυρα βάλη και κατέργιαμε
σ' αυτόν τον τόπο που' ρθα πίσω δεν γυρνώ
εδώ είναι μιά μάγίστρα και με μάησε
όταν κινήσω να' ρθω χιόνια και βροχές
όταν γυρίσω πάλι ήλιος ξιστεργιά.

2.

Το ποιος μου βλέπει από γελώ θαρρεί καμόν δεν έχω
εγώ έχω ντέρτι στη καρδιά το βάσανο στα χείλη
δεν έχω καναν να το πώ καναν γιά να το δείξω
γιά να το πω τη μάννα μου εγώ μάννα δεν έχω
γιά να το πω τ' αδέρφια μου εγώ δέρφια δεν έχω
γιά να το πώ τη γειτονιά μαθαίν' ο κόσμος όλους.

3.

Ξενητημένο μου πουλί και παραπονημένο
η ξενηχιά σε χαίρετε και γω χω τον καημό σου
τι να σου στείλω ξένε μου αυτού στα ξένα που σαι
να στείλω μήλι σεπητι κυδώνι μαραγγιάζει
σταφύλι ξερογιάχεται, τριαντάφυλλο μαδγιέται
να στείλω και το δάκρυ μου σ' ένα λινό μαντήλι
το δάκρυ μου είναι καυτηρό και καίγη το μαντήλι.

4.

Ανάθημα σου ξενητχιά και συ και τα λεφτά σου
ξεμυαλίζεις τα παιδιά και τα κρατάς κοντά σου.

5.

Ανάθημα τον πχοιός θα πει τ' αδέρφια δεν πονιούντι
τ' αδέρφια σκίζουν τα βουνά και αδερφές τους κάμπους

και μάννα σκίζει θάλασσα να βγει να τ' ανταμώσει.

6.

Πήραν τ' απόσκια στην αυλή πήραν στο παραθύρι
και σύ Λουλούδαμ άργησες στο μύλο για να πάγης
γιατί είναι τούρκος μυλωνάς και ξέης (ξέρης) σκανταλιάρης,
για ξάμα (πλησίασμα) παίρνει φίλημα παίρνει και μαύρα μάτχια.
Φορτώνει Λούλουδα τ' άλογα στο μυλωνά να πάγη
καλημέρα σου μυλωνά καλώς τη Λούλουδα που' ρθε
ρίξε Λούλουδα τ' άλεσμα και έλα να κοιμηθούμε
τις λες τι λές βρωμόσκυλο και συ παλιοζαγάρι
έχω τον άντρα ξενιτιά και γιου προβοδεμένον.

7.

Μια μάννα έχει πέντε παιδιά στα μάκρυνα τα ξένα
όλα την στέλουν γράμματα παλιά και μαραμένα
μάννα μου δεν καθόμαστε στα έρημα τα ξένα
τα ξένα έχουν βάσανα έχουν πολλά φαρμάκια
δεν έχουν μάννα και αδερφή να που' τα βάσανα μας
και πίσω- πίσω γύρισαν στη μάννα τους να πάνε.
Βρίσκουν την πόρτα σφαιλιστή και τα κλειδιά παρμένα
χτυπούν την πόρτα τρείς φορές το παραθύρι πέφτει,
σήκω μανούλαμ και άνοιξε ερχόμαστε από τα ξένα.

8.

Παπαδοπούλα θέριζε σ' ένα κοντό κριθάρι
σκύφτει να βάλει την χεργιά και τη γεμίζει δάκρυ
σκύφτει να στρωσ διματικό και το μοιρολογάει
διαβάτης είτε πέρασε στέκει και τη ρωτάει
κόρημ που' ναι ο άνδρας σου που' ναι ο καλός σου
στα ξένα είναι ο άνδρας μου δώδεκα χρόνους έχει
ένας μου λέει πέθανε άλλος μου λέει χάθηκ.
Αλήθεια κόρημ πέθανε και μην τον περιμένης
στην αγκαλιά μου πέθανε στα γεργια μου ξεινύγει
κόρημ εγώ είμαι ο άνδρας σου εγώ και ο καλός σου
Αν ίσως κι' σαι ο άντρας μου κι' σαι ο δικός μου
Δείξε τα σημάδια του σπιτιού τότε να σου πιστέψου
ψηλά έχεις τον κήπο σου και κλήμα στην αυλή σου
και ανάμεσα στην κάμαρα χρυσό καντήλι ανάβης.
Σου φέγγει και χτινίζεσαι και πλέκεις τα μαλλιά σου
σου φέγγει τις καλές αυγές και βάζεις τα καλά σου.

9.

Τα έρημα τα ξένα ν' ανάψουν να καγούν
πηγαίν τα παληκάργια και λησμονούν να' ρθουν.

B) ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ

Από την παραμονή οι γυναίκες ετοιμάζουν τα γλυκίσματα τις κολούρες για τα
κόλιντα και τις πίττες με τα πολλά φύλλα που μέσα βάζουν το νόμισμα.

Το βράδυ μαζεύονται όλοι στα σπίτια του τρώγουν όλοι μαζί και διασκεδάζουν μέχρι της 12 τα μεσάνυχτα, τις δώδεκα τα μεσάνυχτα με την ανατολή του νέου έτους βγαίνουν όλοι έξω γιατί έτσι είναι καλά. Παλιά άναβαν και φωτιές και κατά το πρωί περνούσαν οι νέοι για κόλιντα. Τα πρωτοχρονιάτικα κάλαντα είναι τα γνωστά κάλαντα.

Αγιος Βασίλης έρχεται από την Καισαρεία
Κρατά εικόνα και χαρτί, χαρτί και καλαμάρι.

Ανήμερα της Πρωτοχρονιάς μεταμφιέζονται παλιά σε τσολιάδες και γυναίκες με παλιά τοπική ενδυμασία. Διάλεγαν ανάμεσα τους ένα παπά ένα γαμβρό και μια νύφη. Έκαναν ψεύτικο γάμο. Μετά το γάμο ακολουθούσε γλέντι τρικουβερτο. Στο τέλος εμφανίζονταν οπλοφόροι σημάδευαν τον γαμβρό και του έριχναν με ψεύτικα βόλια. Αυτός έπεφτε κάτω και η νύφη έσκουζε από πάνω του, ενώ ο παπάς δίπλα την παρηγορούσε. Εκλαιγαν για να γελούν όλο τον χρόνο. Γιά να πάη καλά η χρονιά. Μ' αυτό το ψεύτικο γάμο και την ψεύτικη κηδεία περνούσε και η Πρωτοχρονιά.

Γ) ΤΑ ΦΩΤΑ

Μετά τη Θεία Λειτουργία μαζεύονται όλοι στη βρύση του χωριού. Εκεί γίνεται ο αγιασμός των υδάτων. Ξεκινώντας όλοι οι νέοι κρατούν και από μία εικόνα. Πηγαίνουν στη βρύση. Γίνεται η κατάδυση του Σταυρού και έπειτα όλοι μαζί με τις εικόνες περνούν από όλα τα δρομάκια του χωριού. Όταν τελειοχτουν πηγαίνουν πάλι στην Εκκλησία. Εκεί γίνεται τρόπο τινά μια δημοπρασία. Καθένας προσφέρει και από ένα χρηματικό ποσό για να αγοράσει την εικόνα που παρουσιάζει την βάπτισή του Κυρίου Ημών Ιησού Χριστούς Τέλος την παίρνει αυτός που προσφέρει περισσότερα, κα τα χρήματα προσφέρονται για τις ανάγκες της Εκκλησίας.

Δ) Οι επισκέψεις στις γιορτές.

Όταν κάποιος γιορτάζει οι κυράδες κάνουν προετοιμασίες από πρίν.

Ετοιμάζουν τα γλυκά τα φαγητά. Βράζουν κάστανα, σπάζουν καρύδια. Ζυμώνουν τις λειτουργίες για να' ναι σχεδόν στην εκκλησία. Οι νοικοκυρές φέρνουν και τις λειτουργίες για να σηκώσει ο παπάς το ύψωμα και το στάρι που θα μοιράσουν στους χωριανούς. Μετά τη λειτουργία επιστρέφουν όλοι οι στενοί συγγενείς στο σπίτι του γιορτάζοντα και περιμένουν τις επισκέψεις. Τη μέρα πηγαίνουν «να κρεμάσουν τον εορταζόμενο» να του πουν «χρόνια πολλά». Οι γυναίκες παρέες- παρέες, αφού που « χρόνια πολλά» σ' όλους κάθονται σε ντιβανοκασέλες και κρεβάτια και αμέσως μπροστά τους η κυρά τοποθετεί ένα μικρό τραπεζάκι που έχει φαγητά (ψητά, κρέας, βακαλάο, τηγανιτά, ρέγκες, κάστανα βραστά, καρύδια, γλυκά, σαραγλί, μελαχρινό) και ποτά (ρακί ή κρασί). Οι γυναίκες τρώγουν απ' όλα και λέγουν ευχές διάφορες ανάλογες με την ηλικία και το φύλο αυτού που γιορτάζει.

Το βράδυ αρχίζουν οι επισκέψεις των αντρών ομάδες-ομάδες ή και μία μεγάλη ομάδα. Παλιά αυτή η μεγάλη ομάδα φρόντιζε να βρή και όργανα και έτσι με τα όργανα λαλώντας και τραγουδώντας γύριζαν όλα τα σπίτια αυτών που γιόρταζαν και διασκεδάζαν σ' ένα απ' αυτά μέχρι πρωίας. Το κέρασμα γίνεται όπως και στις γυναίκες αλλά με μεγαλύτερη επισημότητα.

Πιο ζωηρές και πιο διασκεδαστικές γίνονταν παλιά οι επισκέψεις σ' όσους λάχαινε να γιορτάζουν τον χειμώνα και μάλιστα μετά τα Χριστούγεννα. Καθώς

πήγαιναν τότε από γιορτάσιο σε γιορτάσιο (χωρίς να ξέρη αυτός από ποιο κοτέτσι που περνούσαν τις πήγαιναν στον γιορτάζοντα (χωρίς να ξέρη αυτός από ποιο κοτέτσι ήταν μπορούσε να' ναι και από το δικό του) τις έδιναν της νοικοκυράς να τις ψήσει. Σιγά - σιγά το γλέντι άναβε και κατάληγε σωστό ξεφάντωμα.

Φέρνοντας όλα αυτά μπροστά μου σκέφτομαι:

Αλήθεια πόσο ωραίοι, σωστοί και ανθρωπινοί ήταν οι άνθρωποι τότε, Η καρδιά τους ανάβλυζε χαρά και τα χείλη σκορπούσαν γέλιο. Τότε ήταν φτωχοί και πεινασμένοι αλλά γεροί, χαρούμενοι, και παραδεισένιοι.

01 ΑΠΟΚΡΙΕΣ

Τις απόκριες στο χωριό μας έχουμε σωστό πανηγύρι. Το γλέντι το ξεφάντωμα η ξεγνοιασιά και τα αλληλοπειράγματα είναι τα κύρια γνωρίσματα της χωρίς να παραβλέσουμε και άλλα πιό ηθικά και ανθρωπινότερα. Η προετοιμασία αρχίζει από πολλές μέρες πριν. Οι άντρες κάνουν σύσκεψη σ' ένα σπίτι και συζητούν τι μασκαράδες θα ντυθούν και ποιο θαναί το καρναβάλι που θα παρουσιάσουν στο χωριό. Αφού σκεφθούν και αποφασίσουν αρχίζουν όλα όσα είναι απαραίτητα για την μεταμφίεση.

I) Ο Φανός

Την παραμονή της Αποκριάς στο μεσοχώρι συγκεντρώνουν πολλά κλαδιά και στιβάζουν μια μεγάλη θημωνιά. Εκεί το βράδυ θ' ανάψουν μεγάλη φωτιά «φανός». Τα γύροο χωριά συναγωνίζονται πιο θα φτιάξει τον τρανύτερο φανό. Τη μέρα της Αποκριάς είναι όλα έτοιμα.

Το βράδυ της Αποκριάς κτυπά η Καμπάνα εσπερινό και πάνε όλοι στην εκκλησία. Μετά τον εσπερινό αρχίζοντας πρώτα από τον παπά γίνονται τα συγχωρέματα. Ζητά την συγχώρεση ο ένας από τον άλλον συνήθως οι μικρότεροι απο τους μεγαλύτερους. Πολλά μεγάλα μίσση την μέρα αυτή σβηουνται. Κατόπιν οι μικρότεροι πηγαίνουν στα σπίτια των μεγαλύτερων συγγενών. Τους φιλούν το χέρι και οι μεγαλύτεροι τους δίνουν παράδες γλυκίσματα και ένα αυγό. Τρώνε όλοι μαζί οι συγγενείς σε κοινά τραπέζια λογής- λογής φαγητά, πίττες κρέατα γιαούρτες κ.λ.π.

Μόλις τελειώσουν το φαγητό θα ντυθούν οι μασκαράδες, όλοι τότε οι χωριανοί συγκεντρώνονται στην θημωνιά με τα κλαδιά. Ανάβουν τον φανό και αρχίζουν τον χορό άνδρες και γυναίκες γύρω, τραγουδώντας σκωπτικά τραγούδια. Μετά τα τραγούδια πειράζει ο ένας τον άλλον. Οι άνδρες τις γυναίκες και οι γυναίκες τους άνδρες. Πάντως τα τραγούδια είναι τολμηρά. Τολμηρά. Κανείς όμως δεν παρεξηγιέται. Το γλέντι και ο χορός συνεχίζεται μέχρι και τα μεσάνυχτα.

Την άλλη μέρα «Καθαρή Δευτέρα»

Οι μασκαράδες παρελαύνουν στα πιο επίκαιρα σημεία του χωριού, λέγοντας πάλι μερικά από τα σκωπτικά τραγούδια και πειράζοντας όποιον έβρισκαν στο δρόμο. Όχι και πριν. Χρόνια οι μασκαράδες είχαν. Και απρόοπτα κάποιος προσπαθώντας να ερμηνεύσει ποιο τέλεια το ρόλο πάνω σε μια κίνηση έσπασε το πόδι του.

Την Καθαρή Δευτέρα οι μασκαράδες παλιά χωρίζονταν σε δύο ομάδες και

έκαναν σχεδόν πραγματικό πόλεμο μεταξύ τους. Το βράδυ δε το ρίχνανε πιωτό και στο γλέντι στα καφενεΐα του χωριού. Κάποτε την Καθαρή Δευτέρα ο Αντώνης Νατσιόπουλος ντυμένος μασκαράς με ένα γαϊδούρι επισκέπτονταν όλα τα σπίτια. Έμπαινε μέσα μαζί με τον γάιδαρο, τον ανέβαζε μάλιστα από την σκάλα και στα πάνω δωμάτια. Φανταστείτε τι τραβούσε να τον κατεβάσει και το τι γέλια έκαναν οι σπιτονοικοκυραίοι. Αυτό και άλλα πολλά ευτράπελα γινόντουσαν τις Απόκριες.

Γενικά η Απόκρια στο χωριό μας είναι μέρα συγχώρεσης μεταξύ μας και μέρα χαράς και κεφιού, μέχρι εξαλλοσύνης.

Αποκριάτικα τραγούδια.

Πέντε ποντικοί και δέκα οχτώ νυφίτσες
γάμον έκαναν σε σπειρί σιτάρι
και ήλιαζαν μπρε και το ήλιαζαν
στίς βατσινιάς το φύλλο
και το σακκιάζαν μπρε και το σακιάζαν
στίς ψείρες το τομάρι.
Και το φόρτωναν μπρε και το φόρτωναν
στού ψύλου τα καπούλια
και το άλεθαν μπρε και το άλεθαν
στης μπάμπους (γρηάς) τα σφονδύλια (μαστοί).
Η ψείρα ζύμωνε και ο ψύλλος καιη το φούρνο
κάπως έκανε μπρε, κάπως έκανε
και σκοούνταψε και κήκε
η ψείρα φώναζε, μωρί το μπάκακα φωνάζει,
τρέχα μπάκακα- τρέχα μπάκακα
με το νερό στο στόμα με το νερό στο στόμα.

Με συγχωρείτε λόγω του τολμηρού του περιεχόμενου του δεν μπορώ να το τελειώσω.

ΣΤ. ΤΟ ΠΑΣΧΑ

1) ΤΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ

Πρωί - πρωί τα παιδιά του σχολείου ή και αλλά μικρότερα με το καλάθι στο χέρι αλλά αστολιστο πηγαίνουν από \ σπίτι σε σπίτι και λένε το Λάζαρο οι κυράδες τους δίνουν] παράδες και αυγά.

Ο Λάζαρος

Έρθε ο Λάζαρος ήρθαν τα βάρια
Έρθε η Κυριακή πού τρων τα άρια
Σήκω Λάζαρε και μη κοιμάσαι
Έρθε η μάννα σου απ' το παζάρι
Σούφερε χαρτί και καλαμάρι
Γράψε Θόδωρε γράψε Δημήτρη
Γράψε Λεμονιά και Κυπαρίσσι
Λαζαρίνα κουκουτίνα βάλ' αυγό στην καλάθινα
μη σου σπάσω την κατίνα (πλάτη).

2) Μεγάλη Εβδομάδα

Από τη Μ. Πέμπτη αρχίζουν οι εντατικές προετοιμασίες για το Πάσχα. Πάντα τη Μ. Πέμπτη γίνεται και το βάψιμο των αυγών. Από πριν έχουν ετοιμάσει με το κονδύλι τις πέρδικες. Οι πέρδικες είναι καλοδιαλεγμένα αυγά πάνω στα οποία με την βοήθεια του κονδυλίου σχεδιάζουν με κερί διάφορα σχήματα λουλούδια και έντομα όταν μετά τα βάζουν το μέρος που έπεφτε το κερί έμεινε άσπρο.

Το κονδύλι γίνεται από μία κλιματόβεργα μάκρους είκοσι εκατοστά - στη μιά άκρη και πάνω στον κόμπο τρυπούν την βέργα και κάνουν μιά μικρή λακούβα, η οποία καταλήγει σε μιά μικρή οπή. Στην οπή αυτή βάζουν ένα μικρούτσικο αλλά λίγο πλατύτερο προς τα επάνω τενεκεδένιο σωλήνα. Παλιά έβαζαν τις άκρες από τα κορδόνια που τότε ήταν τενεκεδένια. Τώρα στο επάνω μέρος βάζουν το κερί, θερμαίνουν το κονδύλι με μιά λαμπάδα στο σημείο που είναι ο τενεκεδένιος σωλήνας, το κερί λειώνει και στάζει από τη μικρή οπή πάνω στα αυγά και με την κίνηση του κονδυλίου γράφει σ' αυτά ωραία σχήματα ανάλογα με την επιδεξιότητα αυτής που το κρατά.

Παλιά αλλά και τώρα μαζεύονται πολλές γυναίκες μαζί και συζητώντας και λέγοντας κάθε μία τη γνώμη της έκαναν τις πέρδικες. Απαραίτητα οι πέρδικες πρέπει να είναι έτοιμες τη Μ. Πέμπτη. Γιατί τη μέρα εκείνη βάζουν τα αυγά. Επίσης τη Μ. Πέμπτη λούζονται όλοι και καθαρίζονται. Την Μ. Παρασκευή δεν βάζουν πιροστιά ούτε κατσαρόλα στην φωτιά. Ότι θέλουν να μαγειρέψουν το μαγειρεύουν από την προηγούμενη ημέρα. Από το πρωί στολίζουν τον επιτάφιο που δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα τραπέζι πάνω στο οποίο απλώνεται το ύφασμα με την αγιογράφιση της Ταφής του Χριστού. Πάνω στο ύφασμα ακανόνιστα ρίχνουν λουλούδια κυρίως δε άνθη καρποφόρων δένδρων.

Το Μ. Σάββατο οι νοικοκυρές ασπρίζουν καθαρίζουν και στολίζουν τα σπίτια. Πρέπει όλα να λάμπουν.

3) Η μπακάμ

Παλιά το βάψιμο των αυγών γινόταν μ' ένα ξύλο το μπακάμ. Ήταν κάτι σαν δασύ ανοικτού ροζ χρώματος. Το έβαζαν στο νερό που έβραζε κι έδινε ένα σκούρο κόκκινο χρώμα. Το ξύλο αυτό λένε πως έρχονταν στο παζάρι των Γρεβενών από την πόλη. Άλλοι πάλι λένε ίσως και το πιά σωστό πως ερχόταν από τα μέρη της Ιερουσαλήμ.

Λένε πως ήταν δύσκολο πολύ δύσκολο να ξεχωρίσης το δέντρο με αυτό το ξύλο από άλλα όμοια τους που δεν είχαν την ίδια ιδιότητα. Για αυτό ειδικοί το σημάδευαν (εκεί κάτω βέβαια) από πριν ίσως πάνω στον ανθό γιατί τότε μπορούσαν να τα αναγνωρίσουν πιά εύκολα. Λένε πως επειδή δεν μπορούσαν να πλησιάσουν τότε μέσα στα δασιά και γεμάτα φίδια φαρμακερά και άλλα ερπετά δάση το σημάδευαν και το πυροβολούσαν με χονδρά σκάγια από μακριά. Και όταν τα ερπετά και τα φίδια έπεφταν σε νάρκη πήγαιναν οι ξυλοκόποι και τα έκοβαν. Τα τεμάχιζαν μετά και τα μικρά κομμάτια από κει κάτω φθάνανε μέχρι τα Γρεβενά. Πριν είκοσι χρόνια με μπακάμ βάφαμε όλοι μας τα πασχαλινά αυγά.

4) Το Πάσχα

Η Ανάσταση γίνεται στις 3 ή 4 ώρα το πρωί. Μετά τη' θεία λειτουργία το «Χριστός Ανέστη» και οι άλλες ευχές δίνουν και παίρνουν. Επιστρέφουν στα σπίτι. Παρέες - παρέες σφάζουν σουβλίζουν κι ψήνουν τ' αρνιά. Στις δώδεκα το μσημέρι γίνεται η Δεύτερη Ανάσταση. Μετά ακολουθεί χορός των γυναικών στο περίβολο της εκκλησίας. Χορεύουν όλες οι γυναίκες του χωριού τραγουδώντας

τα λεγόμενα πασχαλινά τραγούδια. Το μεσημέρι και το βράδυ τρώνε πίνουν και διασκεδάζουν όλοι οι συγγενείς μαζί.

Την Κυριακή του Πάσχα πηγαίνουν και από ένα κόκκινο αυγό τους νεκρούς που έχουν. Τη Δευτέρα του Πάσχα η λειτουργία γίνεται στο παρεκκλήσι Άγιος Αθανάσιος. Μετά τη θεία λειτουργία πάλι χορός με πασχαλινά τραγούδια. Την τρίτη του Πάσχα η λειτουργία γίνεται στο ναό του Αγίου Κοσμά. Την τετάρτη στο εξωκλήσι Άγιος Νικόλαος. Μετά τη λειτουργία τραγούδια και χορός. Την Παρασκευή στο εξωκλήσι Αγίας Παρασκευής. Εδώ τα τραγούδια και ο χορός είναι πίο ζωηρά. Γιατί όλοι τους θυμούνται το παλιό τους χωριό και τις ταλαιπωρίες που πέρασαν. Μιας και το εξωκλήσι αυτό υπήρχε και την εποχή της Μελιδόνστας,

5) Το ξεπροβόδισμα της Πασχαλιάς.

Την Κυριακή του Θωμά η θεία λειτουργία γίνεται στον πολιούχο Άγιο του χωριού. Μετά ο χορός των γυναικών είναι σωστό ξεφάντωμα. Χορεύουν... χορεύουν χωρίς σταματημό. Χορεύουν σταυρωτά κατά μήκος όλων των δρόμων του χωριού. Έπειτα χορεύουν σε μεγάλους κύκλους αλληλοπειράζονται, όλα αυτά γίνονται για να ξεπροβόδισουν την Πασχαλιά. Το ξεπροβόδισμα της Πασχαλιάς διαρκεί μέχρι αργά το βράδυ. Η εβδομάδα του Πάσχα είναι γεμάτη χαρά και γλέντι. Κανείς δεν δουλεύει την εβδομάδα αυτήν. Όλοι γλεντούν, όλοι ξεφαντώνουν όλοι χαίρονται.

6) Πασχαλινά τραγούδια.

Σήμερα Δέσπουμ Πασχαλιά Σήμερα άσπρη μέρα
Σήμερα τ' αρχοντόπουλα βγήκαν να σεργιανίσουν.
Βγήκαν οι νύφες στο χορό, κοράσι και τραγούδια
και συ Δέσπουμ δεν φαίνεσαι να βγης να σεργιανίσης.
Σε κλαίει Δέσπουμ το παιδί σε κλαίει και δε μερώνει
Σημαίνει ο Θεός. Σημαίνει η γη σημαίνουν τα ουράνια.
Σημαίνει και η Αγία Σοφία με τις χρυσές καμπάνες.

3.

Απρίλη Απρίλ' απ' έρχεσαι. Μάη καταδροσάτε
σε μήνυσαν τα πρόβατα ν' αυξάνης τα χορτάρια
σε μήνυσαν και τ' άλογα ν' αυξάνης τα λειβάδια.

4.

Πραματευτής edιάβαινε μήλο μου μήλο μου
στο γρίβα του καβάλα μήλο μυρισμένο
σέρνει μουλάρι δώδεκα μήλο μου μήλο μου
και μούλες δεκαπέντε μήλο μου μυρισμένο.
Το ίσκιο ίσκιο πάηκε μήλο μου μήλο μου.
τον ίσκιο από τα δένδρ μήλο μου μυρισμένο
να μην τον καψ' ο κουρνιαχτός μήλο μου μήλο μου
και τον μαράν' κι ο ήλιος μήλο μυρισμένο.

5.

Τώρα τ' αργά τ' αργούτσικα κι όντας γυρνάει ο ήλιος
Γιαννάκης γιέμ edιάβαινε στο γρίβα του καβάλα

Ξανθή κόρη τον λόγιασε από το παραθύρι
Γιάννη μου το μαντήλι σου τί τόχεις λερωμένο
το λέρωσε η ξενητιά κι τόχω λερωμένο.

6.

Μουρί γαλανού γαλανή γαλάνουμ μπλιουμπισμένη
τ' έχουν τα ματάκια και χύνουν μαύρο δάκρυ.
Μήναν η μάνας πέθανε μήναν κι ο κύρης χάθκεν.
Ούτε η μάναμ πέθανε ούτε ο κύρης χάθκεν.
μού' χασαν το μαντήλι μου το βαριοκεντημένο
τρεις χρόνου έχω το κεντώ και πέντε το ξομπλιάζω.

7.

Οι δύο άγιοι μάλωναν Άη Γιώργης και Άη Δημήτρης
Άη Γιώργη Άη Γιώργη Βούλβαρι και σκορποφαμιλιάρη
εγώ σμαζεύω φαμιλιές και συ μου τις χωρίζεις
εγώ σμαζώνω πρόβατα και συ μου τα χωρίζεις.

8.

Άσπρο σταφύλι τριγανό κι από την τρίτη κομμένο.
Παρασκευή το πότισμα Σάββατο όλη μέρα
και την Δευτέρα το πρωί πάω να το ρυγήσω.

9.

Τώρα Μαϊά τώρα δροσιά τα ίτσα τα ίτσα (αγριολούλουδα)
τώρα το καλοκαίρι τα ίτσια τα λουλούδια
τώρα π' ανθίζουν τα κλαδιά τα ίτσα τα ίτσα
και λουλουδίξει ο κάμπος τα ίτσια τα λουλούδια
τώρα και ο ξένος βόλισε τα ίτσια τα ίτσια
στον τόπο του να πάη τα ίτσια τα ίτσια
νύκτα το κολοβώνει τα ίτσια τα λουλούδια.
Βάζει τα πέταλα χρυσά τα ίτσια τα ίτσια
καρφιά μαλαματένια τα ίτσια τα λουλούδια.

10.

Πχοιός θέλει να ακούσετε βιολιά λαούτα και κλαρίνα
περάστε από τη Ζαγοριανή και απ' τη Φανερωμένη
Εκεί θα ακούσετε βιολιά λαούτα και κλαρίνα.

Z. ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗ

Από την παραμονή γίνονται οι προετοιμασίες για τη γιορτή αυτή που την γιορτάζουν στο κοιμητήρι παρέα με τις ψυχές των νεκρών που πιστεύουν πως από το Πάσχα μέχρι την Πεντηκοστή είναι στο πάνω κόσμο.

Ετοιμάζουν πίττες και γλυκίσματα, αγοράζουν ποτά διάφορα και τσιγάρα τα τοποθετούν σε μιά κάνιστρα και την Κυριακή της Πεντηκοστής μετά τη λειτουργία ανεβαίνουν στον Άη Γιώργη, στο νεκροταφείο του χωριού. Εκεί ο παπάς περνά από τα μνημεία όλων των νεκρών και ρίχνει τρισάγιο. Μετά αρχίζουν να μοιράζουν τις πίττες και τα γλυκά. Τρώνε όλοι τους πλάι στους τάφους παρέα με τις ψυχές των αγαπημένων τους, αφήνουν και σ' αυτούς κάτι.

Είναι η τελευταία μέρα όπως είπαμε πιο πάνω που οι ψυχές βρίσκονται στη γη. Την άλλη μέρα πιστεύεται πως θα κρυφτούν στους τάφους. Μετά προσφέρουν ποτά και τσιγάρο. Πίνουν όλοι για τις ψυχές, γιατί έτσι είναι καλά και το απόγευμα κατεβαίνουν πάλι στο χωριό στα σπίτια τους.

Η μέρα της Πεντηκοστής λοιπόν είναι αφιερωμένη στους νεκρούς. Τρώνε και πίνουν μαζί τους ακόμη και γλεντούν όλοι οι χωριανοί.

Η. ΤΑ ΓΙΑΝΝΑΚΙΑ

(24 Ιουνίου του Αη Γιαννιού)

Το βράδυ προς τα ξημερώματα της μέρας αυτής όλες οι πλαγιές οι βουνοκορφές και τα ρουμάνια του χωριού πριν λίγα χρόνια έλαμπον και αντιλαλούσαν. Οι χωριανοί ομάδες - ομάδες τη νύκτα με τα φαναράκια με τις φλογερές και με το γέλιο και το τραγούδι στα χείλη έβγαιναν να κόψουν Γιαννάκια κάτι αγριολούλουδα που τα τοποθετούσαν στις πόρτες των σπιτιών τους.

Οι λάμπεις τη νύκτα και τα τραγούδια μεσ' την ησυχία έδιναν μιά παράξενη ομορφιά σ' όλη τη γύρω περιοχή. Μιά ομορφιά που θα μπορούσε να συνεπάρη και να συγκινήσει και το πιο σκληρό. Λίγο αργότερα αλλά νύκτα ξεκινούσαν με τις μπλούκλες στον ώμο και οι κυράδες και τα κορίτσια για να πάνε για Γιαννάκια. Μετά τα χαράματα πήγαιναν στη βρύση να γεμίσουν τις μπουκλες. Έτσι άκουες από τη μιά μεριά τους άνδρες να τραγουδούν να να παίζουν με τις φλογερές τους τα ειδικά για τη μέρα αυτή τραγούδια και από την άλλη τα κορίτσια και τις γυναίκες.

Τα χαράματα περνούσαν όλοι φορτωμένοι με Γιαννάκια από τη βρύση του χωριού. Έμπηγαν πολλά σ' αυτήν. Πλινόταν επέστρεφαν σπίτια τους. Επίσης τη μέρα αυτή μαζεύουν χαμομήλι και κόβουν το δυόσμο. Τον ξηραίνουν και τον τοποθετούν κάπου να τον έχουν τον χειμώνα. Δυόσμο βάζουν στα φαγητά κυρίως στα όσπρια.

Τραγούδια που τραγουδιούνται τη μέρα αυτή.

1.

Ο Γιάννης φίδι σκότωσε πάνω σε σταυροδρόμι
τα φίδια εμαζεύτηκαν μουσαφερέ του κάνουν
το πε για να φιδιάσω με το Γιάννη το φιδούλι
που σκότωσε τη μάννα μας τη μάννα από τα φίδια
βάνουν τον όφιο άλογο και τον αστρίτη σέλα
και την οχιά την παρδαλή η βάζουν καπιστράκι.

2.

Λαλούν τ' αρνίτια τρεις φορές και τα παγώνια πέντε
τα χελιδόνια δέκα οκτώ κοντεύει να χαράξη
πουν οι άσπρες για νερό κι' όμορφες να πλύνουν.
Πάω κι γω κι ο μαύρος μου το Γρίβα να ποτίσω.
Παπαδοπούλα στόρωσα το δρόμο μου πάνω.

3.

Ξανθή κόρη τραγούσησε επάνω σε γεφύρι

και το γεφύρι ράγισε και το ποτάμι στάθηκε
Βασιλιάς edιάβαινε και την καλημερούση.
Για πες το πές το κόρη μου ξανά δευτέρωσε το
δεν τραγουδάω βασιλιά γιατί καιρό δεν έχω,
έχω τον άντραμ άρρωστο χρόνο και πέντε μήνες
κι' αρρωστικό μου γύριψε και πουθενά δεν βρήκα.
Γυρέβ τυρί από λαγό και γάλα απ' αγρογίδι.

4.

Πρωί πρωί σηκώνομαι ο μαύρος απ' τον ύπνο
παίρνω νερό και νίβομαι μαύρος μ' να ξαγρυπνήσω.

ΔΙΑΦΟΡΑ

1) Στη τοποθεσία Σκαφίδα υπήρχε παλιά ένα μεγάλο πηγάδι που άκουε στο όνομα της κυρά καλής. Το πηγάδι αυτό το έφτιαξε μιά τούρκισσα στη μνήμη του νέου χαμένου γιου της.

2) Στη τοποθεσία Λεπτοκαρυά περί το 1937 - 39 οι Στέργιος Λάζος και Ευάγγελος Τόλιος είχαν δημιουργήσει κεραμοποιεία βοηθούμενοι από το κόκκινο χώμα της τοποθεσίας αυτής.

Στους τροβάδες έβαζαν τα κεραμίδια και γύριζαν όλα τα χωριά παίρνοντας παραγγελίες. Δυστυχώς τα κεραμίδια τους μετά ένα χρόνο έλυωναν και η επιχείρηση ναυάγισε.

Τα προπολμικά χρόνια της φτώχειας και της μιζέριας η ζωή ήταν πίο αγνή και αθώα. Δεν υπήρχε η σημερινή κακία και η ζήλεια..

Τις Κυριακές και τις επίσημες ημέρες μετά το φαγητό το μεσημέρι μαζεύονταν στην πλατεία τα κορίτσια ντυμένα με τις μάλλινες φούστες υφανμένες στον ξύλινο αργαλειό με τις κεντητές ποδιές χειροποίητες και τα μάλλινα άσπρα τσουράπια με κεντήματα αστραγάλου τα παπούτσια παραγγελίας μόνο για τις γιορτές. Τις καθημερινές φορούσαν τα γουρουνοτσάρουχα και τσοπί και δικέλι όλη την εβδομάδα έπιαναν το χορό με διάφορα εποχιακά τραγούδια, αντιλαλούσαν οι ρεματιές και τα λαγκάδια που ενώνονταν με τις φωνές των αηδονιών αθώοι χοροί αθώα ύστερα παιχνίδια μαζί με τα παιδιά και τα κορίτσια παίζαν τον τορά καθόντουσαν ένα παιδί ένα κορίτσι όρθιος δηλαδή και δύο γύρω γύρω κυνηγούσε ο ένας τον άλλον με ένα φραγγέλεο και όταν ο κυνηγημένο στεκόταν μπροστά σε δύο τότε ο κυνηγάρης κυνηγούσε κτυπώντας τον τρίτο από πίσω. Αγνά παιχνίδια μακριά από πονηριές. Ούτε αηδόνια ξεσυνερίζονται γιατί έμειναν τόσα λίγα και σε λίγο καιρό ίσως εκλείψουν πέρα για πέρα. Ήδη έχουν εκλείψει μερικά είδη πουλιών, Ούτε κορίτσια τραγουδάνε πλέον.

Τώρα ο ένας υποβλέπει τον άλλο και αλληλομισούνται καίτοι τώρα η ζωή είναι καλή και στη διατροφή και στο ντύσιμο, μας κατέχει άγχος μεγάλο, που πάμε;

Στις νύφες τότε στα ντουλάπια με τα προικιά βάζανε και ένα ζευγάρι τσαρούχια με κόκκινα σχοινιά να πάνε τη Δευτέρα στην εργασία. Η καινούργια νύφη το προ(οί ζέσταινε νερό να ρίξη στον πεθερό, πεθερά να πληθύνει, έθιμο απαραίτητο, τότε η ξυλεία από τα βουνά της Πίνδου, μεταφέρονταν με μουλάρια. Κάθε κυρατζής (έτσι λέγονταν αυτοί που μεταφέρονε με τα

μουλάρια) είχε 5 με 6 μουλάρια και ένα άλογο για καβάλα (το λέγανε μινέτι) με την τσότρα το κρασί κρεμασμένο και τροφές στον τροβά και όπου βρίσκαν βρύση, ξεφορτώνανε να βοσκήσουν τα ζο'χχ και να φάνε και αυτοί. 3-4-5 μέρες ταξίδι περνούσαν από τη ράχη του χωριού μας και τραγουδούσαν διάφορα εποχικά τραγούδι «Πότε θαρθή άνοιξη ναρθή το καλοκαίρι να βγουν οι βλάχοι στα βουνά να βγουν και οι βλαχοπούλες να βγούνε και τα πρόβατα με τα αργυρά κουδούνια», και άλλα κλέφτικα τραγούδια. Όταν περνούσαν νύχτα, αντιλαλούσε η ηχώ όμορφα απέναντι στα λαγκάδια και στις ρεματιές, τί όμορφη και ανέμελη ζωή χαρούμενη.

Οι γονείς μας στα ξένα πήγαιναν με ένα μουλάρι και ένα ψυχιγιό ο καθένας, Πήγαιναν το Μάρτη και γύριζαν το Δεκέμβριο. Οι γυναίκες εδώ με τα ξυλάλετρα με τα βόδια κάναν το σιτάρι της χρονιάς, το περιβόλι, πράσα, λάχανα, πιπεριές τουρσί, τάζαν και γουρούνια και κάθε γιορτή πήγαιναν βύζετα στους εορτάζοντας από σπίτι σε σπίτι με τραγούδια και χορού, τί αθώα γλέντια.

Και το Μάρτη πιά οι μαστόροι κουβάλαγαν τις πέτρες και χτίζανε με τον πήχυ πληρώνονταν. Και στη στέγη που φτιάχνανε οι νοικοκυραίοι ρίχναν μπαχτσίτσια και πήγαιναν σχεδόν όλοι από το χωριό με δώρα και λαγγίτες κρασί και ρακί. Ο πρωτομάστορας τραγουδούσε τα δώρα. Καλοσώριζε ο τάδε με το δώρο του που το έφερε για την αγάπη του αφεντικού μας, να ζήση να ζήσουν τα παιδιά του. Όσα λουλούδια του μαγιού και φύλλα από τα δένδρα, όσες λίμνες με νερό και ποταμοί μεγάλοι που χύνονται στην θάλασσα και γίνεται μεγάλη τόσα καλά και αγαθά να τον δώση ο θεός και με μιά καλή νύφη στους ανύπατρους. Να τα χιλιάση τα πρόβατα αν έχη και μπερεκέτια γεμάτα τα αμπάρια αν είναι γεωργός. Και οι μαστόροι ευχαριστούν για το δώρο του.

Το 1907 στο Μακεδόνικο αγώνα ήρθαν στο χωριό μας αντάρτες Μακεδονομάχοι κατέλυσαν στα σπίτια μας περί τους 80 με επικεφαλής τον Καπετάν Λίτσα, ψευδώνυμο, λογαχός στο βαθμό. Περίπου 15 άτομα κατέλυσαν στο σπίτι των Τολαιών, κάθησαν σταυροπόδι στα μάλλινα μαξιλάρια. Η γιαγιά μου Δέσπω ρώτησε πόσοι είναι να πάρωμε και από τη γειτονιά φλυντζάνια. Εγώ ο Θανάσης Τόλιος 3 ετών και μισό πήγα και τους μετρούσα έναν έναν. Ένας ανάρτης με πήρε στην αγκαλιά του και με ρώτησε γιατί μας μετράς και γω του είπα για να βρη η γιαγιά μου φλυντζάνια. Έβλεπα τα φυσεκλίκια και το περίστροφο. Τί είναι αυτά; ρώτησα. Είναι ρεβόρβερ να σκοτώνουν κομιτατζήδες και όπως το έπιασα τράβηξα τη σκανδάλη και μπαμ πήγε η σφαίρα στα μαλλιά του αντικρυνού ανάρτη. Έσβησαν οι λάμπες πετρελαίου, αναστατώθηκαν τα φυλάκια, τον μάλλωσε αυστηρά ο καπετάνιος. Την επομένη ανεχώρησαν για τα κορέστια για συνάντηση των κομιτατζήδων.

Το πανηγύρι

Στο χωριό μας πανηγυρίζουμε της Αγίας Παρασκευής 26 Ιουλίου και 27 του Αγίου Παντελεήμονος, παρ' ότι η πολιούχος εκκλησία μας Άγιος Αθανάσιος τιμής ένεκεν από την κατατροφή του παλαιού χοοριού Μηλιδόνιστο. Έρχονται χοοριανοί και φίλοι από όλη την επικράτεια όπου είναι διακπορπισμένοι, Θεσσαλονίκη, Λάρισα, Τρίκαλα, Αθήνα, Βέροια και αλλοί. Πηγαίνουμε στο παλαιό εξωκκλήσι, ένα χιλιόμετρο μακριά από το χωριό με συγκίνηση και δέος, φαίρνοντας στη μνήμη μας τον όλεθρο των παπούδων μας. Γυρίζουμε εν σώματι τραγουδώντας. Το βράδυ γίνεται τρικούβεργο γλέντι στην πλατεία μας που είναι αρκετά μεγάλη και γεμάτη από κόσμο, μέχρι πρωίας με τοπικά όργανα. Τη δεύτερη μέρα στον πολιούχο μας Άγιο Αθανάσιο στη μνήμη του Αγίου Παντελεήμονος και το δεύτερο βράδυ κατάμεστη η πλατεία τρελό γλέντι ως το

πρωί.

Μερικά ενθυμήματα από τον ελληνοϊταλικό πόλεμο: Τρίτη και Τετάρτη μέρα του πολέμου, τηλεγραφική διαταγή. Ο φρούραρχος Γρεβενών Σβάρνας συνταγματάρχης πολιτική επιστράτευση. Από 18 ως τα 60 να παρουσιασθούν στα Γρεβενά να διορθώσουν το δρόμο (χωματόδρομος). Γρεβενά Δοτσικό για να βγάλουν τα πυροβόλα να αναχαιτίσουν τους Ιταλούς της μεραρχίας Τζούλι. Ειδοποίησα όλους να πάρουν μαζί τους κλινοσκεπάσματα, κουτάλι, πηρούνι, κατραβάνα. Ούτε την παραμικρή αντίρρηση από κανέναν. 6 η ώρα πρωί, εγώ σαν πρόεδρος κοινότητας Θανάσης Τόλιος επικεφαλής, μετά από 4 ώρες πορεία, φθάσαμε στα Γρεβενά.. Πάω στον έπαρχο (τότες δεν ήταν νομάρχης) γιατί δεν ήταν νομός). Και μου λέγει ο έπαρχος ότι 2 χιλιόμετρα έξω από το χωριό Δοξαράς, είναι μιά μονάδα μηχανικού. Θα τους παραδώσει να τους προωθήσουν όπου πρέπει. Στην άκρη των Γρεβενών μας πυροβολούν αεροπλάνα ιταλικά. Κρυφτήκαμε και αφού τελείωσαν πιά προχωρήσαμε δύο - δύο, για το φόβο βομβαρδισμού. Φθάσαμε θυμάμαι από τους 42 φθάσαμε πρώτοι εγώ ο αδελφός μου Πέτρος 17 ετών και ο Χαράλαμπος Λάζος. Βρίσκομε μιά σκηνή, ήταν ένας υπολοχαγός μηχανικού. Γεια σου κύριε υπολοχαγέ τί νέα από το μέτωπο; Ευχάριστα μου λέγει. Αύριο θ πάμε να μαζέψουμε τα μπαστούνια των αλπινιστών. Η μεραρχία Τζούλια διαλύθηκε στην Πίνδο. Εσείς τί είστε; μου είπε. Είστε το πρώτο χωριό που έρχεστε, 4 (όρες ποδαρόδρομο του λέγω. Πρόεδρε έλα να σε φιλήσω και πώς λέγεσαι να σε γράψω στο ημερολόγιο. ΕΔΑ είναι 3 χιλ. χωριά και δεν ήρθαν ακόμη. Είστε οι καλύτεροι πατριώτες...

Η θεία μου Πανάγιου Τόλιου έκανε χωράφι με τα βόδια, οπότε να ένα ιταλικό αεροπλάνο πολύ χαμηλά φαινότανε ο πιλότος και σηκώνει την ασφάλη και φοβερίζει τον Ιταλό. Τί θαρείτε θα σας φάμε. Στη θέση Αναγνώστου Κουρί έπεσε από αεροπλάνο μιά οβίδα νομίζω όλμου και δεν εξεράγη. Με ειδοποίησαν σαν πρόεδρο και πήγα. Είχε χτυπήσει σε ένα δένδρο και έπεσε. Κοιτάζω στα πτερύγια της οβίδας και έγραφε με ελληνικά γράμματα: Ωρα καλή. Ηλίας Καστοργιάς. Ειδοποίησα καταλλήλως και ήρθαν και την ανατίναξαν.

Και ένα εύθυμο: Πήγα στα Γρεβενά και πήγα σ' ένα κουρείο να φτιαστώ. Ξύριζε ένα λοχαγό Ιταλό, εκείνος κρατούσε μιά εφημερίδα ελληνική. Γεια σου Μήτσιο γεια σου. Λεγόταν Μήτσιος Λιάκος. Έχω σειρά του λέγω; Ναι μου λέγει άμα τελειώσω. Αυτό το γουρούνι ο Ιταλός ήξερε ελληνικά γιατί η μάννα του ήταν Ελληνίδα από την Πάτρα. Αφού τέλειωσε του λέει τί σε χρωστάω το γουρούνι, τον κουρέα τον έπεσαν από τα χέρια τα ξουράφια. Του λέει τότε ότι είμαι μισός Έλληνας. Συγγνώμη κύριε λοχαγέ γιατί δεν είσαι ευγενής; Πήγαινε Θανάση μου λέει τρέμουν τα χέρια μου και έλα ύστερα από μία ώρα.

Όταν το 1912 η μεραρχία που την ξάφνιασαν τα τούρκο... στα Καϊλάρια έξω από το Αμύνταιο, τώρα Πτολεμαΐδα άρπαξε την ευκαιρία ο Τούρκος εισαγγελέας Γρεβενών Μπεκή Αγάς ξεσήκωσε όλους τους χωρικού Τούρκους και λεηλατούσαν και έκαιγαν ελληνικά χωριά. Ήταν από το χωριό Τσούρχλι (τοόρα Αγιος Γειόργιος) από τους Βαλαάδες Τούρκους, τους λέγαμε Βαλαάδες, ήταν χριστιανοί επηρεασθέντες στα σκοτεινά χρόνια της δουλειάς, από την ανυπόφορη ζωή και μόλις πέρασε ο πάτερ Κοσμάς με τις διδαχές και της νουθεσίες σταμάτησε το κακό. Στο μεταξύ ανασυγκροτήθηκε ο στρατός και έφυγε μέσω Αλβανίας στην Κωνσταντινούπολη.

Άλλο εύθυμο: Ήρθε στο χωριό μας ο ταξιτάρη (στα τούρκικα ο φοροεισπράκτορας) να μαζέψει φόρους. Ήταν από ένα χωριό Βράστινο (σήμερα Ανάβρυτα) ελέγετο Γιασάρ Αγά. Πήγε μιά χωριανή μας τολμηρή γυναίκα.

Ευθυμίριζε το τότε θα γίνει ελληνικό. Ελα Μάρθα να πλήρωσης της λέγει. Ακόμα θα πληρώνουμε του απαντά εκείνη. Ήταν Σεπτέμβριος του 1911. Μάρθα Παπάγου άμα βγη ο ήλιος από την Πίνδο (ήταν δυτικά της Πίνδου) και άμα θα δης το αυτό σου τότε θα γίνη ελληνικό.

Το 1912 στον πόλεμο πέρασε μία ομάδα Κρητών εθελοντές ανεξάρτητη με αρχηγό τους τον Καραβίδα και τους ακολούθησε ο Παναγιώτης Λάζος χωριανός μας. Αυτοί εκδικούνταν όσους Τούρκους είχαν σκοτώσει Έλληνες. Στο χωριό Καλιστράτη Βοΐου είχαν σκοτώσει οι ντόπιοι Τούρκοι 6 Έλληνες. Ρώτησαν αν ανακάλυψαν τους δολοφόνους Τούρκους και τους εξετέλεσαν 12 άτομα Πλησίον εις το χωριό Μαρτσίσκι (σήμερα Περιστερά) υπήρχε ένας Τούρκος Μπέης. Είχε 500 πρόβατα και ξεκίνησε με τους τσοπαναρέους και 50 σφαγεία και τα πήγαν στη Νεάπολη Βοΐου, υπήρχε στρατός ένας τσοπάνο κρατούσε την ελληνική σημαία, τάκανε δώρο για το στρατό με διαφεύγει το όνομα του.

Και ένα επίκαιρο τραγούδι:

Ένα πουλάκι λάλισε ψηλά σ' ένα δενδράκι
Βασιλοπούλα τόκουσε ψηλά από το παλάτι
Πουλίμ νάχ το λάλημ νάχα την ομορφιά σου
Τί ζήλεψες βασίλισσα από μέν το πουλάκι
Εσύ τρωσ σίτινα ψωμί, ψωμί και γω τρώγω σκουλίκια
Εσύ κοιμάσαι στο πάπλωμα και γω σε βάτου ρίζα.

ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΟΠΙΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΓΙΟΥ ΚΟΣΜΑ

Λιντιβός, Λειβαδιά, Κούτσουρ, Μπαλογιάννη Τσιώτση, Χαρτολάκος, Δραμπάλα, Φακές, Παλιάμπελα, Ψηλόραχη, Πιτσάκη, Ξειτολίβαδο, Κορομηλιά, Τρόχαλα, Καλαμάρ -Πηγάδ, Ασπρόχοομα, Παλιομονάστηρο, Κάμπος, Μπαρούχα, Καμίνια, Κούπα, Λεφτοκαριά. Ράγγια, Κρυφή, Γκορτσιές, Στόη, Πλατάνια, Τσέργιαννη, Μπαργιαμόπκου (σκότωσαν Τούρκο Μπαργιάμη) Κασιδιάρης (σκότωσαν Τούρκο Τζαφέρη φοροεισπράκτορα)

ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΠΟΥΛΙΩΝ:

Κόρακας, γκίσα, περιστέρα, πέρδικα, τσουτσούλιανος, τσιροπούλι, ασπρόκωλος, σταρίδα, γκαραβέλι, κότσιφας, μελτσάκος (μικροσκοπικό γεννάει με 18 αυγά και τα βγάζει πουλιά. Λιόστεψαν και μερικά εξαφανίσθηκαν).

ΜΕΡΙΚΕΣ ΑΚΟΜΗ ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΛΕΞΕΩΝ

Σαραντζάς: πληγή. Αντάρα: καταχνιά. Τροβάς: μάλλινος πλεκτός σάκκος.

Τερτζήδες: ραφτάδες, που ράβανε τα σιγκούνια και τα χρυσογίλεκα.

Πατούνες: μάλλινες πλεχτές κάλτσες. Τσουράπια: κάλτσες μάλλινες χονδρές. Σαΐσμα: Σκεπασμα μάλλινο υφασμένο στον αργαλειό. Σουφράς: τραπέζι φαγητού χαμηλό να κάθεται σταυροπόδι να τρωσ. Σελτισμένο: εφθαρμένο. Κοσιεβω: τρέχω. Σκαπέτσα από την ράχη: γύρισα πίσω. Μασιάς: τιμπίδα για τα κάρβουνα. Μουραφές: αστείο. Σετζούκια: καρύδια περασμένα σε σχοινί πνιγμένα με μεγάλο που καθαρίζει το σιτάρι από τα σκίβαλα. Δικράνι: ξύλινο με δύο τσατάλια που γύριζαν τα άχυρα στα αλώνια. Σαρμάντζα: κούνια μικρού ξύλινη. Κορμπάτσι: Μαστίγιο. Κεσάτζα: ανεργία φτώχεια. Μπαϊλτσα: κουράστηκα πολύ. Κοσιέρα: φορίνη πλεγμένο με βέργες ιτιάς που κουβαλάνε τα σταφύλια με τα ζώα. Νιάνια: θεία. Τσαηνα: φρύγανα. Απουκρουχτικά:

ματιάστικα. Αυτζής: καλός σκοπευτής. Καρσί: αντίκρυ. Απίασα: κατάλαβα. Γρημουτσιά: λιχουδιά. Φοτσιά: σουγιάς τσέπης. Ζιαφέτη: τελευταίο τραπέζι μαστύρων στην αποπεράτωση οικοδομής. Τσιμπούσι: γλέντι. Δεν έχει παχάν: δεν έχει τιμή. Αχμάκης: χαζός. Χαλές: αποχωρητήριο. Κασαπάς τούρκικα: πολιτεία. Ταπή: τίτλος χωραφιού.

ΠΑΣΧΑΛΙΑΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΠΟΥ ΞΕΠΡΟΒΟΛΟΥΝ ΤΟ ΠΑΣΧΑ

Κυριακή του Θωμά' πιασμένες όλες οι γυναίκες του χωριού σταυρωτά, χορεύουν σε όλους τους δρόμους του χωριού τραγουδώντας.

1.

Τώρα μαγιά τώρα δροσιά, τώρα το καλοκαίρι τώρα πατίζουν τα κλαδιά όπου μορφαίνει ο τόπος, τώρα ο ξένος βούλεται να πάη κατά ξένα μακριά και κόρη που τον αγαπάη γλυκά τον κουβαντιάζει τον που θα πάς λεβέντη μου θαρθο') και γώ μαζί σου να κάνω δείπνο να δειπνής, γόμα να γιοματίζης.

Εκεί που πάω κόρη μου κοράσια δεν παένουν.

2.

Ήταν δυό αδέρφια καρδιακά πολύ αγαπημένα και μπήκε το δαμόνιο και θέλ να τα χωρίσει. Ο μικρότερος αγάπησε του μεγάλου την γυναίκα: Εγώ νύφημ σαγάπησα και θέλω να σε παρω. Αντράδελφε σαν μαγαπάς και θέλης να με πάρεις τον αδελφό σου σκότωσε εμένα γιά να πάρης τουτί αφορμή γιά να τον βρώ για να τον εσκοτώσω. Σας έχει δώσει ο Θεός αμπέλια και χωράφια. Γιά βαλτέ να μοιράσετε τα αμπελοχώραφά σας οπούνε καλοχώρασμο πάρε στο μερδικό σου και όπου είναι άγονο να δώσης ταδελφού σου. Γιατί βρε αδελφούλι μου γιατί μοιράζεις έτσι πάρε τις άκρες αδελφέ γιάτι θα σκοτωθούμε, χαλάλι σου αδελφάκι μου και όλα δικά σου να' ναι.

Ασπρα μου πουλικά μαύρα μου χελιδόνια μην τον είδατε το Σάλπα τον λεβέντη , μήν τον απαντήσατε.

Ναί τον είδαμε τον απαντήσαμε σε βλάχικα τζαντήρια, έτρωγε και έπινε αρνιά και κοτοπούλια και γλυκό κρασί τον κερνουσανε πεντεξη βλαχοπούλες και μιά η μικρότερη όλο και τον κοιτούσε.

Δεν παντρεύεσαι δεν προξενεύσαι δεν παίρνης βλαχοπούλα σαν και μένανε. Οχι δεν παντρεύομαι δεν προξενεύομαι.

Μωρέ κακιά γειτόνισα, κακιά γειτονοπούλα, μαβλα τα περιστέρια σου που' ρχονται στην αυλή μου μου τρώνε το σταράκι μου με πίνουν το νερό μου. Εγώ το χώμα το 'θελα, θέλω και το νερό μου, θέλω να κάνω εκκλησιά να κάνω μοναστήρι

να βάλουν μέσα, Ηγούμενο να βάλω καλόγερους.

Στήζω ρίζω το λεμόνι βρίσκω την παναγιά μέσα.
Δεν πρέπει μωρέ πανάγιου δεν σε πρεπ το κοκκινάδι
και το έρμο το ασπράδι.
Εχεις άνδρα ξεχασμένο όντας πάη στο χωράφι
το βόδι έχει ζευμένο.

Σήμερα Δέσπω πασχλιά και το Χριστός Ανέστη.
Βγήκαν οι νύφες στο χορό κορίτσια τραγουδούνε
και σύ Δεσπουμ δεν φαίνεσαι να βγής να σεγιανίσης.
Δεσπουμ σε κλαίει η μάννα σου, σε κλαίει και δε μεροني
σε κλαίει Δεσπουμ το παιδί κλαίει και δεν μερόνι
για κόψε μήλο απ' την μηλιά δόστο για να μερόση.

Γυναίκες κορίτσια τον άνδρα μου πολώ δε με παίρν' φουστάνι, για τούτο τον
πωλώ.

Ανδρα μου θέλου σκουλαρίκια γύρω γύρω με λιλίκια για θα πλήσω τα κατσίκια
θα σε πάρω σκουλαρίκια.

Ο προπάππος μου Απόστολος Τολιος ήταν πρόεδρος επί τουρκιάς. Εκλεγετο Μουχτάρης και οι σύμβουλοι του Αγάδες, περίπου τον 17ον αιώνα, στα μισά. Ήταν δραστήριος τότε είχαν διαφορές στα σύνορα Κορυφής, Τσιράκι, (δηλαδή σήμερα Άγιος Κοσμάς) είχε πυγμή δυνατή. Δεν μπορούσαν οι κορυφιώτες να τον καταβάλουν. Τον κάλεσαν στο πανηγύρι τους του Αγίου Δημητρίου με δόλο να φιλιοθοῦνε και να κανονίσουνε τα σύνορα και εκεί ο τότε πρόεδρος τον δηλητηρίασαν στο φαγητό, απότε γλύτωσαν από έναν ανίκητο αντίπαλο. Αργότερα άλλος πρόεδρος του Αγίου Κοσμά ο Νάσιος δηλ. Νάσιος ψηλός ευθυτηνής μυαλομένος, όμορφος εκίνησε την μανίαν άλλων χωριανών οι δύο χρυσοχόοι και Γεώργιος Νούκας και πως θα τον εξοντώσουν. Μεταχειρήστηκαν τους κλέφτες τότε τους έδωσαν πέντε λίρες και τον συνέλαβαν και τον οδήγησαν στην στροφή του δρόμου παλαιομονάστηρο. Εκεί οι μέν κλέφτες φύλαγαν το δρόμο να σταματούν μαρτύρια και στο τέλος το έκοψαν το κεφάλι το οποίο οι συγγενείς του το βρήκαν στη θέση Σκράπια.

Τώρα ερχόμαστε στους κληρονόμους του Τόλιου στα εγγόνια του που ήταν τέσσερα αδέρφια. Εγιναν πρόεδροι (μουχτάριδες) τότε ο μεγαλύτερος Παναγιώτης ο Χριστόδουλος δεύτερος και τρίτος ο Γεράσιμος και επί τρεις τετραετίες τώρα ο Σπύρος Τολιος, εγγονός του Γεράσιμου Ελληνικής επικράτειας.

Από δε του Νάσιου, ο εγγονός του Σεραφείμ Νατσιόπουλος όστις επί των ημερών του, επονομάστηκε το χωριό μας από Τσιράκι σε Άγιο Κοσμά, τιμής ένεκεν του Σταυρού που ενέπηξε ο Άγιος πατροκοσμάς στη Βελανιδιά. Εμοιαζε τον παππού του Νάσιο. Ψηλός ευθυτηνής ωραίος έξυπνος τολμηρός. Εκανε πολλά έργα και μεταξύ των άλλων ξεκαθάρισε τα όρια με τους κορυφιώτες (μπουρσιώτες) και τελείωσαν μια γιά πάντα αφού δικαιώθηκε το χωριό μας. Σκοτώθηκε δυό χιλιόμετρα έξω της Κοζάνης από τους Γερμανούς. Και τώρα μετά τον Σπύρο Τόλιο στις τελευταίες εκλογές εξελέγη ανεψιός του Σεραφείμ. Ονομάζονται Νατσιοπουλος από τον κατακρεουθέντα Νάσιον. Ανεψιός του Νάσιου ονόματι Κώστας Κωστόπουλος τότε μάλωσε στην πλατεία της εκκλησίας με κάποιον χρυσοχόο και πάνω στη φασαρία τον απεκάλυψε, θα σε κάνω σαν τον θείο σου τον Νάσιο και βγήκε στο φόρο ότι ήταν συνένοχος του

Νούκα. Ο Κώτας το πήρε βαριά και μιά μέρα που γύριζε εκείνος από τα Γραβενά στην θέση Σέλιο (σήμερα Αγιάννης) τον κατέσφαξε τον χρυσοχόο. Εκδικήθηκε το θείο του Νάτσιο. Ηρθαν οι τουρκικές αρχές έκαναν τα νόμιμα και διέταξαν να τον κηδεύσουν ακολουθώντας και οι τούρκοι, ίσως καταλάβουν κανένα ύποπτο. Όταν γύριζαν διέταξε τουρκιστή τον υφιστάμενο του μόλις πάμε θα συλλάβουμε τον νεαρό, με φαίνεται ύποπτος. Ο Γεώργιος Κουτσόνικος γνο'στης της τουρκικής γλώσσας, άκουσε και τον λέγει στη μαστορική γλώσσα, καπάλα: (δηλαδή φύγε) θα σε βρουχώσουν (δηλαδή θα σε πιάσουν) για ύποπτο και έφυγε. Όταν πήγαν να τον συλλάβουν δεν τον βρήκαν στο σπίτι. Πήγε στο Ρωμαϊκό, πέρασε λάθρα τα τουρκικά σύνορα και πήγε στα Τρίκαλα. Εκεί κάτι έκανε και φυλακίστηκε για έναν χρόνο στίς φυλακές Τρικάλων, και εκεί που ήθελε 10 ημέρες να αποφυλακισθεί σκότωσε ένα φρουρό. Δικάστηκε να χτιστή ζωντανός στον τοίχο και τελείωσε.

Σήμερα στο χωριό μας κατοικούν 48 μόνιμοι κάτοικοι. Από αυτούς οι 13 είναι χήρες μόνες, το 90% είναι γέροι συνταξιούχοι. Στη Θεσ/νίκη διαμένουν 28 οικογένειες Αγιοκοσμιτών: Στα Γρεβενά 11, στην Λάρισα 4, στα Τρίκαλα 1, στην Λειβαδειά 1, στην Αθήνα 4, στο Βόλο 1.

Στην Θεσ/νίκη οι Αγιοκοσμίτες έκαναν σύλλογο με 40 μέλη, ονομαζόμενος προοδευτικός σύλλογος Αγιοκοσμιτών και φίλων ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός για να κάνη έργα στο χωριό. Μάθαμε ότι και μέχρι αίμα έχουν απόθεμα για ανάγκες των κατοίκων αν χρειασθή.

Επίσης στο χωριό μας υπάρχει σύλλογος προοδευτικός ο Άγιος Αθανάσιος. Κάθε χρόνο κάνουν λειτουργία μετά αρτοκλασίας την ημέρα του Αγίου Αθανασίου στις 18 Ιανουαρίου. Αρκετά χρόνια είχε λασκάρει λόγω αδιαφορίας των ιθυωντων. Χρειάστηκε πέρυσι να αναλάβουν, ο Κώστας Κουτσονίκος πρόεδρος και Αντώνιος Νατσιοπουλος ταμίας, οι οποίοι κατόρθωσαν σε 1 χρόνο να ζωντανέψουν το σύλλογο και να τον κάνουν εύρωστο από οικονομικής πλευράς.

Το καλιμάρμαρο Σχολείο του χωριού μας, σε μία ωραία θέα πευκοφυτεμένο δεσπόζει εδώ και τόσα χρόνια. Άλλοτε σ' αυτό το Σχολείο φοιτούσαν 60-70 παιδιά. Μεταπολεμικώς όμως ο αριθμός αυτός των παιδιών άρχισε να μειώνεται σιγά σιγά και σήμερα με λύπη τα παιδιά του σχολείου είναι 3. 1 δε παιδί μεταφέρεται επί πλέον από τις Κυδωνιές και έρχεται και αυτό στο σχολείο μας και γίνονται σύνολο 4 παιδιά. Το σχολείο μας έχει σήμερα μιά δασκάλα η οποία έρχεται από τα Γρεβενά, το κλίμα του χωριού μας είναι πολύ καλό. Από ειδικούς που έγινε μέτρηση βρέθηκε ότι έχει υγρασία μηδέν. Σχεδόν το μισό μέρος είναι δασώδες από βελανιδιές. Το χειμώνα είμαστε στο χωριό., πολύ λίγος κάτοικος αλλά το καλοκαίρι ζωντανεύει από κόσμο γιατί έρχονται πολλές οικογένειες που λείπουν σε διαφορές πόλεις, και παραθερίζουν στα πατρικά τους σπίτια. Προσπάθησα με κάθε τρόπο, όσο μπορούσα φυσικά να παρουσιάσω μια εικόνα του χωριού μας.

Κλείνω την Ιστορία μου τέλος του χρόνου με το εξής γεγονός: Τις τελευταίες δημοτικές εκλογές ήταν πρόεδρος του χωριού επί τρεις τετραετίες. Εκτός από τα αλλά που προσέφερε στο χωριό κατά το διάστημα αυτό τελευταία έκανε δωρεά ένα Ηρώων της Εθνικής αντίστασης με δικά του έξοδα 95.000.

Μετά από αυτόν εξελέγη πρόεδρος ο καθ' όλα δραστήριος Αντώνιος. Γ. Νατσιοπουλος από τον οποίο περιμένουμε πολλά έργα καλά στο όμορφο χωριό μας.

Αρχισα να γράφω την Ιστορία το 1976 και τελείωσα το 1986 και τώρα πρόεδρος ο Κώστας Κουτσονίκος, επίσης δραστήριος.

Εν Αγίω Κοσμά Δεκέμβριος του 1986

Έγραφον. Θανάσης Τόλιος

Μόνιμος κάτοικος Αγίου Κοσμά ετών 83

Γραμματικές γνώσεις 4η Δημοτικού σχολείου.

Συνταξιούχος Ο.Γ.Α.

ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Όταν οι αντάρτες όχι του Μακεδόνικου αγώνος άτακτοι σκότωσαν τον φοροεισπράκτορα Τζαφέρι ήρθαν οι τζαντερμάδες τούρκοι από τη Νεάπολη που κατήγεται ο Τζαφέρης, τότε ελέγεται Λειψέστα και επειδή τον τιμώρησαν τρεις μέρες με άγρια μέσα, μάζευαν όλους τους άνδρες και τον παπαβασίλη μαζί τους έδειραν ανηλεώς στα μπουδρούμια και από τα βασανηστήρια δεν άντεξε ο πατέρας του Νικόλα και του Γιώργου Λάζου πέθανε.

Τον παπαβασίλη τον ξερίζωσαν τα γένια λίγα, λίγα τους σακάτευαν όλους στις κακουχίες.

Απεσκίρτησαν από το ανταρτικό του Μακεδόνικου αγώνος δολοφονήθηκε στο Κριμήνι απο έναν Βούλγαρο μυλωνά αφού πήγαν ο Γεϊόργιος Λιόντας και Παναγιώτης Δ. Λάζου έφεραν διαταγή από τον Πάυλο Μελλά οι αντάρται Χονδρός από την Βουχωρίνα και Τζανατέλης από τον Πενταλοφο και εκτελέστηκαν οι άλλοι δύο στην γέφυρα Νιδρουζι προς προσβορον παραδειγματικός. Στην κατοχή πρόεδρος βρέθηκε ο Θανάσης Τολιος που έκανε ελιγμούς για να γλυτώσει τη ζωή του. Επίσης πρόεδρος εχρημάτισε και ο αδελφός του Πέτρος. Στις 16 Νοεμβρίου του 1986 ήρθε στο χωριό μας συνεργείο της ΕΡΤ 1 υπό την επικεφαλής Μαρία Μαυρίκου ύστερα από μία δημοσίευση σε Αθηναϊκή εφημερίδα για τον πατροκοσμά τον Αιτωλό για να δούνε το σιδερένιο Σταυρο που είχε βάλει με τα χέρια του ο Άγιος και ιστορικός ομίλησε ο Θανάσης Τόλιος, πότε πέρασε από κεί ο Άγιος Κοσμάς και τί είπε και το έδειξε στην εκπομπή 25 Μαρτίου 7 η ώρα.

Ευχαριστούμε τη Δέσπω Βράγγα για τα πασχαλιάτικα τραγούδια της την Ευγενία Ν. Λάζου, Δέσπω Ν. Λάζου για τα μοιρολόγια και βρίσκονται στην εκκλησία του Αγίου Αθανασίου τα εξής βιβλία:

Ευαγγέλιον Δαπάναις Αμπτωμίο αφιερωθέν τω Μακαριωτάτω και Σοφωτάτω πατριάρχου Ιεροσολύμων Χρυσάνθω του Νοταρά εν έτι 1745 Μηνιαίον Απριλίου αγρζ ενετησι 1774 Απριλίου παρακλητική παρά Κυρίου χωρίον Κρητός εν έτησι 1793 παρά Δημητρίου Θεοδοσίου εξ Ιωαννίνων.

Πεντηκοστάριον: πάσι τη ιερολογιωτάτη και χριστιανικοφιλοσοφιάτης,. Γεωργίου Ιεροδιακόνου ο Ιωαννίνων το χάρειν άνευ ημερομηνίας κατεγραμμένη μηνιαίον Νοεμβρίου 1778 παρά Δημητρίου Θεοδοσίου εξ Ιωαννίνων μηνιαίον Φεβρουαρίου 1783.

Παρακλητική οκτόηχος Ανδρέου του Ιδρομένου Βενετία 1897, μην Δεκέμβριος κατεστραμμένη ημερομηνία πολύ παλαιόν.

Μηνιαίον: Οκτώβριος 1777 παρά Δημητρίου Θεοδοσίου εξ Ιωαννίνων. Μηνιαίον Νοεμβρίου εκ του τυπογραφείου του Δημητρίου Θεοδοσίου εξ Ιωαννίνων.

Μηνιαίον: Αυγούστου 1777 παρά Δημητρίου Θεοδοσίου εξ Ιωαννίνων όπως και τα μηνιαία Σεπτεμβρίου, Ιανουαρίου, Απριλίου. Παρακλητική 1899 Ιωάννου Μαρτίνου πεντηκοστάριον Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανού του Ίμβρου. Μηνιαίον Αυγούστου 1795 παρά Δημητρίου Θεοδοσίου εξ Ιωαννίνων..Μηνιαίον Φεβρουαρίου παρά του ιδίου, όπως και το μηνιαίον Ιουλίου 1777 μηνιαίον δυσκολοδιάβαστο 1783. Μηνιόν Μαρτίου άνευ χρονολογίας. Δεκεμβρίου 1795 και Σεπτεμβρίου.

Ο εργολάβος Γ. Μεσίκας εκτός του γυμνασίου Τσοτυλίου και ισόγειον οικοτροφείου Τσοτυλίου και εκκλησίας Κυδωνιών. Έργα του είναι και τα εξής: Εκκλησία Αβδέλλας: Αγία Μαρίνα Τσοτυλίου. Σχολεία: Εξατάξιο, Περιβολιού, Κοσματίου, Μεσολάκου Αβδέλλας, Παλαιοχωρίου, Πριονιών, Απιδέας Βοΐου, Τρανόβαλτο., Μικρόβαλτο Σερβίων, Συδένδρου, Οροπεδίου Τρικώμου, Σηλαιού, τουριστικό Σαμαρίνας, προπύλαια σχολείου Χρυσανγής, ησυχαστήριον φοιτητών στο Περτούλι έργο του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Ο ΒΡΑΓΓΑΣ

Εκτός της εκκλησίας Κονιατσής Ελασσώνος Ευαγγελίστρια τώρα 1911, Λούβρη και Κορυφής Βοΐου έκανε και εκκλησία Ελατου, πυλωροί, Κοίμηση Θεοτόκου Τρικόρφου -Πελτιτα με σχέδια αγγέλων στην εκκλησί Ευγγελίστριας Γρεβενών στις πόρτες και υπέρθυρα (επάνω παράθυρα) λιθανάγλυφα επίσης στην εκκλησία εισόδεια της Θεοτόκου Συνοικισμού Εκκλησιών.

Εικόνα βρεφοκρατούσας στο Τρίκορφο, Τρίκορφο, Λιθανάγλυφα στα υπέρθυρα εκκλησίας Λούβρης. Εικόνα Αρχαγγέλου Γαβριήλ και υπέρθερη τοξοτή επιγραφή στο νεκροταφείο Χρυσανγής. Μονοκόματο λίθινο εικονοστάσι στο Κυπαρίσι, ολόκληρο λιοντάρι. Εικονοστάσι Κοίμησης Θεοτόκου Χρυσανγής. Υπέροχο εικονοστάσι μεταξύ Κυδωνιών -Αηδονιών, Αγίου Κοάννου, Αγίου Κοσμά. Μονοκόματα μανουάλια στον Άγιο Δημήτριο κορυφής και Αγίου Κοσμά στην εκκλησία Αγίου Αθνασίου. Κωδονοστάσια Δασυλίου Κυπαρισίου, Ροδοχωρίου - νεοκλασικά προπύλαια σχολικά Κριμηνίου, Ροδοχωρίου. Διδακτήριον σχολείον Κρημινίου μεγάλης λιθογραφική αξίας πυρπολήθη από τους Γερμανούς. Γέφυρα προς πρόσβορον στη θέση Νιδρούζι, πέτρινος τάφος και προτομή Βασίλη Γκισάκι στη θέση Καστελάνος, που τον εκτέλεσαν επικυρηγμένοι λησταί. Τη βρύση Κυδωνιών σπουδαίας κατασκευής με μονοκόματες κολώνες. Τζάκια πέτρινα, λιοντάρια στο σπίτι Καλογεροπούλου στο Ροδοχώρι, Δαλαμάγκα στην κορυφή, Ραγκαζά, επίσης Τσώνη στην κορυφή, Παπαβασιλείου στον Άγιο Κοσμά, γέφυρα Αγ. Κοσμά προς Κυπαρίσι, Μόρφη Βοΐου Χρυσανγής και υπέροχη γέφυρα στο Νιδρούζι προς πρόσβορον.

Ο Χριστόδουλος Τόλιος δραστήριος στην τέχνη και τολμηρός σε δύσκολα έργα του, έκτισε την εκκλησία. Στο μοναστήρι Όσιος Νικάνωρ στη Σάβορδα, μωσαϊκό από πορόλιθους και πλεκτά ο Χρήστος Δ. Λάζος το 1918 χαμηλότερα της μονής να εκκλησιάζονται και γυναίκες γιατί ο άγιος δεν θέλη να ανεβαίνουν γυναίκες στο κυρίως μοναστήρι.

Επίσης έκανε μαζί με το γιό του Θανάση το 1923 τις σκάλες που ανεβαίνουν στο μοναστήρι της Μεταμορφώσεως στα Μετέωρα Καλαμπάκας ένθα στο υπέρθερο της θύρας που πρωτομπαίνουμε υπάρχει μπρούντζινη πλάκα με τα ονόματα Αθανάσιος Μεγδάνης, φουρνελάς και Χριστόδουλος Πελεκάνος και κτίστης (φωτ. 19). Λίγο δύσκολο στον επισκέπτη γιατί αργότερα ένας εγωιστής ηγούμενος έβαλε μαρμάρινη πλάκα με βασιλιάδες και υπουργούς και από μακριά βαραί στα μάτια τον επισκέπτη που πρέπει να ξέρη για να τη δη ανεβαίνοντας την πρώτη σκάλα.

Έκανε πολλά δύσκολα έργα, επικίνδυνα αρμολόγησε τον πύργο που ανέβαζε το δίχτυ 25 μέτρα ύψος με κρεμαστές σκαλωσιές με παλμάργια και 40 μέτρα ο βράχος κάτω του πύργου, δηλαδή 65 μέτρα ύψος στερέωσε διάφορα τοιχεία με κρεμστές σκλωσιές και έσωσε το αρχονταρίκι που δέχονταν τους τουρίστες που η μιά του κολώνα ένα επί ένα στήριξε δύο καμάρες για να πηγαίνουν στα κελιά τους και ήταν έτοιμη να ανοίξη και οι αρμόδιοι μηχανικοί απεφάνθησαν ότι δεν

γίνεται, πρέπει να χαλαστή το κτίριον εκεί και η γνωριμία με τον ηγούμενο Χαράλαμπο Σκαρπαλέζο γόνου του άλλωστε πρωθυπουργού που πήρε τη Θεσσαλία και την επομένη χρονιά έκανε τις σκάλες και την μεθεπόμενη τον πύργο και άλλες επικίνδυνες εργασίες ο παπούς του Κουμουνδούρου του ηγουμένου εκεί έπσε ο Κοσμάς Κέδρος από ένα βράχο 3 μέτρων έσπασε το πόδι του και ήταν ανάπηρος όλη του τη ζωή.

Κατ' άλλες ανεπεβεβαίωτες πληροφορίες οι πρώτοι κάτοικοι του χωριού, Μελισόνιτα ήσαν από την Ήπειρο γύρω του Καλαμά ποταμού που είχαν σκοτώσει άτακτους Αλβανούς που τους ενοχλούσαν και ήρθαν και έκαναν καλύβες στη θέση Παλαιοχώρι και εδώ η ίδια μοίρα τους ακολούθησε και χάλασε το χωριό εξετέλεσαν σε μιά νύχτα ομάδα ατάκτων Αλβανών γιατί απειράσθησαν να προσβάλλουν τις γυναίκες τους. Και πάλι ο περίφημος ο ανεπανάληπτος αυτοδίδακτος Βράγγας δεν ήταν μόνο άριστος γλύπτης είχε και τα φαιδρά του έκανε διάφορα φαιδρά.

Όταν φτιάχνανε την εκκλησία στην κορυφή, επειδή τα πλεκτητά αγκωνάρια ήσαν μεγάλα τη μεταφορά με τα ζώα πελέκαγε με τους χωρινούς του στο Λατομείο. Στο Νταμάρι είχε τον παντόλιο το Χριστόδουλο Τόλιο το Γιώργο Λάζο και είχαν δαμιντζάνα με το ρακί στο Νταμάρι να πίνουν ρεφενέ το κέρασμα το έκανε ο Γεώργιος Λάζος το βράδυ τελειώνοντας φεύγανε και εκείνος έκρυβε το ρακί μέσα σε πέτρες. Αυτός φύλαξε κρυφά είδε πού το έκρυψε κι τη νύχτα πήρε τον Παναγιώτη Τόλιο πήγε και καθήσαν και το ήπιαν μισή οκά. Την άλλη μέρα 9 η ώρα έλα βρε Γιώργο δεν θα μας κεράσης σήμερα; Πήγε βρήκε άδειο το μπουκάλι και τόσπασε ο Βράγγας γελούσε. Όταν έκανε πάλι την εκκλησία Λούβρης τον είπε ο επιβλέπων τη Δευτέρα να πάη ένα αρνί για να τους φιλέψη, γιατί κάθε Σάββατο πήγαιναν στο χωριό τους το τσιράκι. Εκείνος στο καμπαναριό κάτω είχαν κάνει μιά πρόχειρη πόρτα να κλείνουν τα εργαλεία φεύγοντας εκεί ένας σκύλος τρύπωσε να βρη τίποτες για φαγητό και ο Βράγγας τον κλείδωσε μέσα. Τη Δευτέρα που γύρισαν έφερε Γιώργο αρνί; Ναί τόχω κλεισμένο στο καμπαναριό. Ανοιξε την πόρτα με τρόπο να μη σε φύγη. Εκείνος ανοίγοντας ο σκύλος ρίχτηκε στην αγκαλιά του να φύγη, έπεσε κάτω και έκανε 15 μέρες άρρωστος.

Μία γάτα όλο του έκανε ζημιές στα φαγητά τους. Αυτός επενόησε να την εκδικηθή. Ανέβηκε στο δεύτερο πάτωμα του καμπαναριού, έβαλε λίγο κρέας στην άκρη μιας σανίδας και το ζύγισε πατώντας η γάτα να φτάση το κρέας, έπεσε κάτω μαζί με τη σανίδα θα σκότωνε τον Παναγιώτη Τόλιο το σανίδι.

Στο χωριό Στηλβενίκο Βοιωτίας, έβαλε στα πόδια της γάτας καρυδόσφυες και την έβαλε πάνω στα κεραμίδια. Η γάτα γλιστρούσε και βέλαζε και ξύπνησε τους κατοίκους.

Στην Αγία Μαρίνα Τσοτυλίου έπιασε ένα σκύλο και έδεσε στην ουρά του ένα τενεκέ με πέτρες και τον αμόλυσε νύχτα. Ο καημένος γύρισε όλο το Τσοτύλι όπου κόπηκε η ουρά του.

Και επίσης ένα ενθύμιο για τον Βράγγα. Δεν είχε εργασία και άκουσε στο Άγιο Όρος στο ρωσικό μοναστήρι, έκαναν έργα πελεκιτά, πήγε και βρήκε εκεί άλλους 10 πελεκετάδες από την Τήνο, που πελεκάγανε μιά δυσκολοπελέκιτη πέτρα. Παρουσιάσθηκε στον ηγούμενο και του ζήτησε δουλειά. Τον ρωτά ο ηγούμενος τί δουλειά κάνεις; Και εκείνος αποκτά πελεκάνος. Ακουσαν οι άλλοι μαστόροι και χλευάζοντες άρχισαν να λένε μεταξύ τους. Αυτός ο μικρός άνθρωπος με τα τόσο μικρά χέρια του, γιατί ήταν κοντούλης και μικρόσωμος, τη

δουλειά μπορεί να κάνει θα τον πιάσω και θα τον βάλω στη τσέπη μου. Ο ηγούμενος τον έβλεπε έτσι μικρόσωμο και δίσταζε να του δώσει δουλειά. Τί υπεύθυνη

εργασία μπορεί να κάνει άραγε αυτός ο άνθρωπος, έτσι θα σκέφτονταν. Τότε ο μικρόσωμος Βράγγας του λέγει. Αγιε ηγούμενε βάλε με στη δουλειά δοκιμαστικά και αν δεν σε κάνω με διώχνεις. Όταν άρχισε να πελεκή οι Τήνιοι χάζεψαν. Αρχισαν τότε να λένε μεταξύ τους, βρε το μικρούλη και καλός είναι και γρήγορος και περισσότερα αγκωνάρι φτιάχνει και καλύτερος στην τέχνη είναι από εμάς. Μόλις τον είδε ο ηγούμενος αμέσως άλλαξε γνώμη και τον κράτησε εκεί 2 χρόνια στην εργασία του μέχρι που τελείωσε το κτίριο.

Τί περάσαμε 1941-44 από δυστυχία και πείνα.

Οι Γερμανοί και Ιταλοί εδέσμευσαν τα λάδια και δεν υπήρχε στο εμπόριο μόνο στην Ήπειρο Παραμυθιά, Φιλιάτες, Πάργα, ξεκινούσαμε με τα ζώα όσοι είχαν και πεζοί όσοι δεν είχαν ζώα, τρεις μέρες πορεία και εκεί έπαιρναν από τους τσάμιδες Τούρκους και από ντόπιους Έλληνες με ανταλλαγή βελόντες, φουστάνια ή με χρυσή λίρα όσοι είχανε. Τρεις μέρες να πάμε μία να ψωνίσουμε και τρεις να αρθούμε με μουλαρόδρομο τα Ηπειρωτικά βουνά και επειδή το ψωμί μούχλιζε κάναμε κατσαμάκι με καλαμποκάλευρο στις караβάνες εκεί που κάναμε σταθμό να ξεκουραστούν τα ζώα. Ύστερα αφού φέρναμε το λάδι άλλες δύο μέρες στα χωριά της Πτολεμαϊδος να το αλλάξουμε με σιτάρι και να γυρίσουμε να το αλέσουμε στους νερόμυλους να το φάμε.

Πολλοί φθάσαν στο σημείο να μαζεύουν χελώνες από τα δάση που υπήρχαν πολλές να τις μαγειρέψουν να φάνε. Ζάχαρι διόλου, τα παιδιά ιδίως που την είχαν τόσο ανάγκη, ευτυχώς ήταν πολλά φρούτα, κεράσια, κορόμηλα, αχλάδια και συμπλήρωναν την ζάχαρη που τα μικρά την είχαν τόσο ανάγκη, αλλιώς τα παιδιά κινδύνευαν. Επίσης δεν υπήρχε πετρέλαιο φωτισμού. Πηγαίναμε επτά ώρες με τα ζώα όσοι είχαν, στις πλάτες όσοι δεν είχαν ζώο στην Πίνδο και βγάζαμε δαδί από τις ρίζες κομένων Πεύκων και αφού το κάναμε κομματάκια το σχίζαμε μικρά και ψιλά κομματάκια και το ανάβαμε ένα ένα σε ένα φεγγί μέσα στο τζάκι για να τρώμε ψωμί και όταν δεν υπήρχε δαδί βάζαμε φρύγα στο τζάκι να κάνει φλόγα να φέγγει να τρώμε. Πολλοί έπαθαν φυματίωση από την κακοφαγία και σχεδόν κανείς δεν έζησε όσο έπρεπε λόγω της κακοφαγίας. Τελειώνω και πρέπει να ευχαριστήσω τον Γιώργο Οδυσ. Λάζο που με συνέντρεξε στο ζήτημα της φωτογραφίας του παρόντος βιβλίου.

Γιά τον συνοικισμό εκκλησιά που απέχ 500 μέτρα ούτε στοιχείο δεν βρήκαν για το πλαιό του χωριό. Στο συνοικισμό γεννήθηκαν και ανετράφηκαν τέσσερα άτομα που όπως ο Άγος Κοσμάς καυχάται για τον περήφημο Βράγγα έτσι και αυτοί οι διάσημοι αυτοδίδακτοι Φώτης Στούπας σπουδαίος ιστορικός και κατασκευαστής ψυγείων ο αδελφός του Χριστόφορος Στούπας ειδικός καθαριστής αρχαιολογικών ευρημάτων ο Θανάσης Ντίνας αυτοδίδακτος ηλεκτρολόγος συνταξιούχος εχρημάτισε διευθυντής ΔΕΗ Γρεβενών και τέλος ο αποθανών Παναγιώτης Γαβριήλ Ξυλόγλυπτης. 1944 τρίτη Πάσχα η 16χρονη κοπέλα Αθηνά Στερ. Γαβριήλ εκεί που βόσκαγε τα μανάρια στο εξωκκλήσι Αγ. Αθανάσιος, Αγ. Κοσμά πήγε να την απαγάγει ο Πέτρος του Παπατζαμπίρη συνοδευόμενος από τον Θανάση τον Μανώλη και εκείνη αρνήθηκε τη σκότωση και απειράθη ν' αυτοκτονήσει και έμεινε σημαδεμένος, αμφότεροι κάτοικοι Εκκλησιάς.

24 Αυγούστου 1967 στη μνήμη του Κοσμά του Αιτωλού έγιναν τα εγκαίνια

του ναού με μεγαλοπρέπεια αρχιερατούντος του αρχιεπισκόπου Ιερωνύμου και συλητουργούντων των μητροπολιτών Φλωρίνης Αυγουστίνου που συνετέλεσε στην κατασκευή του, Γρεβενών, Τρικάλων, Σισανίου, Σιατίστης, Ελευθερουπόλεως παρισταμένου και του τότε Υ.Β. Ελλάδος του διοικητού της 9ης Μεραρχίας στρατιωτικής Μουσικής και χιλιάδες κόσμου από όλην την Ελλάδα, δημοσιογράφοι Αθηνών, Θεσσαλονίκης ή ΕΡΤ Φλωρίνης.

Οφειλόμενες ευχαριστίες:

Στον δάσκαλο Λάζαρο Παπαϊωάννου που ταξινόμησε τα γραπτά Θανάση Μπαζάκα, Γεωργίου Λάζου και Κώστα για τις φωτογραφίες της Ευ. Λάζου.

Δυστυχώς ένα έργο του Βράγγα στο χωριό του., ο νάρθηκας της εκκλησίας μας με μονοκόματες κολώνες πατοκόλωνα και κεφαλοκόλωνα στην ανακατασκευή της εκκλησίας ασυνείδητοι οι τότε κρατούντες επίτροποι τη γκρέμισαν και την έσπασαν και την έβαλαν στο τοιχείο ανεκτίμητου αξίας έργο του Ε. Βράγγα.

Το οικόπεδο που χτίστηκε η εκκλησία του Πατροκοσμου το διέθεσε άνευ αμοιβή η αείμνηστος Τριανταφυλλιά Χ. Χρυσοχόου που ήταν πολύ θεοσεβής.